

JANNE KAISTO

JOHDATUS YKSITYIS- OIKEUTEEN

HELSINGIN YLIOPISTON OIKEUSTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN JULKAISUJA

OIKEUDEN PERUSTEET | 3

JANNE KAISTO

JOHDATUS YKSITYIS- OIKEUTEEN

HELSINGIN YLIOPISTON OIKEUSTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN JULKAISUJA

OIKEUDEN PERUSTEET | 3

**OIKEUSTIETEELLINEN TIEDEKUNTA, PL 4,
00014 HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINKI.FI/OIKEUSTIEDE**

**COPYRIGHT © 2020 TEKIJÄ JA HELSINGIN YLIOPISTON
OIKEUSTIETEELLINEN TIEDEKUNTA**

**ISBN 978-951-51-5819-2 (PAINETTU)
ISBN 978-951-51-5820-8 (PDF)
ISSN 2670-1219 (PAINETTU)**

**LAYOUT & TAITTO: UNIGRAFIA OY
PAINATUS: UNIGRAFIA OY
HELSINKI 2020**

SISÄLLYS

1	ALUKSI	5
1.1	Johdatus aihepiiriin	5
1.2	Yksityisoikeuden eri lohkoista	6
1.3	Teoksessa tarkasteltavista kysymyksistä	9
2	YKSITYISOIKEUDEN YLEISISTÄ OPEISTA	13
3	OMISTUS	18
3.1	Omistus ja omistusoikeus	18
3.2	Omistus nykymuotoisen talousjärjestelmän peruspilarina	20
3.3	Omistusoikeus varallisuusoikeytena	23
3.4	Omistuksen saamisesta	25
3.5	Omistajanvaihdon tarkastelun teoreettisia lähtökohtia	30
4	SOPIMUS	34
4.1	Lähtökohtia	34
4.2	Tahdonilmaisulta vaadittava muoto	36
4.3	Tarjous ja siihen annettu vastaus	43
4.4	Sopimustyyppikohtaisesta sääntelystä	49
4.5	Oikeustoimen pätemättömyys	52
4.6	Sopimustasapaino ja sovittelu	59
4.7	Sopimus vakioehdoin	61

5 VAHINGONKORVAUS	65
5.1 Lähtökohtia	65
5.2 Vahingonkorvauslain järjestelmä pääpiirteissään	67
5.3 Sopimuksenulkoinen korvausvastuu ilman vaatimusta tuottamuksesta	74
5.4 Vahingonkorvaus sopimussuhteissa	78
5.5 Vahingonkorvausvelan vanhentuminen	83
6 YKSITYISOIKEUDELLISET RIIDAT TUOMIOISTUIMESSA	86
6.1 Yleistä	86
6.2 Haastehakemus ja vastaajan vastaus	87
6.3 Todistelusta	89
6.4 Aineellisen oikeuden toteutuminen tuomioistuimessa	91
7 YKSITYISOIKEUS JA JULKISOIKEUDELLISET OIKEUSHENKILÖT	95
8 LOPUKSI	108

1 ALUKSI

1.1 JOHDATUS AIHEPIIRIIN

Oikeudellisen tiedon jäsentämisen perustana on oikeusjärjestelmä, jolla yleensä tarkoitetaan tieteellisten käsitysten pohjalta luotua systeemiä, jossa kullakin oikeudellisella ilmiöllä on paikkansa. Tähän järjestelmään sisältyy muun muassa oikeudellisen aineiston jakaminen eri oikeudenaloihin. Yksityisoikeuteen voidaan tällöin lukea ne oikeusnormit, jotka sääntelevät yksityisten henkilöiden välisiä oikeudellisia suhteita. Esimerkiksi ne oikeusnormit, jotka koskevat valtion tai kunnan organisoitumista ja toimintaa tai yksilön asemaa suhteessa julkisyhteisöihin, jäävät yksityisoikeuden ulkopuolelle. Tällaiset oikeusnormit luetaan julkisoikeuteen, joka tavallisesti asetetaan yksityisoikeuden systemaattiseksi vastinpariksi, vaikka näiden oikeudenalojen välinen rajankäynti ei aina olekaan helppoa. Oikeudellinen sääntely on viimeisten vuosikymmenten aikaan kehittynyt suuntaan, joka on entisestään hankaloittanut yksityis- ja julkisoikeudellisten kysymysten toisistaan erottamista, joskin kummankin oikeudenalan ydin on säilynyt omaleimaisena.

Yksityisoikeudella on, siinä kuin julkisoikeudellakin, hyvin suuri yhteiskunnallinen merkitys. Esimerkiksi voidaan ajatella markkinointa ja markkinamekanismia, joiden olemassaoloa saatetaan nykyään pitää lähes itsestään selvänä. Markkinatalouden oikeudelliseksi perustaksi tavataan mainita omistus ja sopimus, ja myös vahingonkorvaus saatetaan nostaa esille tässä yhteydessä. Niin omistus, sopimus kuin vahingonkorvaus ovat keskeisiä yksityisoikeudellisia käsitteitä, ja niillä on näkyvä asema myös yksityisoikeuden alan tutkimuksessa ja opetuksessa.

Jokaisessa yhteiskunnassa on ratkaistu jollain tavalla, mitä hyödykkeitä taloudessa tuotetaan, kuinka niitä tuotetaan ja kenelle niitä tuotetaan. Markkinataloudessa ei ole yksittäistä tahoa, joka päättäisi näistä asioista. Vahvasti yksinkertaistettuna jokainen talouteen

osallistuva päättää omalta osaltaan, millaisella hinnalla hän on valmis myymään tai ostamaan hyödykkeitä. Yhteisistä valinnoista muodostuu markkinoiden näkymätön käsi, joka ohjaa yhteiskunnan taloudellisia aktiviteetteja.

Yhdessäkään yhteiskunnassa ei ole omaksuttu puhdasta markkinataloutta kaikkien hyödykkeiden osalta. Markkinatalous, jonka olemassaolo edellyttää tiettyjä yksityisoikeudellisia rakenteita, on kuitenkin lähtökohtana valtaosassa valtioista. Tämä koskee myös Euroopan unionia, joka ei tosin ole itsessään valtio tai edes liittovaltio vaan jäsenvaltioiden muodostama liitto. Vapaan kilpailun varaan rakentuvat sisämarkkinat ovat aivan keskeisellä sijalla Euroopan unionissa, johon myös Suomi tunnetusti kuuluu.

Yksityisoikeus ei ole pelkästään markkinatalouden mahdollistaja, vaan sillä on myös monia muita tehtäviä yhteiskunnassa. Esimerkiksi voidaan ajatella sukulaisuuteen ja perheeseen liittyvien vuorovaikutussuhteiden sääntelyä. Yksityisoikeudessa käsitellään muun muassa parisuhdetta, vanhempien ja lasten oikeusasemia sekä kuolemaan liittyviä kysymyksiä. Myös julkisoikeudessa on toisaalta koko joukko oikeusnormeja, jotka tulee ottaa huomioon muodostettaessa kokonaiskuva sukulaisuuteen ja perheeseen liittyvästä varsin moninaisesta sääntelystä.

1.2 YKSITYISOIKEUDEN ERI LOHKOISTA

Yksityisoikeutta hahmotettaessa lähdetään tyypillisesti siitä, että sen alaisuudessa voidaan erottaa useita eri oikeudenaloja. Oikeustieteilijöiden tapa hahmottaa eri oikeudenaloja vastaa pääpiirteissään toisiaan, vaikka täydellisestä yhtenevyydestä ei voidakaan puhua. Oikeusjärjestelmää hahmotettaessa on mahdollista nähdä jossain määrin eri tavoin, kuinka oikeudellinen aineisto on tarkoituksenmukaista jakaa eri oikeudenaloihin. Oikeudellisen kehityksen vuoksi voidaan myös joutua toteamaan, että on aiheellista konstruoida kokonaan uusi, aiemmin tuntematon oikeudenala. Tällöin voi

olla yllättävänkin vaikea määrittää, mikä on tämän uuden oikeudenalan suhde aiemmin tunnettuihin oikeudenaloihin.

Perinteisenä lähtökohtana on ollut, että yksityisoikeus voidaan jakaa yleiseen yksityisoikeuteen eli siviilioikeuteen ja erityiseen yksityisoikeuteen. Tätä jakoa voidaan pitää edelleen käyttökelpoisena. On kuitenkin hyvä panna merkille, että siviilioikeudesta puhuttaessa saatetaan tarkoittaa myös yksityisoikeutta kokonaisuudessaan. Terminologia ei siis ole täysin vakiintunutta.

Siviilioikeudessa käsitellään muun muassa sitä, millaisia varallisuus oikeuksia oikeusjärjestyksessä eli oikeusnormien kokonaisuudessa tunnetaan. Varallisuus oikeuksia ovat esimerkiksi saamis-oikeus, omistusoikeus ja patenttioikeus. Myös oikeuskelpoisuutta, samoin kuin esimerkiksi oikeustoimikelpoisuutta (tätä tarkastellaan lähemmin teoksen 4 luvussa), yleisesti koskevat kysymykset kuuluvat siviilioikeuteen. Oikeuskelpoisuus määrittää, millaisilla tahoilla voi olla oikeuksia ja velvollisuuksia.

Yksityisoikeudessa ”henkilön” käsite voidaan tärkeydessään nostaa omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen rinnalle, koska henkilöiden kautta määrittyy, millaisilla tahoilla voi ylipäänsä olla oikeuksia ja velvollisuuksia. Ihmisten osalta lähtökohta on tässä suhteessa helppo, sillä kaikki ihmiset ovat henkilöitä, ja heitä nimitetään luonnollisiksi henkilöiksi. Myös esimerkiksi vastasyntyneellä voi näin ollen olla oikeuksia ja velvollisuuksia. Ihmisten lisäksi oikeuskelpoisia ovat erilaiset oikeushenkilöt kuten osakeyhtiöt, yhdistykset ja kunnat. Sen sijaan esimerkiksi eläimiä ei yleensä ole katsottu oikeuskelpoisiksi. Tätä näkemystä kohtaan on kuitenkin esitetty myös kritiikkiä, ja uudemmassa kirjallisuudessa on kiinnitetty laajemminkin huomiota siitä, että perinteinen tapa hahmottaa oikeuskelpoisuutta ja henkilöitä saattaa johtaa turhan kapeaan katsantokantaan. Saatetaan esimerkiksi pohtia, voisiko sellaisella luontoon kuuluvalla kohteella kuin yksittäisellä joella olla oikeushenkilön status, ainakin jossain mielessä.

Siviilioikeuskin on itsessään niin laaja kokonaisuus, että se kaipaa lisäjaotteluita. Toisistaan voidaan erottaa esimerkiksi henkilöoikeus,

varallisuus oikeus, perheoikeus ja jäämistöoikeus. Kuten jäljempänä tarkemmin esitetään, nyt käsillä olevassa teoksessa painotetaan varallisuus oikeuteen. Myös varallisuus oikeus on itsessään varsin laaja oikeudenala, minkä vuoksi se onkin jaettu omiin osa-alueisiinsa, joiksi perinteisesti on hahmotettu esineoikeus, velvoiteoikeus ja immateriaalioikeus. Nämä osa-alueet erotettiin aikaisemmin toisistaan yksinkertaisesti sillä perusteella, millaisiin oikeuksiin liittyviä kysymyksiä tarkasteltiin. Esineoikeudessa käsiteltiin esinekohtaisia oikeuksia eli esineoikeuksia, velvoiteoikeudessa saamisoikeuksia ja oikeudenalalla immateriaalioikeus tekijänoikeuden ja patenttioikeuden kaltaisia aineettomiin objekteihin kohdistuvia oikeuksia. Vaikka esimerkiksi termillä ”esineoikeus” saatetaan tarkoittaa sekä tietynlaista oikeutta että kokonaista oikeudenalaa, useimmiten on selvä, tarkoitetaanko jossain tekstissä subjektiivista oikeutta vai oikeudenalaa.

Vaikka esineoikeus, velvoiteoikeus ja immateriaalioikeus tunnistetaan myös nykyään varallisuus oikeuden osa-alueiksi, kirjallisuudessa on jo pitkään esitetty perinteisestä lähtökohdasta poikkeavia käsityksiä siitä, kuinka nämä oikeudenalat tulee erottaa toisistaan. Esimerkiksi sopimussuhteita tarkasteltaessa on katsottu, että jotkin ongelmat ovat luonteeltaan velvoiteoikeudellisia ja toiset esineoikeudellisia. Velvoiteoikeuden piiriin on tällöin luettu sopijakompanien väliseen suhteeseen liittyvät kysymykset ja esineoikeuteen erilaiset sivullissuhdeongelmat kuten kysymys siitä, mitä merkitystä on vuokraoikeuden pysyvyyden kannalta sillä, että vuokrasopimuksen tehnyt omistaja luovuttaa vuokrakohteen omistusoikeuden uudelle omistajalle. Viimeisten vuosikymmenten ajan kehitys lisäksi on kulkenut yhä tarkemmin rajattujen oikeudenalojen suuntaan, ja nykyään tunnistetaan esimerkiksi sopimusoikeus ja vahingonkorvaus oikeus omiksi oikeudenaloiksi. Sopimus- ja vahingonkorvaus käsitetään yleensä velvoiteoikeuden osa-alueiksi, vaikka etenkin sopimusoikeuden systemaattisesta asemasta on esitetty myös osin toisenlaisia käsityksiä. Sopimusoikeuden saattaminen ainoastaan

velvoiteoikeuden alaisuuteen saattaa antaa turhan suppean kuvan oikeudenalan sisällöstä.

Erityinen yksityisoikeus muodostaa varsin hajanaisen kokonaisuuden. Siihen voidaan ensinnäkin lukea kauppaoikeus, joka on nykyisellään varsin erilaisia aineksia sisältävä oikeudenala, jolla on lukuisia kytköksiä myös siviilioikeuteen. Monet katsovat esimerkiksi, että immateriaalioikeus oikeudenalana kuuluu nykyään kauppaoikeuteen eikä varallisuus oikeuteen. Kauppaoikeuden alaisuuteen luetaan usein myös kuluttajaoikeus, markkinaoikeus ja yhteisöoikeus, jossa käsitellään muun muassa osakeyhtiöitä, avoimia yhtiöitä ja osuuskuntia.

Erityiseen yksityisoikeuteen voidaan lukea myös työoikeus ja ympäristöoikeus. Vaikka kyse on toisistaan suuresti poikkeavista oikeudenaloista, niitä yhdistää yksityis- ja julkisoikeudellisten elementtien toisiinsa yhdistyminen. Kyse on oikeastaan oikeudenaloista, jotka eivät selvästi asetu joko yksityis- tai julkisoikeuden alaisuuteen. Työoikeus jaetaan monesti yksilölliseen työoikeuteen, kollektiiviseen työoikeuteen ja työntekijän sosiaaliturvaa koskeviin kysymyksiin. Ympäristöoikeus on nykyisessä muodossaan melko uusi oikeudenala, jonka juuret pääosin ovat maa- ja vesioikeudessa, joka edelleen luetaan yhdeksi ympäristöoikeuden osa-alueeksi. Maa- ja vesioikeudessa käsitellään esimerkiksi kaavoitukseen ja rakentamiseen liittyviä kysymyksiä. Ympäristöoikeuden alaisuuteen voidaan lukea myös monia muita, osin ehkä toisilleen päällekkäisiä oikeudenaloja kuten ympäristönsuojelu-oikeus, luonnonvaraoikeus ja ilmasto-oikeus. Vaikka ympäristöoikeuden painopiste saattaa olla nykyään enemmän julkisoikeudellisessa sääntelyssä, oikeudenalalla on edelleen myös merkittäviä yksityisoikeudellisia kytkentöjä.

1.3 TEOKSESSA TARKASTELTAVISTA KYSYMYKSISTÄ

Yksityisoikeus muodostaa niin mittavan kokonaisuuden, että siitä on haastava kirjoittaa niin suhteellisen kattavaa kuin myös tiivistä esitystä. Sopivat näkökulmat ja rajaukset helpottavat kuitenkin

tehtävää. Tällaisiin turvaudutaan myös nyt käsillä olevassa teoksessa, jolle on etukäteen asetettu varsin tiukka sivumäärärajoitus.

Teoksen pääpaino on siviilioikeudessa ja erityisesti varallisuus-oikeudessa. Alkajaisiksi eli luvussa 2 käsitellään kuitenkin melko yleisesti yksityisoikeuden yleisiä oppeja, joskin yksityiskohtaisemmat esimerkit otetaan tässäkin luvussa etupäässä varallisuus-oikeudesta.

Lukijalle pyritään antamaan perustiedot omistuksesta, sopimuksesta ja vahingonkorvauksesta, joita kutakin tarkastellaan omissa luvuissaan. Käsittely aloitetaan omistuksesta (luku 3) siten, että yksityiskohtaisemman tarkastelun kohteeksi asetetaan monissa kysymyksissä ainoastaan esineeseen kohdistuva omistusoikeus. Omistus ja omistusoikeus eivät olekaan sama asia. Myös sopimusta (luku 4) ja vahingonkorvausta (luku 5) käsiteltäessä joudutaan tekemään varsin merkittäviä rajauksia, samoin kuin yksinkertaistuksia.

Yksityisoikeuden keskiössä on aineellinen normisto, joka muun muassa määrittää erilaisten yksityisoikeudellista luontoa olevien oikeuksien ja velvollisuuksien syntymistä ja lakkaamista. Tarkastellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A lupautuu maksamaan B:lle 10 000 euroa vaadittaessa. Tällainen lupaus saa tietyin edellytyksin aikaan tarkoitetun vaikutuksen, maksuvelvollisuuden syntymisen. Oletetaan, että lupauksen sitovuuden yleiset edellytykset täyttyvät esimerkissämme. Aineellisen normiston mukaisena aineellisena oikeustilana on tällöin, että kun B vaatii A:lta suoritusta, A:lla on lupauksensa mukaisesti velvollisuus maksaa B:lle 10 000 euroa. Synnä maksulupauksen antamiselle on voinut olla vaikkapa se, että B puolestaan on luovuttanut jonkin hänelle kuuluvan oikeuden A:lle.

Oikeudet eivät aina toteudu ilman ongelmia. Esimerkissämme voi käydä niin, että A ei tee B:lle suoritusta, vaikka B vaatii sitä. A saattaa esittää joitain perusteita käyttäytymiselleen, mutta välttämätöntä tämä ei ole. Oikeutensa toteutumista tahtovan henkilön on tämän-tyyppisessä tilanteessa yleensä käännäyttävä tuomioistuimen puoleen saadakseen suorituskäskyn, joka tarvittaessa voidaan panna täytäntöön ulosotolla, joka tarkoittaa valtiollista suoritusvelvollisuuden toteuttamista. Ulosottoa koskeva yleissäädös on ulosottokaari, jonka

mukaan ulosotto edellyttää aina ulosottoperustetta, joista on luettelo ulosottokaaren (UK) 2 luvussa. Jos tuomioistuin velvoittaa A:n suorittamaan 10 000 euroa B:lle, tuomio pannaan B:n hakemuksesta täytäntöön ulosmittaamalla A:lle kuuluvaa omaisuutta tarvittava määrä ja käyttämällä tätä omaisuutta velan maksamiseen. Ulosmittaukseksi kutsutaan ulosottoa silloin, kun kyse on rahamääräisen suoritusvelvollisuuden toteuttamisesta. Ulosmittaus ei ole ainut ulosoton muoto, vaan ulosottoviranomaiset voivat panna täytäntöön myös esimerkiksi irtaimen esineen hallinnan luovuttamista koskevan velvoitteen tai ulosottoperusteen, jossa sakon uhalla kielletään tekemästä jotain tai velvoitetaan sallimaan, että toinen tekee jotakin. Ulosotossa voidaan panna täytäntöön myös häättötuomio, joka on tarpeen esimerkiksi tilanteessa, jossa asuinhuoneiston vuokralainen ei vuokrasuhteen lakkaamisesta huolimatta suostu poistumaan asunnosta.

Luvussa 6 käsitellään yksityisoikeudellisten riitojen käsittelyä tuomioistuimissa. On kuitenkin hyvä panna merkille, että läheskään kaikki riitatapaukset eivät oikeasti päädy tuomioistuimeen, eivät ainakaan riita-asioina. Tuomioistuimessa riiteleminen tuottaa helposti verraten suuret kustannukset sen lisäksi, että lainvoimaisen ratkaisun saamiseen voi kulua lukuisia vuosia. Lainvoimaisuudesta puhutaan silloin, kun ratkaisuun ei enää voida hakea muutosta varsinaisen muutoksenhaun keinoin kuten valittamalla käräjäoikeuden tekemästä ratkaisusta hovioikeuteen. Toisinaan voi myös olla hankala ennakoida tuomioistuinten ratkaisuja. Riita-asioiden käsitteelyyn tuomioistuimessa liittyy kaiken kaikkiaan sellainen määrä erilaisia varjopuolia, että jopa vaatimustensa oikeutuksesta suhteellisen varmat tahot saattavat pidättyä asian tuomioistuimeen viemisestä. Laihakin sopu voi vaikuttaa lihavaa riitaa paremmalta ratkaisulta.

Joissain tilanteissa voi olla mahdollista ja järkevää pyytää ratkaisusuositusta käytössä olevilta erityisiltä ratkaisuelimiltä. Jos esimerkiksi kuluttaja on riidoissa elinkeinonharjoittajan kanssa, kuluttajan on hyvä pitää mielessä mahdollisuus pyytää ratkaisusuositus kuluttajariitalautakunnalta, joka on riippumaton ja puolueeton kuluttajariita-asioita käsittelevä oikeussuojaelin. Kuluttajariitalautakunnan

tehtävänä on antaa ratkaisusuosituksia yksittäisiin erimielisyyksiin siten kuin laissa kuluttajariitalautakunnasta tarkemmin säädetään. Menettely on tuomioistuinprosessia kevyempi, ja ratkaisusuosituksen pyytämisestä selviää yleensä vähäisin kuluin. Toisaalta kuluttajariitalautakunnan suositus ei ole ulosottoperuste, eikä se muutenkaan korvaa tuomioistuimen ratkaisua. Kuluttajariitalautakuntaa pidetään kuitenkin asiantuntevana tahona, jonka suosituksilla on tosiasiallista painoarvoa. Valtaosa elinkeinonharjoittajista noudattaa lautakunnan suosituksia. Kuluttajariitalautakunta ei saa ratkaista asiaa, joka on ratkaistu tuomioistuimessa tai joka on vireillä tuomioistuimessa.

Yksityisoikeudella on lukuisia rajapintoja julkisoikeuteen, eikä aina ole helppo sanoa, onko kyse yksityisoikeuden vai julkisoikeuden piiriin kuuluvasta kysymyksestä. Luvussa 7 käsitellään lyhyesti yksityisoikeutta julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden näkökulmasta. Tarkoituksena on osoittaa, kuinka omistus, sopimus ja vahingonkorvaus koskettavat myös esimerkiksi valtiota ja kuntia. Tässäkin suhteessa joudutaan tyytymään muutamien alustavien ja suuntaa-antavien näkökohtien esittämiseen. Esitys täydentää kuitenkin merkittävästi sitä, mitä teoksessa muuten esitetään omistuksesta, sopimuksesta ja vahingonkorvauksesta.

2 YKSITYISOIKEUDEN YLEISISTÄ OPEISTA

Kullakin oikeudenalalla on sille ominaiset yleiset opit, joihin yleensä luetaan oikeudenalan peruskäsitteet, yleiset oikeusperiaatteet ja oikeudelliset teorit. Yleisiä oppeja hahmotettaessa lähdetään usein liikkeelle yksityis- ja julkisoikeutta pienemmistä yksiköistä, esimerkiksi esineoikeudesta tai työoikeudesta. On kuitenkin täysin mahdollista hahmotella myös yksityisoikeuden yleisiä oppeja. Koska nyt käsillä olevassa teoksessa on pääpaino siviilioikeudessa ja erityisesti varallisuusoikeudessa, rajoitutaan seuraavassa tarkastelemaan etupäässä varallisuusoikeuden yleisiä oppeja. Varallisuusoikeudella on toisaalta niin paljon kytköksiä yksityisoikeuden muihin lohkoihin, että varallisuusoikeuden yleisiä oppeja voidaan ainakin paikoin samaistaa yksityisoikeuden tai ainakin siviilioikeuden yleisiin oppeihin.

Suomi on viimeisten vuosikymmenten aikana kansainvälistynyt merkittävästi, mikä näkyy tietyksi myös yksityisoikeuden ja sen eri lohkojen yleisissä opeissa. Euroopan unionin jäsenyys on ollut tärkein yksittäinen oikeudellisen yhteistyön muoto. Monet yksityisoikeuden lohkot ovat kuitenkin edelleen varsin vahvasti kansallisesti värittyneitä johtuen muun muassa siitä, että Euroopan unionilla ei ole yleistä toimivaltaa yksityisoikeuden alalla.

Varallisuusoikeuden alalla on koko joukko peruskäsitteitä, jotka ovat keskeisiä myös siviilioikeudessa ja koko yksityisoikeudessa. Esimerkiksi voidaan mainita oikeustoimen käsite, joka liittyy yksityisautonomian periaatteeseen. Varallisuusoikeuden alueella on lähtökohtana, että kullakin henkilöllä on mahdollisuus järjestellä taloudellisia suhteitaan haluamallaan tavalla. Henkilöt voivat muun muassa tietyissä rajoissa sitoutua maksuvelvolliseksi, saada aikaan omistajanvaihdoksen tai vapauttaa toisen henkilön tämän velasta.

Voidaan puhua yksityisautonomiasta, jota toteutetaan oikeustoimien tekemisellä.

Oikeustieteelle tyypillistä on, että kaikille sinänsä tunnustetuille ja yleisesti käytetyille ilmaisuille ei voida osoittaa täysin selvää ja riidatonta merkityssisältöä. Tämä koskee myös oikeustoimen käsitettä. Vaikka oikeustoimesta puhutaan täysin vakiintuneesti oikeudellisessa kielenkäytössä ja myös monissa lainkohdissa, ei ole täyttä yksimielisyyttä siitä, kuinka oikeustoimi tulee ymmärtää tieteellisessä järjestelmässä. Oikeuskirjallisuudessa esiintyneiden käsitystapojen perusteella oikeutettuna lähtökohtana voidaan kuitenkin pitää sitä, että oikeustoimi merkitsee yksityistä tahdonilmaisua, jolla oikeuksia perustetaan, muutetaan, kumotaan tai siirretään.

Toiseksi esimerkiksi voidaan ottaa velvoitteen käsite, joka liittyy olennaisesti velkasuhteen ja saamisoikeuden käsitteisiin. Velkasuhdetta kuvataan yleensä niin, että velkojalla on velallista kohtaan saamisoikeus ja velallisella puolestaan velkojaa kohtaan velvoite. Velkoja voi edellyttää saamisoikeutensa nojalla suoritusta, jonka tekemisellä velallinen täyttää velvoitteensa. Saamisoikeus ja velvoite kuvaavat samaa asiaa velkasuhteen eri osapuolten näkökulmista katsottuna.

Kaikkien erilaisten velvollisuuksien yhteydessä ei puhuta velkasuhteesta, eikä myöskään saamisoikeudesta ja velvoitteesta. Velkasuhde voi syntyä lakiperusteisesti esimerkiksi vahingonkorvausta tai perusteettoman edun palautusta koskevien oppien perusteella. Käytännössä tärkeimpiä ovat kuitenkin tilanteet, joissa velkasuhde synnytetään oikeustoimiperusteisesti. A esimerkiksi lupautuu maksamaan rahaa, tekemään tietyn palvelun tai pidättäytymään jostain toiminnasta. Tällaista velkasuhteen eli saamisoikeuden ja velvoitteen välittömästi synnyttävää oikeustointa voidaan nimittää velvoittautumistoimeksi.

Varallisuus oikeuden alalla on lukuisia muitakin peruskäsitteitä, ja iso osa niistä tulee tutuksi teoksen myöhemmissä luvuissa. Esimerkiksi omistusoikeuden käsitettä tullaan käsittelemään varsin seikkaperäisesti.

Kullakin oikeudenalalla on sille ominaiset yleiset oikeusperiaatteet, jotka osaltaan määrittävät oikeudenalaa. Siinä missä käsitteet antavat työvälineitä oikeudellisen aineksen käsittelyä varten, yleiset oikeusperiaatteet ilmentävät oikeudenalan normatiivisia lähtökohtia. Toisaalta ne kertovat aina jotain myös arvoista ja tavoitteista. Eri kirjoittajat voivat olla jossain määrin eri mieltä sen suhteen, mitä kaikkea yleisellä oikeusperiaatteella tarkoitetaan tai voidaan tarkoittaa.

Yksi varallisuus oikeuden ja koko yksityisoikeuden tärkeimmistä yleisistä oikeusperiaatteista on edellä jo mainittu yksityisautonomian periaate. On kuitenkin myös monia muita yleisiä oikeusperiaatteita. Voidaan esimerkiksi todeta, että niin luonnolliset henkilöt kuin oikeushenkilötkin voivat poiketa merkittävästi toisistaan tietojensa, taitojensa, varallisuusasemansa ja monien muiden seikkojen osalta. Tämä havainto on ollut perustana heikomman osapuolen suojaamiselle, jota voidaan pitää varsin laajasti yksityisoikeutta koskevana yleisenä oikeusperiaatteena sen lisäksi, että kirjoitetussa lainsäädännössä on koko joukko heikomman suojaa toteuttavia säännöksiä. Heikomman suoja on läheisessä yhteydessä kohtuusperiaatteeeseen, joka myös voidaan käsittää tietynlaiseksi yksityisautonomian periaatteen vastavaikuttajaksi.

Yleisissä periaatteissa voi tapahtua muutoksia aikojen kuluessa, ja voi syntyä myös uusia yleisiä oikeusperiaatteita. Viimeisten vuosikymmenten aikana on esimerkiksi alettu huomata enenevässä määrin, että maapallolla on vain rajallisesti luonnonvaroja, minkä vuoksi kestävä kehityksen saavuttamiseksi on tarpeen muuttaa perinteisiä ajatustapoja monilla eri rintamilla. Pyrkimys kestäväan kehitykseen on kirjattu esimerkiksi sopimukseen Euroopan unionista, jossa on varsin laajasti määritetty unionin päämääriä ja tavoitteita. Monen muun asian ohella mainitaan pyrkimys Euroopan kestäväan kehitykseen, jonka perustana ovat tasapainoinen talouskasvu ja hintavakaus, täystyöllisyys ja sosiaalista edistystä tavoitteleva erittäin kilpailukykyinen sosiaalinen markkinatalous sekä korkeatasoinen ympäristönsuojelu ja ympäristön laadun parantaminen. Ympäristönsuojelun osalta voidaan mainita myös Euroopan unionin toiminnasta

tehdyn sopimuksen 11 artikla, jonka mukaan ympäristönsuojelua koskevat vaatimukset on sisällytettävä unionin politiikan ja toiminnan määrittelyyn ja toteuttamiseen, ”erityisesti kestävän kehityksen edistämiseksi”.

Kestävän kehityksen eri muotoihin on epäilemättä aihetta kiinnittää huomiota myös yksityisoikeudessa. Voidaan esimerkiksi kysyä, missä määrin osakeyhtiöiden, joiden perinteisenä tavoitteena on ollut voiton tuottaminen, tulee ottaa huomioon myös esimerkiksi erilaiset taloudelliset, sosiaaliset ja ympäristöön liittyvät näkökohdat. Nykyisessä osakeyhtiölaissa lähdetään varsin yksioikoisesti siitä, että yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä toisin määrätä. Lainvalmistelutoissa on tosin kiinnitetty huomiota siihen, että ”Voiton tuottaminen pitkällä tähtäyksellä ja osakkeen arvon kasvattaminen edellyttävät usein yhteiskunnallisesti hyväksyttävien menettelytapojen noudattamista sellaisissakin tilanteissa, joissa lainsäädäntö ei siihen pakota”. Liiketoimintaa harjoittavien osakeyhtiöiden asiakkailta on ainakin periaatteessa mahdollisuus vaikuttaa omien arvojensa mukaisilla valinnoilla kuten ostopäätöksillä siihen, kuinka voittoa tavoittelevat yhtiöt toimivat. Lainsäädännössä toki on myös koko joukko esimerkiksi ympäristöoikeuden alaan kuuluvaa sääntelyä, joka pakottaa osakeyhtiöt noudattamaan tietynlaisia menettelyjä.

Kestävällä kehityksellä mukaan lukien luonnonvarojen riittävyys on relevantti kytkös melko moneen yksityisoikeuden alaan, joskaan yksityisoikeuden eri alat eivät tässä suhteessa ole täysin yhtenevässä asemassa. Voinee joka tapauksessa ennustaa, että kestävän kehityksen periaate tulee lähiaikoina nousemaan tärkeäksi yleiseksi oikeusperiaatteeksi monella sellaisellakin yksityisoikeuden alueella, johon siihen ei vielä ole kiinnitetty ainakaan merkittävästi huomiota. Esimerkiksi voidaan ajatella esineoikeutta, jossa on perinteisesti totuttu antamaan varsin suuri merkitys taloudelliselle tehokkuudelle keskeisenä oikeuspoliittisena lähtökohtana. Sama koskee paljolti myös esineoikeuden ulkomaisia vastineita. Todettakoon vielä, että

esineoikeus lukeutuu niihin oikeudenaloihin, joka on saanut suhteellisen vähän vaikutteita EU-oikeudesta.

Yleisistä opeista puhuttaessa voidaan erottaa teoriat omaksi ryhmäkseen, vaikka tämä ei sinänsä ole ehdottoman välttämätöntä. Monella oikeudenalalla on kuitenkin esitetty ajatuskudelmia, joiden saattaminen käsitteiden ja yleisten periaatteiden alaisuuteen ei tunnu tarkoituksenmukaiselta. Esimerkiksi esineoikeudessa on kehitetty omistajanvaihdoksen tarkastelua varten varsin mutkikkaita teorioita, jotka vahvasti leimaavat juristikunnan käsitystä esineoikeudesta oikeudenalana. Oikeudelliset teoriat onkin perusteltua kelpuuttaa yhdeksi yleisten oppien osatekijäksi.

3 OMISTUS

3.1 OMISTUS JA OMISTUSOIKEUS

Omistus ja omistaminen ovat yleisesti tunnettuja ilmiöitä, joita ilman ei voisi olla nykymuotoista yhteiskuntajärjestelmää ja taloudellista toimintaa. Kun omistus otetaan oikeustieteellisen tarkastelun kohteeksi, se paljastuu yllättävänkin haastavaksi aihepiiriksi. Jotkin yksityisoikeuden hankalimmista teorioista liittyvät omistamiseen, tai ehkä paremmin sanoen erilaisiin omistajan oikeusasemaan liittyviin ongelmiin ja niiden käsittelyyn. Esimerkiksi vaihdantaan liittyvät erilaiset kysymykset vaativat varsin perustavanlaatuista omistajan oikeusaseman teoreettisten lähtökohtien hallitsemista sen lisäksi, että jo kysymysten hahmottaminen vaatii kohtalaisia perustietoja yhteiskunnan taloudellisista toiminnoista sekä vaihdannan oikeudellisista rakenteista.

Omistuksen käsitteellä on luonnollisesti läheinen yhteys omistusoikeuden käsitteeseen. Tässä suhteessa on kuitenkin tärkeä panna merkille, että omistusoikeus on tietynlainen varallisuus oikeus, jota ei tule samastaa omistamiseen. Kotimaisessa varallisuus oikeudessa on perinteisesti lähdetty siitä, että omistusoikeus on oikeus, jonka kohteeksi kelpaavat ainoastaan esineet. Kyse voi olla esimerkiksi maa-alueesta, polkupyörästä tai säkillisestä viljaa. Esineellä on yleisen määritelmän mukaan tarkoitettu rajoitettua aineellista kappaletta, joka voi olla ihmisen oikeudellisen vallan alainen. Aineeton kohde ei tämän mukaan voi olla esine, eikä myöskään aineettoman esineen käsite ole tarpeellinen. Oikeuskirjallisuudessa on tosin esiintynyt myös käsitystapa, jonka mukaan esineen käsitettä ei tarvitsisi rajoittaa reaalisineisiin.

Esineet jaetaan vakiintuneesti kiinteisiin ja irtaimiin esineisiin. Kiinteän esineen käsite kytkeytyy kiinteistörekisteriin, joka sisältää luettelon maa- ja vesialueiden rekisteriyksiköistä. Käytännössä tärkeimpiä rekisteriyksiköitä ovat kiinteistöt, joihin merkitään rekisteriin

muun muassa tilat ja tontit. Kiinteitä esineitä määriteltäessä on yleensä lähdetty siitä, että kiinteitä esineitä ovat kiinteistöt ja muut maa- ja vesialueiden rekisteriyksiköt. Irtaimiin esineisiin on puolestaan luettu kaikki muut kuin kiinteät esineet. Tästä seuraa luonnollisesti, että irtainten esineiden joukko on verraten laaja ja epäyhtenäinen. Myös eläimiä on perinteisesti pidetty esineinä.

Sen lisäksi, että esineet voivat yleensä olla omistusoikeuden kohteena, niihin voi kohdistua myös omistusoikeutta rajoitetumpia oikeuksia eli rajoitettuja esineoikeuksia. On esimerkiksi verraten tavallista, että kiinteistöön kohdistuu käyttöoikeuksia kuten vuokrasopimukseen perustuva oikeus käyttää ja pitää hallussa toiselle kuuluvaa kiinteistöä. Tällaista vuokraoikeutta saatetaan toisaalta nimittää myös kiinteistöön kohdistuvaksi erityiseksi oikeudeksi. Perinteinen rajoitetun esineoikeuden käsite on jossain määrin syrjäytynyt uudemman erityisen oikeuden käsitteen tieltä, mikä johtuu paljolti siitä, että joissain tärkeissä säädöksissä on rakennettu sääntelyä erityisen oikeuden käsitteen varaan. Täysin yksiselitteistä ei ole kuitenkaan, mitkä oikeudet tulee lukea erityisiksi oikeuksiksi ja mikä tähän liittyen on erityisten oikeuksien suhde rajoitettuihin esineoikeuksiin. Selvää on kuitenkin, että kyse ei ole täysin yhtenevistä käsitteistä. Esimerkiksi kiinteistöön kohdistuva panttioikeus on perinteisesti katsottu rajoitetuksi esineoikeudeksi, mutta erityiseksi oikeudeksi panttioikeutta ei ole kelpuutettu. Erityisen oikeuden käsite esiintyy erityisesti kiinteistöön kohdistuvia oikeuksia kuvattaessa, ja sen alaisuuteen on erilaisten käyttöoikeuksien ohella luettu myös muun muassa metsänhakkuuoikeus ja oikeus ottaa kiinteistöltä maa-aineksia. Viimeksi mainitun kaltaisia oikeuksia kutsutaan usein irrottamisoikeuksiksi.

Erilaiset varallisuus oikeudet eivät tyhjenny esineisiin kohdistuviin oikeuksiin, sillä on myös koko joukko muunlaisia oikeuksia. Monet näistä oikeuksista ovat käsitteellisesti samalla tasolla kuin esineeseen kohdistuva omistusoikeus. Tästä käyvät esimerkiksi teokseen kohdistuva tekijänoikeus samoin kuin keksintöön kohdistuva patenttioikeus. Voidaanpa samassa yhteydessä mainita myös saamis-oikeus,

joka kohdistuu henkilöön siinä mielessä, että saamisoikeutta vastaava velvoite tarkoittaa velallisen suoritusvelvollisuutta.

Varallisuus oikeudessa ja yksityisoikeudessa yleensä puhutaan myös omaisuudesta, ja verraten vakiintuneessa merkityksisällössään. Omaisuus liittyy aina oikeuksien tasolle. Kiinteäksi omaisuudeksi on käsitetty ennen muuta omistusoikeus kiinteistöön, minkä lisäksi kiinteään omaisuuteen on luettu tietyt omistusoikeutta lähellä olevat oikeudet kiinteistöön tai muuhun maa- tai vesialueeseen. Kaikki muut varallisuus oikeudet lukeutuvat irtaimen omaisuuteen. Näin ollen irtainta omaisuutta ovat esimerkiksi omistusoikeus irtaimen esineeseen, muut oikeudet kuin omistusoikeus irtaimiin esineisiin, saamisoikeudet ja erilaiset immateriaalioikeudet.

Kun seurataan edellä mainittuja, etupäässä esineoikeudessa kehittyneitä käsitystapoja, omistus paljastuu omistusoikeutta olennaisesti laajemmaksi ilmiöksi. Omistusoikeus on siis esineoikeuden näkökulmasta oikeus, jonka kohteeksi kelpaavat ainoastaan esineet. Oikeudellisessa kielenkäytössä tosin esiintyy melko yleisesti myös termin laaja-alaisempaa käyttöä. Saatetaan puhua esimerkiksi omistusoikeudesta osakkeeseen tai siitä, että henkilö saa omistusoikeuden tiettyyn omaisuuteen. Myös oikeustieteessä on toisinaan esitetty omistusoikeuden käsitteen hahmottamista niin, että se ei rajoittuisi ainoastaan esineeseen liittyvien oikeusasemien kuvaukseen.

3.2 OMISTUS NYKYMUOTOISEN TALOUSJÄRJESTELMÄN PERUSPILARINA

Omistuksen ja tarkemmin sanoen yksityisen omistuksen olemassaolo on itsestään selvää valtaosalle nykyään eläville ihmisille. Kyse on niin ilmeisestä asiasta, että se monesti otetaan oikeustieteessäkin lähtökohdaksi ilman lähempiä perusteluja. Tämä pätee myös useisiin yksityisoikeuden alan kirjoituksiin. Esimerkiksi esineoikeutta koskeissa oppikirjoissa, joissa perinteisesti on käsitelty varsin seikkaperäisesti omistusoikeutta, on yleensä käsitelty niukanlaisesti,

miksi yhteiskunnassamme ylipäätään tunnustetaan mahdollisuus omistaa esineitä yksityisesti.

Yksityisomistuksen oikeutus ei sinänsä ole niukasti pohdittu asia, oikeastaan päinvastoin. Monet filosofit, taloustieteilijät ja oikeustieteilijätkin ovat sopivissa yhteyksissä käsitelleet aihepiiriä jo vuosisatojen ajan. Nykyään vallalla olevia käsitystapoja voidaan kuvata yksinkertaistettuna siten, että yksityisomistus juontaa oikeutuksensa utilitarismista, tai ainakin jostain utilitarismin muodosta. Merkitystä on toisaalta epäilemättä myös moraalisilla arvoilla ja käsityksillä, joihin on kiinnitetty huomiota muun muassa uusliberalistisissa omistusteorioissa.

Utilitaristisilla omistusteorioilla on vahva kytkentä taloustieteen, jossa operoidaan tälle tieteenalalle ominaisten kysymyksenasettelujen ja oppien puitteissa. Taloustieteessä puhutaan usein esimerkiksi hyödykkeistä, jotka on nykykäsityksen mukaan mahdollista jakaa ainakin suuntaa-antavasti neljään eri ryhmään eli yksityishyödykkeisiin, yhteishyödykkeisiin, kerhohyödykkeisiin ja julkishyödykkeisiin. Jako perustuu vastakkainasetteluihin jaettava/jakamaton ja suojattu/suojaamaton eli siihen, voiko useampi henkilö käyttää samanaikaisesti hyödykettä ja onko hyödykkeen kuluttaminen toisaalta estettävissä. Jos rajataan tarkastelu yksityishyödykkeisiin eli jakamattomiin ja suojattuihin hyödykkeisiin, yksityisomistuksen tunnustamisen voidaan ajatella johtavan hyödykkeiden tehokkaimpaan mahdolliseen hyödyntämiseen, mikä maksimoi yhteiskunnallisen hyödyn. Tässä katsantokannassa merkitystä on ainoastaan kokonaishyödyllä, joka on riippumaton siitä, kuinka hyöty jakautuu eri henkilöiden kesken. Yksityishyödykkeitä ovat sellaiset tyypilliset yksityisomistuksen kohteet kuten ajoneuvot, koneet ja vaatteet.

Yksityisomistuksen oikeutusta eli justifikaatiota on perinteisesti lähestytty esineiden omistuksen näkökulmasta. Viimeisten vuosikymmenten aikana keskustelun painopiste on kuitenkin siirtynyt immateriaalioikeuksiin, mikä liittyy näiden oikeuksien lisääntyneeseen yhteiskunnalliseen ja erityisesti taloudelliseen merkitykseen. Erilaiset teokset ja innovaatiot eivät ole jakamattomia ja suojattuja

samalla tavalla kuin yksityishyödykkeet, vaan ne muistuttavat julkishyödykkeitä, jotka ovat itsessään jaettavia ja suojaamattomia hyödykkeitä. Toisin kuin esimerkiksi tiettyä vaatekappaletta, on täysin mahdollista, että useampi henkilö hyödyntää samanaikaisesti vaikkapa jotain keksintöä. Esineomistusta koskevia omistusteorioita on kuitenkin sovellettu myös immateriaalioikeuksiin, joskin esille on aiheesta nostettu sekin, että immateriaalioikeuksien erityispiirteisiin tulee tarvittaessa kiinnittää huomiota.

Immateriaalioikeuksien yhteydessä utilitaristinen lähestymistapa edellyttää maksimaalisen hyödyn tuottavan tasapainon etsimistä. Esimerkiksi teosten tekijöille ja keksijöille tulee tarjota lainsäädännössä riittävä insentiivi eli kannustin teosten ja keksintöjen luomiseen. Jos lainsäädännössä ei tunnustettaisi yksinomaista oikeutta esimerkiksi keksinnön hyödyntämiseen, keksintöjen tekemisen eteen ei ehkä haluttaisi nähdä vaivaa, koska kuka tahansa voisi hyödyntää keksintöä saatuaan sen tietoonsa. Toisaalta keksinnöt parantavat tuottavuutta yleisesti, mikä puoltaa kokonaishyödyn näkökulmasta sitä, että kaikkien pitäisi voidakin hyödyntää keksintöä. Lainsäädännössä pyritään käytännössä antamaan sääntelyä, jonka puitteissa patentilla on sellainen optimaalinen ajallinen kesto ja sisällöllinen laajuus (pituus ja leveys), että eri näkökohdat tulevat otetuksi huomioon tasapainoisesti. Keskeinen kotimainen säädös on patenttilaki, jonka lähempään tarkasteluun ei tässä ole mahdollisuuksia. Todettakoon kuitenkin, että kansallinen patenttihakemus tehdään kirjallisesti patenttiviranomaiselle eli käytännössä Patentti- ja rekisterihallitukselle ja että patentista seuraa yksinoikeus keksinnön ammattimaiseen hyödyntämiseen. Tekijänoikeus teokseen puolestaan syntyy suoraan lain nojalla, kun tekijä on saanut aikaiseksi teoskynnyksen ylittävän teoksen, jollainen voi olla esimerkiksi kirja, elokuva tai taidemaalaus.

Nykymuotoista markkinataloutta ei olisi ilman yksityisomistuksen tunnustamista. Järjestelmä nimittäin suurelta osin rakentuu sen varaan, että markkinaosapuolilla on oikeuksia, joita he kykenevät siirtämään toisille. Vaihdannan ansiosta varallisuus oikeudet siirtyvät tahoille, jotka arvostavat niitä eniten. Kuuluisan Coasen teoreeman,

tai yhden tämän teoreeman version mukaan, markkinamekanismi, tai yksityinen kaupankäynti, johtaa resurssien tehokkaaseen käyttöön omaisuuden alkuperäisestä allokoinnista eli kohdentumisesta riippumatta – olettaen, että transaktiokustannuksia ei ole. Markkinamekanismin tehokkuus tarjoaa itse asiassa yhden tärkeän argumentin yksityisomistuksen hyväksymiselle.

3.3 OMISTUSOIKEUS VARALLISUUSOIKEUTENA

Edellä jo kerrotun mukaisesti omistusoikeus voidaan käsitellä oikeudeksi, jonka kohteeksi kelpaavat ainoastaan esineet. Omistusoikeuden käsitettä voidaan teoreettisesta näkökulmasta luonnehtia juridisen tekniikan piiriin kuuluvaksi apukäsitteeksi, jonka kattavuus ja sisältö oikeustieteessä määritetään viime kädessä tarkoituksenmukaisuuden perusteella. Monesti, kuten oikeudellisia kysymyksiä asetettaessa, on luontevampi puhua omistajan oikeusasemasta kuin omistusoikeudesta. Oikeuskirjallisuudessa yleisesti hyväksytyn käsitystavan mukaan omistajan oikeusasemassa voidaan erottaa useita eri elementtejä. Toisistaan erotetaan usein kolme elementtiä, tai momenttia: 1) omistajan hallintaoikeus, 2) omistajan kelpuutusmuodot ja 3) tietynasteinen dynaaminen suoja.

Omistajan hallintaoikeudesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä yksinomaista oikeusjärjestyksen turvaamaa käyttömahdollisuutta eli -vapautta esineeseen nähden. Tosiasiallisesta käyttömahdollisuudesta tekee tämän ajatustavan mukaan suojatun käyttövapauden staattinen suoja, jolla tarkoitetaan suojaa käyttövapauden estämistä ja häiritsemistä vastaan. Oikeusjärjestyksessä annetaan tätä suojaa ensinnäkin omistajankanteilla kuten omistajan hallintakanteella, johon omistaja voi turvautua, kun joku ilman oikeutusta pitää hallinnassaan omistajalle kuuluvaa esinettä kieltäytyen luopumasta hallinnasta omistajan hyväksi. Staattista suojaa annetaan lisäksi niillä vahingonkorvausta ja rikosoikeudellista vastuuta koskevilla

säännöksillä, joiden nojalla omistaja voi vaatia vahingonkorvausta ja/tai rikosoikeudellista rangaistusta omistusoikeuden loukkauksen vuoksi. Staattisen suojan keinot eivät välttämättä tyhjenny omistajan kanteisiin ja oikeuteen vaatia vahingonkorvausta sekä rangaistusta, mutta nämä ovat joka tapauksessa ne tärkeimmät tekijät, joiden vuoksi käyttövapaudesta tulee suojattu käyttövapaus.

Omistajan oikeusasemaan kuuluu yleensä erilaisia kompetenssimuotoja, jotka tulee erottaa omistajan hallintaoikeudesta. Omistajalla on esimerkiksi yleensä kelpoisuus saada aikaan tahdonvaltainen omistajanvaihdos oikeustoimella, jota kutsutaan luovutukseksi. Voidaan puhua luovutuskompetenssista, joka siis lukeutuu edellä mainittuihin kelpuutusmuotoihin.

Omistaja voi yleensä perustaa myös omistusoikeutta rajoitetumpia oikeuksia. Jos A esimerkiksi omistaa kiinteistön, lähtökohtana on, että A voi muun muassa vuokrata kiinteistön toiselle tai antaa toiselle oikeuden ottaa maa-aineksia kiinteistöltä. Tällainen kelpoisuus ilmentää rajoitettujen esineoikeuksien perustamiskompetenssia.

Omistajan kelpuutusmuodot eivät rajoitu siihen, että omistajalla saattaa olla kelpoisuus luovuttaa omistusoikeus toiselle tai perustaa erilaisia oikeuksia esineeseen nähden. On myös sellaisia kelpuutusmuotoja, joissa ei ole kyse aktiivisesta tekemisestä. Esimerkiksi voidaan mainita periytyvyyskompetenssi, joka ilmentää sitä, että ihmisen kuollessa hänen omaisuutensa siirtyy määrätyllä tavalla hänen perillisilleen. Kuolintapauksiin liittyy myös toinen tärkeä kompetenssimuoto eli testamenttauskompetenssi, jonka nojalla omistaja voi testamentilla eli jälkisaädöksellä määrätä omaisuutensa siirtymisestä kuolemansa jälkeen.

Omaksi kelpuutusmuodokseen voidaan erottaa myös, että omistajalle kuuluvaa esinettä voidaan käyttää hänen velkojensa maksamiseen. Konkretisoidaan tätä tarkastelemalla tilannetta, jossa B:lle velkaa oleva A omistaa arvokkaan irtaimen esineen ja jossa B hakee täytäntöönpanoa aiemmin tuomioistuimesta saamansa suoritus-tuomion perusteella. Ulosottokaarella (UK 4:8) lähdetään siitä, että ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus,

joka voidaan yksilöidä ja jolla on varallisuusarvoa, jollei sellaisen omaisuuden ulosmittaamista erikseen kielletä laissa. Kyseessä oleva esine kuuluu A:lle sääntelyssä tarkoitettulla tavalla, ja se voidaan ulosmitata tarkoituksin saada suoritus B:lle olevan velan maksamiseksi, kunhan ulosmittaukselle ei ole estettä. Ulosottokaarella tunnetaan verraten monta perustetta olla ulosmittaamatta velalliselle kuuluvaa omaisuutta, mutta näihin ei tässä yhteydessä ole tarpeen kiinnittää enemmälti huomiota.

Kuvatunlaista kompetenssia tai kelpoisuutta voidaan kuvata henkilöluottokompetenssin avulla. Ulosmittauksen kannalta relevantin omistuksen ohella kyse voi olla myös siitä, että oikeus voi kuulua velallisen konkurssipesään velallisen omaisuutena. Konkurssipesä syntyy, kun velallinen asetetaan tuomioistuimen päätöksellä konkurssiin. Konkurssi puolestaan on velallisen kaikkia velkoja koskeva maksukyvyttömyysmenettely, jossa velallisen omaisuus käytetään konkurssisaatavien maksuun.

Jakson alussa esitetyn kolmijaon mukaan tietynasteinen dynaaminen suoja voidaan erottaa omaksi elementikseen omistajan oikeusasemassa. Tämän elementin tai momentin seikkaperäinen käsittely ei ole mahdollista nyt käsillä olevalle teokselle annetun sivumäärän puitteissa. Onkin tyydyttävä kertomaan, että dynaamisen suojan käsite on osa melko monimutkaista teoreettista kudelmaa, joka on kehitetty erityisesti omistajanvaihdon tarkastelua varten. Dynaamisen suojan ajatellaan ilmenevän erilaisissa vaihdannan ongelmatilanteissa, joissa kaksi suojattua positiota sattuu yhteen. Tällaisissa tilanteissa, joita kuvataan usein lauseella ”oikeus oikeutta vastassa”, on tapana puhua oikeuksien kollisiosta.

3.4 OMISTUKSEN SAAMISESTA

Omistusoikeus voidaan saada usein tavoin. Tosiseikkoja, jotka synnyttävät jollekulle omistusoikeuden, kutsutaan vakiintuneesti saannoksi. Erilaiset saannot muodostavat varsin heterogeenisen kokonaisuuden. Esineoikeudellisessa kirjallisuudessa, jossa on ollut

päähuomio esineeseen kohdistuvassa omistusoikeudessa, on pyritty systemaattisen selvyyden vuoksi ryhmittelemään saantoja sopivalla tavalla. Eri kirjoittajien omaksumat jakotavat ovat olleet melko samansuuntaisia, vaikka yksityiskohdissa on voinut olla eroja. Saannot voidaan ryhmitellä esimerkiksi johdannaisiin ja itsenäisiin siitä riippuen, perustuuko omistusoikeus edeltäjän omistusoikeuteen. On siis mahdollista, että omistusoikeus on riippumaton toisesta omistusoikeudesta. Itsenäiset saannot voidaan lisäksi jakaa kumoaviin ja alkuperäisiin saantoihin kiinnittämällä huomiota siihen, onko esineellä omistaja saannon tapahtuessa. Kuvattuja jaotteluperusteita noudattaen voidaan erottaa toisistaan kolme saantojen ryhmää eli johdannaiset, kumoavat ja alkuperäiset saannot.

Tavallisin perusta omistusoikeuden saamiselle on luovutus, siis omistajanvaihdesta tarkoitettava tahdonilmaisu. Voidaan puhua luovutussaannosta. Luovutuksen tai siirron kohteena voi olla myös jokin muukin varallisuus oikeus kuin omistusoikeus, esimerkiksi jokin immateriaalioikeus tai siirtokelpoinen vuokraoikeus. Luovutussaannot, joiden alaisuuteen voidaan laajassa mielessä laskea myös muiden oikeuksien kuin omistusoikeuden saaminen luovutuksella, lukeutuvat johdannaisiin saantoihin.

Luovutus on oikeustoimi, joka varsin usein esiintyy yhdessä jonkin toisen oikeustoimen kanssa. A saattaa esimerkiksi luovuttaa B:lle omistusoikeuden omistamaansa esineeseen sitä vastaan, että B omasta puolestaan velvoittautuu maksamaan A:lle 100 euroa kuukauden kuluttua. Kyse on toisin sanoen kaupasta, johon luovutus sisältyy. Omistusoikeuden tai minkä tahansa varallisuus oikeuden luovutus lukeutuu dispositiotoimen alaisuuteen. Dispositiotoimilla ei synnytä velkasuhteita samoin kuin velvoittautumistoimilla, vaan niillä tähdätään toisentyypisiin oikeusvaikutuksiin. Esimerkissämme A siis toteutti dispositiotoimen omistusoikeuden luovutuksella, ja B puolestaan teki velvoittautumistoimen lupautuessaan maksamaan A:lle 100 euroa kuukauden kuluttua.

Luovutuksen käsite on samoin kuin oikeudelliset käsitteet yleensäkin kontekstisidonnainen siinä mielessä, että esimerkiksi eri

säädöksiä tulkittaessa tulee erikseen kysyä, kuinka luovutus on ymmärretty juuri tuossa säädöksessä. Toisinaan tämä käy varsin selvästi ilmi sääntelystä. Esimerkiksi käy maakaari (MK), joka on yksityisoikeuden tärkein kiinteistöjä koskeva säädös ja jossa säädetään muun muassa kiinteistön saannosta. MK 1:1:n ensimmäisen virkkeen mukaan ”Omistusoikeus kiinteistöön saadaan kaupalla, vaihdolla, lahjana tai muulla luovutuksella niin kuin tässä laissa säädetään”. Lainkohdassa mainittu ”muu luovutus” kattaa muun muassa kiinteistön luovutuksen yhtiöön osaketta tai muuta osuutta vastaan.

Maakaaresta käy toisaalta ilmi, millaisten saantomuotojen yhteydessä ei ole kyse luovutuksesta. MK 1:1:n toisessa virkkeessä kerrotaan, että ”Perintöön, testamenttiin, ositukseen, lunastukseen sekä muutoin muuhun kuin luovutukseen perustuvasta kiinteistön saannosta säädetään erikseen”. Onkin syytä panna merkille, että maakaareissa ei itse asiassa säädetä kattavasti kiinteistön omistusoikeuden saamisesta.

Esimerkiksi perintöön ja testamenttiin perustuvat saannot, joista on sääntelyä perintökaareissa, eivät siis ole luovutussaantoja maakaaren järjestelmässä. Myös oikeuskirjallisuudessa lähdetään yleensä siitä, että kyse ei ole luovutussaannoista, vaikka tietyt testamenttityypit käytännössä sisältävät kuolemanvaraisen luovutusta tarkoittavan tahdonilmaisun. Perhe- ja jäämistöoikeudelliset saannot, joiden merkitys ei rajoitu pelkästään esineeseen kohdistuvaan omistusoikeuteen, muodostavat kuitenkin tärkeän johdannaisten saantojen alaryhmän. Oikeuskirjallisuudessa on lisäksi pohdittu, tulisiko osituksen yhteydessä tapahtuva tasingonluovutus lukea itse asiassa luovutussaantojen ryhmään systemaattiselta kannalta, vaikka kyse ei olekaan luovutuksesta maakaaren järjestelmässä. Kun nimittäin otetaan tällainen tasingonluovutus lähemmän tarkastelun kohteeksi, voidaan havaita, että se monessa suhteessa muistuttaa tavanomaista elävien kesken tapahtuvaa luovutusta. Ositusta tarkastellaan lähemmin tämän teoksen 4 luvussa, tosin lähinnä vain siihen liittyvien sopimusten näkökulmasta.

Esineoikeudellisessa kirjallisuudessa on yleensä erotettu kumoavat saannot omaksi saantojen ryhmäkseen, joskin käsitykset vaihtelevat jossain määrin sen suhteen, mikä tarkkaan ottaen erottaa kumoavat saannot johdannaisista saannoista. Yleensä esimerkiksi pakkolunastukseen perustuva saanto on luettu kumoavaksi saannoksi. Hankalampia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa luovuttaja ei olekaan ollut oikea omistaja ja joissa omistusoikeuden saaminen perustuu erityiseen vilpittömän mielen suojaan.

Henkilö, joka omistajana esiintyen luovuttaa jonkin varallisuus-oikeuden toiselle, yleensä on omistaja, jolla myös on kompetenssi saada aikaan omistajanvaihdos. Voi kuitenkin käydä esimerkiksi niin, että kiinteistön tai irtaimen esineen luovuttaja ei olekaan luovuttamansa kohteen oikea omistaja. Lähtökohtana on tällöin, ettei kompetenssivirheen rasittama luovutus saa aikaan omistajanvaihdosta. Oikeutemme sisältönä on kuitenkin monissa tapauksissa, että luovutuksensaaja, joka on perustellusti luottanut luovuttajan omistukseen, voi saada itselleen omistusoikeuden erityisten vilpittömän mielen suojaa koskevien oppien perusteella. Jos halutaan korostaa sitä, että omistajanvaihdos ei perustu luovutukseen samassa merkityksessä kuin tavanomaisen luovutussaannon yhteydessä, voidaan tarkastellun kaltaisen saannon yhteydessä puhua kumoavasta saannosta. Toisaalta on mahdollista hahmottaa vilpittömän mielen suojaan perustuvia saantoja siten, että myös niissä on kysymys vaihdantaan liittyvistä luovutussaannoista.

Alkuperäisiä saantoja ovat valtaus, yhdistäminen ja valmistaminen. Valtauksella on tarkoitettu perinteisesti ”isännättömän” esineen haltuun ottamista omistamistarkoituksessa. Tämä saantomuoto voi käytännössä koskettaa ainoastaan irtaimia esineitä, jotka niiden aiempi omistaja on hylännyt tai jotka eivät ole koskaan aiemmin olleet omistusoikeuden kohteena. Esimerkiksi metsästyksen ja kalastuksen yhteydessä tapahtuvat saannot kaloihin ja riistaeläimiin perustuvat valtaukseseen.

Toisinaan käy niin, että eri henkilöille kuuluvat esineet yhdistetään niin, että niiden erottaminen olisi mahdotonta tai hyvin

epätarkoituksenmukaista taloudelliselta kannalta. Toinen esine saat-
taa tällöin olla luokiteltavissa pääesineeksi. Esimerkiksi voidaan aja-
tella tilannetta, jossa A:n omistaman henkilöauton pohjaan liitetään
hitsaamalla B:lle kuuluva metallilevy. Tällöin voidaan katsoa erityis-
ten aksessio- eli liittämisaantoa koskevien oppien perusteella, että
metallilevystä tulee A:n omaisuutta. Jos kumpaakaan yhdistetyistä
esineitä ei voida pitää pääesineenä, liikkeelle voidaan lähteä siitä, että
yhdistämisen myötä syntynyt kokonaisuus tulee alkuperäisten esi-
neiden omistajien määräosaiseen yhteisomistukseen. Omistusoikeus
tai muukin varallisuusoikeus voi siis kuulua kahdelle tai useammalle
henkilölle, ja erityisesti määräosainen yhteisomistus on verraten ta-
vallinenkin ilmiö.

Yhdistämisen erityistapauksena saatetaan pitää tilanteita, joissa
voidaan puhua esineiden sekoittumisesta. Kyse voi olla esimerkiksi
kahden öljyerän sekoittumisesta. Jos alkuperäiset öljyerät kuuluvat
eri henkilöille, voitaneen liikkeelle lähteä siitä, että alkuperäisten
öljyerien omistajista tulee sekoittumisen myötä syntyneen öljyerän
yhteisomistajia. Jos esimerkiksi A:lle kuuluva 300 litran öljyerä se-
koittuu samanlaatuiseen B:lle kuuluvaan 600 litran öljyerään, synty-
nyt 900 litran öljyerä kuuluu A:lle ja B:lle näiden alkuperäisiä öljyeriä
vastaavassa suhteessa, eli osuuksin 1:2.

Esineeseen saatetaan kohdistaa työtä, joka muuttaa niin merkittä-
västi alkuperäistä esinettä, että on aiheellista katsoa uusi esine syn-
tyneeksi. Kun uusi esine on valmistettu tällä tavalla, esineen omistus
voi synnyttää hankaluuksia silloin, kun alkuperäinen esine on kuu-
lunut muulle kuin valmistajalle. A on esimerkiksi valmistanut taide-
teoksen hallussaan olevasta B:lle kuuluvasta materiaalista ilman B:n
lupaa. Valmistamista koskevat säännöt eivät ole täysin selviä, mutta
valmistaja voi ainakin joissain olosuhteissa saada syntyneen uuden
esineen yksinomistukseensa. Tässä suhteessa voi olla merkitystä niin
työpanoksen ja alkuperäisen esineen arvojen suhteella kuin sillä, on-
ko valmistaja toiminut vilpittömässä mielessä. Joissain olosuhteissa
myös yhteisomistussuhteen syntyminen voisi olla järkevä vaihtoehto.

3.5 OMISTAJANVAIHDOKSEN TARKASTELUN TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA

Omistajanvaihdoksia tapahtuu jatkuvasti valtavia määriä. Varallisuusosoikeudesta, joka aiemmin kuului A:lle, tuleeikin B:lle kuuluvaa omaisuutta. Ensi katsannossa saattaisi ajatella, että omistajanvaihdoksen tarkastelu ei aiheuta erityisen suurta hankaluutta yksityisoikeudesta kiinnostuneille. Lähempi aihepiiriin perehtyminen kuitenkin paljastaa, että omistajanvaihdos voi olla varsin hankala ilmiö, jonka hallittu käsittely edellyttää verraten mutkikkaita teorioita.

Edellä jaksossa 3.3 on kerrottu, että esineen omistajan oikeusasemassa voidaan erottaa useita elementtejä. Kun tämä käsitys otetaan myös omistajanvaihdoksen tarkastelun perustaksi, omistusoikeuden siirtymisessä voidaan tunnistaa useita alakysymyksiä. Saatetaan jopa kysyä, onko siirtymisestä puhuminen oikeutettua tai ainakaan riittävän tarkkaa kaikissa suhteissa. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin omistajanvaihdoksen tarkastelun teoreettisia lähtökohtia siten, että huomiota kiinnitetään kuitenkin vain luovutussäntöihin. Rajausta voidaan perustella niin luovutussäntöjen käytännöllisellä tärkeydellä kuin sillä, että luovutussäntöillä on yleensäkin ollut pääpaino oikeuskirjallisuudessa.

Omistusoikeuden luovutus tarkoittaa vallitsevan käsitystavan mukaan itse asiassa omistajan hallintaoikeuden luovutusta. Tämä oikeus on ymmärretty sisällöltään sellaiseksi, että sen voidaan ajatella siirtävän pistemäisesti tietyllä hetkellä. Kotimaisessa järjestelmässä omistusoikeuden siirtyminen voidaan saada aikaan tahdonilmaisuin eli oikeustoimella ilman, että omistusoikeuden siirtymistä olisi sidottu esimerkiksi esineen hallinnan siirtoon tai omistuksen kirjaamiseen niissä tilanteissa, joissa omistuksesta pidetään kirjaa. Tämä pätee myös kiinteistöihin, joiden omistus kirjataan erityiseen lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin. Kiinteistön luovutuksensaajalla on velvollisuuskin hakea saantonsa kirjaamista, jota kutsutaan tässä tapauksessa lainhuudon hakemiseksi. Lainhuuto toteaa omistuksenvaihdoksen,

joka kuitenkin tapahtuu jo esimerkiksi asianmukaisesti toteutetun kiinteistöntakaupan tekemisen perusteella.

Omistajan kelpuutusmuodot voidaan erottaa omaksi momentiksi omistajan oikeusasemassa. Erikseen tulee kysyä, mikä on omistajan hallintaoikeuden uuden haltijan oikeusasema eri kelpuutusmuotojen suhteen. Ei siis ole välttämätöntä, että luovutuksensaaja saavuttaisi yhdellä kertaa täysin kehittyneen oikeusaseman. Toisaalta on kysyttävä erikseen luovuttajalla olevien kelpuutusmuotojen lakkaamista. Kelpuutusmuotojen siirtymisestä puhuminen ei ole täysin tarkkaa siihen nähden, että jokin luovuttajan kompetenssi ei välttämättä lakkaa samalla hetkellä kuin luovutuksensaajan vastaava kompetenssi alkaa.

Edellä esitetty pätee suurelta osin myös muihin varallisuus-oikeuksiin kuin omistusoikeuteen. Myös esimerkiksi saamisoikeuden ja patenttioikeuden haltijan oikeusasemassa voidaan erottaa omistajan hallintaoikeutta vastaavan ”ytimen” lisäksi erilaisia kelpuutusmuotoja, joiden lakkaamista ja päättymistä voidaan tarkastella erikseen. Sama pätee myös muihin esinekohtaisiin oikeuksiin kuin omistusoikeuteen. Esimerkiksi vuokraoikeuden haltijan oikeusasemaa tarkasteltaessa on kuitenkin hyvä panna merkille, että vuokraoikeuden haltijan kelpuutukset monesti ovat merkittävästi vähäisemmät kuin omistajan kelpuutukset hänelle kuuluvan oikeuden suhteen. Vuokraoikeuden haltijalta voi puuttua esimerkiksi kelpoisuus luovuttaa vuokraoikeus toiselle. Vaikka myös esineen omistajalta saattaa puuttua luovutuskompetenssi, tämä on merkittävästi harvinaisempaa. Esineen omistaja voi siis yleensä siirtää omistusoikeuden toiselle ilman, että hänen tulisi esimerkiksi kysyä joltain toiselta henkilöltä lupaa luovutuksen toteuttamiseen. Sen sijaan vuokraoikeuksien osalta on oikeudessamme monissa tilanteissa asetettu sille kannalle, että kyseessä olevan vuokraoikeuden haltija ei ilman omistajan lupaa saa luovuttaa vuokraoikeutta toiselle. Toisaalta on kyllä myös sääntelyä, jonka nojalla vuokraoikeus on siirrettävissä, ja joskus omistajaa ja vuokralaista on jopa kielletty sopimasta toisin.

Konkretisoidaan omistajanvaihdon eriteltyä tarkastelua yksinkertaisella esimerkillä. Oletetaan, että A omistaa haltijavelkakirjan eli haltijalle asetetun velkakirjan, jossa X velvoittautuu maksamaan 1000 euroa velkakirjan haltijalle. A pitää velkakirjaa myös hallussaan. Sattumoisin A on omalta osaltaan 1000 euroa velkaa B:lle, joka ottaa A:han yhteyttä puhelimitse ja kysyy velan maksamisesta. A ja B sopivat puhelimesta siitä, että A luovuttaa A:lla olevan haltijavelkakirjan B:n omistukseen sitä vastaan, että B puolestaan vapauttaa A:n tämän velasta. Puhelu päättyy siihen, että B aikoo tulla noutamaan haltijavelkakirjan seuraavana päivänä.

Voidaan ajatella, että B:stä tulee haltijavelkakirjan omistaja jo puhelimesta sovitun eli A:n suullisesti toteuttaman luovutuksen perusteella. Erikseen tulee kuitenkin kysyä eri kelpuutusmuotojen alkamista ja lakkaamista. Jos ajatellaan esimerkiksi luovutuskompetenssia, A:n luovutuskompetenssi lakkaa jo luovutuksen perusteella. A:lla ei siis enää luovutuksen jälkeen ole kelpoisuutta luovuttaa haltijavelkakirjaa toiselle, joskin myöhemmällä luovutuksensaajalla on määrätyn edellytyksin mahdollisuus saada velkakirja omakseen vilpittömän mielen suojaa koskevien oppien perusteella. Toisaalta B:n luovutuskompetenssin voidaan katsoa alkavan jo luovutuksen perusteella, eli B voi esimerkiksi lahjoittaa velkakirjan C:lle siitä huolimatta, että velkakirja ei vielä ole hänen hallussaan.

Henkilöluottokompetenssin alkaminen ja lakkaaminen eivät sen sijaan tapahdu samanaikaisesti. Velkakirjalaissa (VKL; 22.1 §) on omaksuttu ratkaisu, jonka mukaan tarkastellun kaltaisen velkakirjan luovutus ei sido luovuttajan velkojia, ellei se, jolle luovutus on tapahtunut, ole saanut velkakirjaa haltuunsa. Esimerkkinne A:n henkilöluottokompetenssi ei siis lakkaa pelkästään puhelimesta sovitun perusteella. Se, että A on toteuttanut luovutuksen B:n hyväksi, on kuitenkin riittävä peruste B:n henkilöluottokompetenssin alkamiselle. Kyseessä oleva haltijavelkakirja on siis sekä A:n että B:n henkilöluottokompetenssin piirissä siihen saakka, kunnes B saa velkakirjan haltuunsa VKL 22.1 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

Esimerkin tarkoituksena oli osoittaa, että eri kelpuutusmuotojen lakkaaminen ja alkaminen eivät välttämättä tapahdu samalla hetkellä omaisuutta luovutettaessa. Jotta luovuttajan henkilöluottokompetenssin lakkaamisesta ei jäisi vääriä käsityksiä, on aiheellista kertoa, että VKL 22.1 §:ää voidaan pitää luonteeltaan poikkeuksellisena säännöksenä. Yleisenä lähtökohtana on, että luovutus itsessään riittää lakkauttamaan luovuttajan henkilöluottokompetenssin. Esimerkiksi kiinteistön luovutus sitoo itsessään luovuttajan velkojia siitä riippumatta, onko kyse esimerkiksi kaupasta, lahjasta vai muunlaisesta luovutuksesta. Luovuttajan henkilöluottokompetenssin lakkaaminen ei näin ollen edellytä esimerkiksi sitä, että luovutuksensaajan saanto merkitään lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin tai että luovutuksen saaja hakee saantonsa kirjaamista. Luovutus itsessään riittää yleensä katkaisemaan luovuttajan henkilöluottokompetenssin myös irtaimen omaisuuden luovutuksen yhteydessä, vaikka haltijavelkakirjan luovutus ei olekaan ainoa tilanne, jossa luovuttajan henkilöluottokompetenssin lakkaamisella on lisävaatimuksia.

4 SOPIMUS

4.1 LÄHTÖKOHTIA

Oikeustoimet yksittäisen tahdonilmaisun merkityksessä liittyvät usein toisiinsa. A voi esimerkiksi luovuttaa omistamansa kiinteistön B:n omistukseen sen vuoksi, että B puolestaan velvoittautuu suorittamaan A:lle rahavastikkeena 50 000 euroa. Voidaan puhua sopimuksesta. Esimerkkitapauksessa on kyse kaupasta, joka on yksi käytännössä tärkeimpiä sopimustyppejä muun muassa työsopimuksen, vuokrasopimuksen ja vakuutusopimuksen ohella.

Edellä luvussa 2 esitetyn mukaan oikeustoimi merkitsee yksityistä tahdonilmaisua, jolla oikeuksia perustetaan, muutetaan, kumotaan tai siirretään. Kun oikeustoimi ymmärretään tällä tavalla, sopimus ei ole itsessään oikeustoimi. Sen sijaan voidaan kyllä sanoa, että sopimus tavallisesti koostuu toisiinsa liittyvistä oikeustoimista eli tahdonilmaisuihin. Oikeudellinen kielenkäyttö ei kuitenkaan ole tässä suhteessa vakiintunutta, vaan varsin usein myös sopimusta pidetään oikeustoimena eikä ainoastaan kahden tai useamman toisiaan edellyttävän oikeustoimen yhdistelmänä. Tällaista kielenkäyttöä esiintyy myös lainsäädännössä. Kun esimerkiksi jossain lainkohdassa puhutaan oikeustoimesta, tulee aina tarkastella erikseen, mikä on käsitteen sisältö kyseessä olevassa kontekstissa mukaan lukien kysymys siitä, onko myös sopimusta pidetty oikeustoimena.

Varallisuus oikeudessa vallitsee lähtökohtainen sopimusvapaus, jossa voidaan erottaa useita elementtejä. Niin luonnolliset henkilöt kuin oikeushenkilöt voivat pääsääntöisesti itse päättää, ryhtyvätkö he ylipäätään sopimukseen. Tätä sanotaan päätäntävapaudeksi. Henkilöillä on yleensä myös sopimuskumppanin valitsemisvapaus eli vapaus päättää, kenen kanssa sopimus tehdään. Omiksi sopimusvapauden elementteikseen voidaan hahmottaa myös tyyppi-, sisältö- ja muotovapaus, joiden vallitessa voidaan vapaasti päättää sopimuksen tekemisen tavasta ja sisällöstä. Sopimusvapauteen lasketaan

toisinaan myös purkuvapaus eli oikeus purkaa sopimus vastapuolen sopimusrikkomuksen johdosta, vaikka kyse onkin eri tasolla olevasta vapauden muodosta.

Ilman sopimusvapautta ei olisi nykymuotoista markkinataloutta, joka käytännössä rakentuu sopimusten tekemisen varaan. Markkinat muodostuvat sopimuksentekoa ohjaavien valintojemme perusteella. Jokainen talouteen osallistuva päättää omalta osaltaan, millaisella hinnalla hän on valmis myymään tai ostamaan hyödykkeitä. Voimme myös lähtökohtaisesti valita sopijakumppanimme, tai päättää olla tekemättä sopimusta. Kaikkien talouteen osallistuvien valintoja tai valmiuksia voidaan kuvata hyödykekohtaisesti kysyntä- ja tarjontakäyrillä, jotka leikkaavat toisensa pisteessä, joka määrittää kyseessä olevan hyödykkeen määrän ja hinnan markkinoilla.

Sopimuksen merkitys ei rajoitu ainoastaan markkinoihin, vaan sopimuksia tehdään myös esimerkiksi perhe- ja jäämistöoikeuden piiriin kuuluvissa tilanteissa. Esimerkiksi voidaan ajatella aviopuolisoita (tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolia), jotka haluavat poiketa avioliittolaissa (AL) osoitetusta lähtökohdasta, jonka mukaan puolisoilla on avio-oikeus kaikkeen toisen puolison omaisuuteen. Tämä oikeus realisoituu omaisuuden osituksessa, joka on tarpeen, kun avioliitto purkautuu avioeron tai kuoleman johdosta. Osituksessa puoliset saavat arvomääräisesti puolet avio-oikeuden alaisesta netto-omaisuudesta. Jotta varallisuusasemat olisivat yhtenevät, varakkaampi puoliso luovuttaa toiselle puolisolalle omaisuuttaan tasinkona niin paljon, että puolisoilla on yhtä suuri nettovarallisuus. Jos ositus toteutetaan toisen puolison kuoleman jälkeen, leski ei kuitenkaan ole velvollinen antamaan tasinkoa toisen puolison perillisille (lesken tasinkoprivilegi).

Aviopuolisot voivat avioliiton aikana (tai jo kihlauduttuaan) tehdä avioehtosopimuksen siinä tapauksessa, että he eivät halua ainaakaan täysimääräisesti noudattaa avioliittolaissa omaksuttua tasajaon periaatetta. Puolisot A ja B voivat sopia esimerkiksi siitä, että heillä ei ole lainkaan avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Avio-oikeuden laajuudesta voidaan määrätä myös rajoitetummin. A ja B voivat sopia

esimerkiksi siitä, että A:lla ei ole avio-oikeutta tiettyyn kiinteistöön, jonka B oli saanut lahjaksi vanhemmiltaan. Puolisoiden välinen avioehtosopimus ei sinänsä ole ainut oikeustoimijärjestely, jolla voidaan vaikuttaa avio-oikeuteen, sillä avio-oikeutta koskevia määräyksiä voi sisältyä myös lahjaan, testamenttiin ja henkilövakuutuksen edunsaajamääräykseen. Esimerkiksi lapsensa hyväksi lahjoituksen tekevä haluaa monesti järjestää lahjoituksen niin, että lahjoitettu omaisuus varmasti jäisi lapselle avioliiton purkaantuessa ja että omaisuus jäisi myös avio-oikeuden ulkopuolelle.

Avioehtosopimuksella on varsin läheinen kytkentä varallisuussuhteisiin, ja sama koskee myös monia muita perhe- ja jäämistö-oikeuden alalla yleisiä sopimusjärjestelyitä. Esimerkiksi perinnönjako toteutetaan usein sopimusjakona. On kuitenkin myös sopimuksia, joilla on korkeintaan välillinen kytkentä varallisuussuhteisiin. Esimerkiksi voidaan ajatella lapsen vanhempien tekemää sopimusta, jossa otetaan kantaa niin lapsen huoltoon kuin asumiseen tilanteessa, jossa vanhemmat eivät asu yhdessä. Tällaisessa tilanteessa voidaan sopia myös lapsen tapaamisoikeudesta eli siitä, että lapsella on määrättyllä tavalla oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona hän ei asu.

4.2 TAHDONILMAISULTA VAADITTAVA MUOTO

Kun henkilö tahtoo tehdä oikeustoimen, hänen tulee ilmaista tahdonsa jollain oikeudelliselta kannalta riittävällä tavalla. Tahdonilmaisuun kuuluu aina jonkinlainen ulkoisesti havaittava elementti, joka ilmentää oikeustoimen tekijän tahtoa. Tahdonilmaisuus voidaan monesti toteuttaa usein eri tavoin. Kyse voi, olosuhteista riippuen, olla esimerkiksi jonkin asiakirjan allekirjoittamisesta, sähköpostin lähettämisestä, puheesta tai jonkinlaisesta fyysisestä eleestä kuten pään nyökkäyksestä taikka käden nostamisesta.

Oikeutemme lähtökohtana voidaan pitää vapaamuotoisuutta eli sitä, että tahdonilmaisuus voi saada sisältönsä mukaiset vaikutukset siitä riippumatta, kuinka se on toteutettu. Tietynlaisen muodon

noudattamista edellytetään yleensä vain silloin, kun asiasta on erikseen säädetty tällä tavalla kirjoitetussa laissa. Lainsäädännössä edellytetäänkin toisinaan aivan tietynlaista muotoa, jotta tahdonilmaisuus voisi saada aikaan sisältönsä mukaiset oikeusvaikutukset. Sopimus tilanteisiin suunnatuissa säännöksissä puhutaan yleensä yksittäisten tahdonilmaisujen toteuttamisen sijasta siitä, kuinka sopimus on tehtävä.

Kun lainsäädännössä ilmoitetun muodon noudattaminen on asetettu oikeustoimen tai sopimuksen pätevyyden edellytykseksi, voidaan puhua varsinaisesta muotosäännöksestä. Lainsäädännössä on toisaalta myös epävarsinaisia muotosäännöksiä, joiden vastaisesta menettelystä seuraa jotain muuta haitallista kuin tarkoitettujen oikeusvaikutusten syntymättä jääminen, joka on tyypillistä pätemättömyydelle. Lisäksi on mahdollista, että jossain säännöksessä edellytetään tai suositetaan tietynlaisen muodon noudattamista ilman, että tämän muodon noudattamatta jättämisellä olisi aineellisen normiston kannalta haitallisia seuraamuksia. Tällaisen ohjesisältöisen muotosäännöksen tarkoituksena voi kuitenkin olla esimerkiksi se, että oikeustoimi toteutettaisiin tavalla, joka tarvittaessa voidaan jälkikäteen osoittaa helposti toteen.

Lainsäädännöstä saattaa käydä yksiselitteisesti ilmi, mitä ilmoitetun muodon noudattamatta jättämisestä seuraa. Toisinaan lakiteksti on jäänyt kuitenkin tulkinnanvaraiseksi. Tällöin joudutaan pohtimaan yleisen laintulkinnan keinoin, onko kyse varsinaisesta vai muunlaisesta muotosäännöksestä. On myös ainakin periaatteessa mahdollista, että tarkasteltavana oleva säännös sisältää piirteitä yhtä useammasta muotosäännöksen luokasta. Jokin lainkohdassa oleva vaatimus saattaa esimerkiksi olla vain ohjesisältöinen, vaikka jonkin toisen vaatimuksen täyttäminen on ehdoton edellytys oikeustoimen pätevyydelle.

Varsinaiset muotosäännökset ovat melko tavallisia perhe- ja jäämistöoikeuden alaan kuuluvissa oikeustoimijärjestelyissä. Jos esimerkiksi kuolinpesän osakkaat pääsevät sopuun perinnönjaon toimittamisesta, he voivat toteuttaa perinnönjaon sopimusjaolla.

Tällöin on tehtävä perinnönjakokirja, jossa on perintökaaren (PK) 23:9:n nojalla oltava osakkaiden ja kahden esteettömän todistajan allekirjoitukset. Mikäli sopuun ei päästä, perinnönjakoa haluavan ja siihen oikeutetun on haettava tuomioistuimelta erityisen pesänjakajan määräämistä. Perinnönjaosta on laadittava jakokirja myös pesänjakajan toimittaman jaon (toimitusjako) yhteydessä, ja tällöin vaaditaan, että pesänjakaja allekirjoittaa perinnönjakokirjan.

Perinnönjaot ovat käytännössä yleisiä, ja ne toteutetaan useimmiten sopimusjaolla. Jos sopimusta jää rasittamaan vain vähäinen muotovirhe, saattaa tuntua epätarkoituksenmukaisen ankaralta katsoa, että perinnönjako tämän vuoksi olisi automaattisesti pätemätön. Korkein oikeus ei olekaan tulkinnut PK 23:9:ää ankarimmalla mahdollisella tavalla. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1995:34 oli laadittu jakokirja, joka osakkaiden ohella oli vain yhden todistajan allekirjoittama. Sopimusta ei tästä huolimatta pidetty pätemättömänä. Oikeuskäytäntö ei kuitenkaan oikeuta välttämättä päätelmään, jonka mukaan PK 23:9:ssä oleva määräys todistajista olisi luonteeltaan vain suositusluontoinen.

Myöskään ositusta, jossa selvitetään puolisoiden omaisuus- ja velkasuhteet ja toteutetaan avio-oikeus, ei voida toteuttaa vapaamuotoisesti. Ositus toimitetaan lähtökohtaisesti samassa järjestyksessä kuin perinnönjaosta on säädetty. Osituspuolet voivat toteuttaa osituksen sopimusperusteisesti, jolloin he voivat vapaasti päättää myös sen sisällöstä. Vaihtoehtona sopimusositukselle on tuomioistuimen määräämän pesänjakajan toimittama toimitusositus. Sopimuksesta tehdään osituskirja, joka on osituspuolten ja kahden esteettömän todistajan allekirjoittama. Koska todistajia koskevan vaatimuksen noudattamatta jättämisestä ei oikeuskäytännön perusteella automaattisesti seuraa perinnönjaon pätemättömyyttä, vastaavan voidaan katsoa pätevän myös osituskirjaan.

Avioehtosopimukseen ei ole pätevä vapaamuotoisena, vaan se on itse asiassa verraten tiukan muotovaatimuksen alainen. Avioehtosopimus on AL 42 §:n mukaan tehtävä kirjallisesti, ja AL 66 §:n nojalla sen pätevyys edellyttää puolisoiden ja kahden esteettömän todistajan

allekirjoituksia sekä vieläpä päiväystä. Käytännössä tulee ottaa huomioon myös avioehtosopimusten erityinen rekisteröintijärjestelmä. Avioehtosopimus on jätettävä rekisteröitäväksi Digi- ja väestötietovirastolle tai Ahvenanmaan valtionvirastolle. Avioehtosopimus tulee voimaan vasta, kun se on rekisteröity. Avioehtosopimus ei kuitenkaan tule voimaan, jos se on jätetty rekisteröitäväksi avioliiton purkauduttua tai sen jälkeen, kun avioeroa koskeva asia on tullut vireille.

Käytännössä hyvin tärkeä muotovaatimus koskee testamenttia, jota ei siis voida tehdä vapaamuotoisesti. Keskeinen testamenttia koskeva säädös on perintökaari, jonka 10 luvussa säädetään testamentin tekemisestä ja peruuttamisesta. Testamentti on PK 10:1:n mukaan tehtävä kirjallisesti kahden todistajan ollessa yhtäkaa läsnä, ja heidän on, sitten kun testamentin tekijä on allekirjoittanut testamentin tai tunnustanut siinä olevan allekirjoituksensa, todistettava testamentti nimikirjoituksillaan. Todistajien tulee tietää, että asiakirja on testamentti. On kuitenkin testamentin tekijän vallassa päättää, tahtooko hän ilmoittaa todistajille testamentin sisällön.

Testamenttia koskeva muutosäännös, joka sisältää lukuisia eri elementtejä, on yksi ankarimmista muutosäännöksistä, josta on pidetty varsin tiukasti kiinni myös oikeuskäytännössä. Tavanomaisen muodon vaatimuksesta on kuitenkin poikkeuksensa. Jos henkilö on sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi estynyt tekemästä testamenttia PK 10:1:ssä säädetyllä tavalla, hän saa tehdä sen suullisesti kahden todistajan ollessa yhtäkaa läsnä tai todistajattakin omakätisesti kirjoittamallaan ja allekirjoittamallaan asiakirjalla. Tällainen testamentti katsotaan kuitenkin rauenneeksi, jos testamentin tekijällä esteen lakattua on kolmen kuukauden ajan ollut mahdollisuus määrätä jäämistöstään tavanomaisen muotovaatimuksen mukaisesti.

Kaikissa edellä mainituissa muotovaatimuksissa lähdetään siitä, että oikeustoimi tai sopimus tehdään kirjallisesti. Kirjallisuus on myös yleisesti ottaen varsin tyypillinen muotovaatimus. Eriksen tulee kysyä, mitä kirjallisuusvaatimus tarkkaan ottaen merkitsee eri lainkohtia tulkittaessa. Liikkeelle voidaan lähteä siitä, että

asiakirjalla (tai vastaavalla) on vähintään jokin merkitys tahdonilmaisun toteutuksessa.

Kirjallisen muodon vaatimus tulee erottaa allekirjoitusvaatimuksesta, vaikka nämä käytännössä usein esiintyvätkin yhdessä. Edellä onkin jo useita esimerkkejä tällaisesta sääntelytekniikasta. Joissain lainkohdissa saatetaan toisaalta puhua vain oikeustoimen tai sopimuksen kirjallisesti tekemisestä. Tällöin on pohdittava tulkinnan keinoin, onko lainsäätäjän katsottava tarkoittaneen, että ilmaisu ”kirjallisesti” käsittää myös allekirjoitusvaatimuksen.

Viimeaikaisen teknologisen kehityksen myötä käytännön oikeus-elämässä on otettu käyttöön menettelytapoja, jotka ovat alkaneet korvata perinteisiä fyysisiä asiakirjoja. Tahdonilmaisuja toteutetaan yhä useammin esimerkiksi sähköpostitse tai erilaisilla sähköisillä alustoilla. Jos jonkin oikeustoimen tai oikeustoimikokonaisuuden pätevyys edellyttää esimerkiksi kirjallista muotoa ja allekirjoituksia, tuntuisi järkevältä lähteä siitä, että kyseinen muotovaatimus kyettäisiin täyttämään jollain tavalla myös sähköisessä ympäristössä. Lainsäädännössä onkin enenevässä määrin tehty tämä mahdolliseksi. Jos sopimus on lain mukaan tehtävä kirjallisesti, vaatimuksen täyttää sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 181 §:n mukaan myös sellainen sähköinen sopimus, jonka sisältöä ei voida yksipuolisesti muuttaa ja joka säilyy osapuolten saatavilla. Jos sopimus on lain mukaan allekirjoitettava, sovelletaan sähköisistä allekirjoituksista erikseen säädettyä.

Se, mitä sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 181 §:ssä säädetään sähköisten menettelyjen riittävydestä, ei sovellu kiinteistön kauppaa tai muuta luovutusta koskevaan sopimukseen, jota koskevaa muotovaatimusta tarkastellaan jäljempänä. Soveltumisen ulkopuolelle jäävät myös perhe- tai jäämistööikeudelliset sopimukset. Edelleen onkin myös sellaisia oikeustoimia ja oikeustoimijärjestelyjä, joiden pätevyys edellyttää perinteisten muotojen noudattamista. Toisaalta tulee ottaa huomioon, että vaikka edellä mainittu 181 § ei soveltuisi, sähköinen menettely on voitu mahdollistaa perinteistä muotosääntelyä täydentävällä erityissääntelyllä.

Viimeksi mainittua kehitystä on havaittavissa esimerkiksi kiinteistön luovutuksen sääntelyssä. Yksi oikeutemme perinteisimpiä muotovaatimuksia on, että omistusoikeutta kiinteistöön ei voida luovuttaa vapaamuotoisesti. Maakaaren sääntely on toteutettu lakiteknisesti siten, että laissa on osoitettu, millaista muotoa noudattaen kiinteistön kauppa tulee tehdä. Muotovaatimuksella on kuitenkin viittaussäännösten johdosta laaja sovellusalue. Näiden viittaussäännösten perusteella voidaan todeta, että kaupan osalta säädetty pätee kiinteistöjen vaihtoon, lahjaan ja muuhun maakaaren alaiseen luovutukseen.

Kiinteistön kauppa on perinteisesti toteutettu kirjallisesti. Melko monen edellytyksen tulee täytyä, jossa omistusoikeus siirtyisi ostajalle. Nykyisen MK 2:1:n mukaan myyjän ja ostajan tai heidän asiamiehensä on allekirjoitettava kauppakirja. Lisäksi vaaditaan erityisen kaupanvahvistajan myötävaikutusta. Kaupan muotoon kuuluu, että kaupanvahvistaja vahvistaa kaupan kaikkien kauppakirjan allekirjoittajien läsnä ollessa. Kauppakirjasta pitää käydä ilmi luovutustarkoitus, luovutettava kiinteistö sekä myyjä ja ostaja. Sama koskee myös kauppahintaa ja muuta vastiketta. Jos kauppaa ei tehdä säädetyllä tavalla, kauppa ei ole sitova. Kyse on siis varsinaisesta muutosäännöksestä.

Kiinteistön kauppa voidaan nykyään tehdä myös sähköisesti erityisessä sähköisessä kaupankäyntijärjestelmässä. Sähköinen kaupankäynti edellyttää sähköisen kauppakirjan luonnosta, jonka voi laatia kiinteistön omistaja, jolle on viimeksi myönnetty lainhuuto myytävään kiinteistöön. Niiden seikkojen, joiden tulee MK 2:1:n nojalla käydä ilmi perinteisestä kauppakirjasta, tulee käydä ilmi myös sähköisestä luonnoksesta. Luonnos tehdään valmiille lomakkeelle, johon myyjä merkitsee edellytetyt tiedot ja muut kaupan ehdot. Tämän jälkeen myyjä hyväksyy luonnoksen. Mikäli ostaja tekee luonnokseen muutoksia, myyjä hyväksyy erikseen muutetun luonnoksen. Kauppa syntyy, kun molemmat osapuolet ovat hyväksyneet kauppakirjan samansisältöisenä. Ennen tätä myyjä ja ostaja eivät ole sidottuja kauppakirjan luonnokseen tai siihen tehtyihin muutoksiin.

Edellä on esitelty sen verran monta muotovaatimusta, että lukija saattaa miettiä, onko lähtökohtainen muotovapaus enemmän teoreettinen kuin käytännöllinen ilmiö. On kuitenkin hyvä panna merkille, että monet taloudellisten vaikutustensa kannalta hyvin tärkeätkin tahdonilmaisut voidaan antaa vapaamuotoisesti. Esimerkiksi voidaan ajatella takausta, jolla takauslain mukaan tarkoitetaan sitoumusta, jolla sitoumuksen antaja (takaaja) ottaa vastatakseen velkojalle toisen henkilön (velallisen) velvoitteesta (päävelasta). Takauslain järjestelmässä ei ole muotovaatimuksia, ja takaus voidaan antaa pätevästi esimerkiksi suullisesti.

Käytännössä hyvin tärkeä sopimustyyppi on irtaimen kauppa, jolla yleensä tarkoitetaan sopimusta, jolla myyjä luovuttaa tai velvoitautuu luovuttamaan ostajan omistukseen sopimuksessa määritellyn omaisuuden rahavastiketta vastaan. Käsite poikkeaa siis jossain määrin kiinteistön kaupan käsitteestä, sillä kiinteistön kauppaan aina sisältyy itsessään luovutus. Tässä yhteydessä olennaista on kuitenkin, että muotovapaus on lähtökohtana myös irtaimen omaisuuden kaupassa. Näin esimerkiksi osakkeita, henkilöautoja ja arvokkaita taideteoksia voidaan ostaa ja myydä vapaamuotoisesti. Yhtenä poikkeuksena voidaan mainita rekisteröidyt tai rekisteröitävät alukset, sillä tällaisen aluksen luovutus tulee merilaissa olevan erityissääntelyn nojalla tehdä kirjallisesti ja todistajien läsnäollessa.

Irtainta omaisuutta koskeva lahjanlupaus ei sen sijaan ole lahjanlupauslain mukaan yleisesti pätevä vapaamuotoisena. LahjaL 1.1 §:n mukaan tällainen lupaus on vaikutukseton lahjoituksen täyttämiseen saakka, jos lupausta ei ole tehty ”velkakirjassa tai muussa asiakirjassa, joka on annettu lahjan saajalle, tai elleivät asianhaarat lupausta tehtäessä osoita, että se oli tarkoitettu tulemaan yleisön tietoon”. Esimerkiksi velkakirjassa tai muulla tavoin tehtyä rahan tai tavarahan lahjoitusta ei lahjanlupauslain järjestelmässä katsota täytetyksi, jollei lahjan saaja ole saanut haltuunsa sitä, mitä on luvattu. Jos lahjoitusta ei ole täytetty, lahjanlupaus on tehoton lahjoittajan velkoihin nähden siinäkin tapauksessa, että lahjanlupaus on tehty LahjaL 1.1 §:ssä kerrotulla tavalla.

Myös erilaiset oikeuksien perustamiset voidaan yleensä toteuttaa vapaamuotoisesti. Esimerkiksi panttioikeus ja käyttöoikeus voidaan perustaa vaikkapa suullisesti siitä riippumatta, millaisesta omaisuudesta on kyse. Kiinteistöjen ja maa-alueiden vuokraamista koskeva maanvuokralaki (MVL) sisältää kuitenkin muotovaatimuksen. MVL 3.1 §:ssä lähdetään siitä, että maanvuokrasopimus on tehtävä kirjallisesti, ja sopijapuolten on allekirjoitettava se. Vuokrasopimus voidaan kuitenkin tietyissä tilanteissa tehdä myös suullisesti.

4.3 TARJOUS JA SIIHEN ANNETTU VASTAUS

Sopimuksen muodostavat tahdonilmaisut voidaan toteuttaa eri tavoin. A ja B voivat esimerkiksi aloittaa sopimusneuvottelut ja todeta heti neuvottelujen alkajaisiksi, että osapuolten tarkoitus on valmistella yhdessä asiakirja, jonka allekirjoittamisella tahdonilmaisut toteutetaan. Lopputuloksena voi tällöin olla esimerkiksi asiakirja, jonka mukaan A velvoittautuu tiettyyn kuukausittaiseen maksuvelvollisuuteen B:hen nähden sitä vastaan, että B puolestaan velvoittautuu tietyntylaiseen jatkuvaan palveluun. Oletetaan seuraavaksi, että asiakirjasta otetaan kaksi kopiota, yksi kappale A:lle ja yksi kappale B:lle. Osapuolet lukevat asiakirjan vielä kertaalleen läpi saman pöydän ääressä, ja molemmat allekirjoittavat edessään olevan kappaleen samanaikaisesti. Osapuolet kättelevät tämän jälkeen toisiaan ja toteavat, että sopimus on nyt syntynyt. Lopuksi A ja B vielä ojentavat toisilleen allekirjoittamansa kappaleet, ja molempiin asiakirjoihin lisätään myös toiset allekirjoitukset, jälleen samanaikaisesti.

Esimerkkitapauksessa voidaan todeta, että sopimuksen muodostavat tahdonilmaisut, jotka voitaneen katsoa annetuksi ensimmäisillä allekirjoituksilla, toteutettiin käytännössä samanaikaisesti. Käytännössä tavallisempia ovat kuitenkin tilanteet, joissa tällainen samanaikaisuus ei toteudu. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa A tarvitsee tiettyä palvelusta, johon hän tietää B:n kykenevän.

A lähettää B:lle sähköpostiviestin, jossa hän ilmoittaa velvoittautuvansa 100 euron rahasuoritukseen, jos B puolestaan velvoittautuu tekemään viestissä yksilöidyn palvelun A:n hyväksi. Tämän tapaisessa tilanteessa saatetaan puhua tarjouksen tekemisestä. Oletetaan, että B lähettää vielä saman päivän aikana A:lle sähköpostiviestin, jossa hän kertoo hyväksyvänsä A:n tarjouksen.

Tarjousta voidaan luonnehtia tahdonilmaisukseksi, joka edellyttää hyväksyntää. Esimerkkinä A oli tehnyt maksulupauksen, jonka voimaantulo edellytti tarjouksen hyväksyntää. Tällaiseen asetelmaan, jossa siis jäädään odottamaan toisen osapuolen reaktiota, liittyy lukuisia oikeudellisesti relevantteja kysymyksiä. Joudutaan esimerkiksi kysymään, kuinka B:n on meneteltävä, jos hän suhtautuu hyväksyvästi tarjoukseen haluten saada aikaan sopimuksen syntymisen. Toisaalta voidaan pohtia muun muassa sitä, kuinka A voi perua tarjouksensa siinä tapauksessa, että A tulee katumapäälle ennen B:n hyväksyntää.

Keskeinen säädös tarkastellussa suhteessa on laki varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista eli oikeustoimilaki (OikTL), jonka ensimmäisessä luvussa säädetään sopimuksen tekemisestä. OikTL 1.1 §:n mukaan ”Tarjous sopimuksen tekemisestä ja sellaiseen tarjoukseen annettu vastaus sitovat tarjouksen tekijää ja vastauksen antajan sen mukaan kuin jäljempänä tässä luvussa säädetään”.

Oikeustoimilaki, joka on annettu vuonna 1929, on verraten iäkäs säädös. Oikeustoimilain 1 lukuun ei ole tehty lainkaan muutoksia sitten säädöksen antamisen. Sääntelyä valmisteltaessa pidettiin erityisesti silmällä tilanteita, joissa eri paikkakunnilla olevat henkilöt toteuttavat tahdonilmaisuja kirjeitse tai muulla vastaavalla tavalla. Vaikka oikeustoimilain 1 luvun sääntely onkin suunnattu nykyisestä poikkeaviin yhteiskunnallisiin oloihin, sääntely ilmentää toisaalta myös sellaisia yleisiä periaatteita, jotka sopivat melko hyvin myös nykypäivään.

Oikeustoimilain 1 luvun sääntely on luonteeltaan tahdonvaltaista. Sääntely on voimassa vain, jos tarjouksesta tai vastauksesta tahi kauppa- tai muusta tavasta ei muuta johdu. Oikeustoimilain 1 luvun

säännökset eivät myöskään koske määrämuotoisia sopimuksia, jollaisiksi tulee käsittää ainakin ne sopimukset, joiden perustana olevien tahdonilmaisujen pätevyys edellyttää tietyn laissa osoitetun muodon seuraamista. Myös sopimukset, joiden päättämiseen vaaditaan suorituksen toimittamista toiselle sopimuspuolelle, jäävät sääntelyn soveltumisen ulkopuolelle. Viimeksi mainitun rajauksen merkitystä vähentää kuitenkin, että kyseessä olevan kaltaiset reaaliosopimukset ovat harvinaisia – voidaan jopa kysyä, tunnetaanko niitä käytännössä lainkaan oikeudessamme.

Tarjouksen saaja suhtautuu monesti hyväksyvästi tarjoukseen. Tällöin on relevanttia kysyä, kuinka tarjouksen saajan tulee toimia, jos hän haluaa hyväksyä tarjouksen. Luonteva lähtökohta on tässä suhteessa huomion kiinnittäminen tarjoukseen, sillä tarjouksen tekijällä on aloitteen tekijänä pitkälle menevä valta määrätä sopimuksen syntymisen edellyttämistä seikoista. Tarjouksen tekijä voi määrätä hyvinkin yksityiskohtaisesti niistä edellytyksistä, joiden täyttymistä sopimuksen syntyminen edellyttää.

Konkretisoidaan lausuttua esimerkillä. Oletetaan, että A lähettää B:lle sähköpostin, jossa hän ilmoittaa velvoittautuvansa 100 euron rahasuoritukseen, jos B puolestaan velvoittautuu tekemään tarkasti yksilöidyn palvelun A:n hyväksi. Nyt A voi kirjoittaa sähköpostiin esimerkiksi, että B:n tulee hyväksyä tarjous postitse tai muulla tavalla A:lle toimitetulla perinteisellä kirjeellä, jonka tulee saapua A:n kotiosoitteeseen viimeistään tiettyinä sähköpostissa kerrottuna päivänä kello 16.00 mennessä. Jos näin käy, A:lle syntyy lupauksensa mukainen maksuvelvollisuus.

Tarjoukset ovat käytännössä usein sellaisia, ettei niistä itsestään saada täysin tyhjentävää vastausta siihen, kuinka hyväksyntä tulee toteuttaa. Tällöin saadaan apua oikeustoimilain 1 luvussa olevasta sääntelystä olettaen, ettei vastausta saada myöskään kauppa- tai muusta tavasta. Esimerkiksi OikTL 2.1 § koskettaa tilannetta, jossa tarjouksen tekijä on pannut vastauksen antamiselle määräajan. Lainkohdan nojalla tarjouksen tekijän voidaan tällöin katsoa määränneen, että vastauksen tulee siinä ajassa saapua hänelle.

Jos siis tarjouksesta ei muuta johdu eikä sitovaa tapaakaan ole olemassa, sopimuksen syntyminen edellyttää, että hyväksyvä vastaus saapuu asetetussa määräajassa. Tässä suhteessa riittää yleensä, että tiedoksianto saatetaan tarjouksen tekijän ulottuville niin, että tällä on mahdollisuus selonottoon. Esimerkiksi kirjeitse toteutetun vastauksen voidaan yleensä katsoa saapuvan tarjouksen tekijälle jo silloin, kun se pannaan hänen postilaatikkoonsa. Sähköpostitse annetun vastauksen voidaan katsoa saapuneen silloin, kun se tullut vastaanottajan sähköpostilaatikkoon niin, että tämä voi avata ja lukea viestin.

Tarjouksen tekijän vallassa on määrätä, kuinka hyväksyvä vastaus tulee teknisesti toteuttaa. Voi olla tarvetta edellyttää esimerkiksi hyväksyntää, jonka jälkikäteinen osoittaminen käy vaivattomasti päinsä. A voi esimerkiksi lähettää B:lle itse allekirjoittamansa sopimusluonnoksen tarkoituksin, että hyväksyntä tulee toteuttaa asiakirjan allekirjoittamisella ja tarjouksen tekijälle lähettämällä. Jos tarjouksessa itsessään ei ole otettu kantaa hyväksynnän tarkempaan toteuttamiseen, herää kysymys, voidaanko hyväksyvä vastaus toteuttaa periaatteessa millä tahansa tavalla, jota sinänsä voitaisiin pitää tietyt minimivaatimukset täyttävänä eli yleisesti ottaen järjestyksessä tarkastellun kaltaisessa tilanteessa. Oikeutemme lähtökohtana voidaan tässä suhteessa pitää sitä, että hyväksyvä vastaus voidaan yleensä toteuttaa vapaamuotoisesti ilman, että vastauksen antajan täytyisi esimerkiksi noudattaa tarjousta vastaavaa menettelyä.

Kuten edellä jo tuli mainittua, tarjouksen tekijä saattaa asettaa tarjoukselle määräajan. A voi esimerkiksi ilmoittaa tarjouksessaan, että hyväksyvän vastauksen tulee saapua A:lle tiettyyn selkeästi ilmoitettuun ajankohtaan mennessä. Hankalampia voivat olla tilanteet, joissa tarjouksessa on annettu esimerkiksi tietyn mittainen määräaika. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa A lähettää B:lle postitse kirjeen, jossa annetaan B:lle viikko aikaa tarjouksen hyväksymiseen. Tällöin ei ole aivan selvä, milloin määräaika kuluu umpeen. Oikeustoimilain mukaisena ratkaisuna on, että määräaika luetaan siitä päivästä, jona kirje on päivätty kyseistä päivää lukuun ottamatta. Mikäli

kirjeestä puuttuu päiväys, se on katsottava päivätyksi postileiman osoittamana päivänä.

Suullisesti tehtyyn tarjoukseen tulee oikeustoimilain mukaan antaa heti hyväksyvä vastaus, jos tarjouksen tekijä ei ole antanut aikaa vastauksen antamiseen. Tällainen ratkaisu ei selvästikään käy päinsä silloin, kun kyse on tilanteesta, jossa ei puhtaasti käytännöllisistä syistä ole mahdollista antaa heti hyväksyvää vastausta. Kyse on esimerkiksi kirjeitse tehdystä tarjouksesta. Oikeustoimilain mukaisena ratkaisuna on tämäntyyppisissä tilanteissa, että hyväksyvän vastauksen tulee saapua tarjouksen tekijälle siinä ajassa, jonka tämä tarjouksen tehdessään on kohtuudella voinut laskea vastauksen antamiseen menevän.

Hyväksyväksi tarkoitettu vastaus saattaa saapua niin myöhään tarjouksen tekijälle, ettei se saakaan aikaan sopimuksen syntymistä. Oikeustoimilain mukaisena lähtökohtana on tällöin, että hyväksyvä vastaus katsotaan uudeksi, vastauksen antajan tekemäksi tarjoukseksi. Toisin tulee kuitenkin arvioida tilannetta, jossa vastauksen lähettäjä on olettanut vastauksen tulleen oikeassa ajassa perille, ja vastauksen saajan on täytynyt tämä käsittää. Tällöin vastauksen saajan eli alkuperäisen tarjouksen tekijän on ilman aiheetonta viivytystä ilmoitettava vastauksen lähettäjälle, mikäli hän ei tahdo hyväksyä tarjousta. Mikäli ilmoitus jää tekemättä, sopimus katsotaan syntyneeksi vastauksen antamisen kautta.

Jotta vastaus voisi saada aikaan sopimuksen syntymisen, sen tulee tietysti vastata tarjousta myös sisältönsä puolesta. Hyväksyvä vastaus merkitsee yksinkertaisimmillaan tiedonantoa, jossa tarjouksen saaja ilmoittaa hyväksyvänsä tarjouksen. Vaikka tarjous olisi sanottu hyväksytyksi, vastaukseen on kuitenkin saatettu tehdä sellainen lisäys, rajoitus tai ehto, että vastaus ei itse asiassa vastaakaan tarjousta. Tällainen epäpuhdas hyväksyvä vastaus ei saa aikaan sopimuksen syntymistä. Oikeustoimilain mukaisena lähtökohtana on, että tarkastellun kaltainen vastaus katsotaan kieltäväksi vastaukseksi, johon sisältyy uusi tarjous. Tilanne on kuitenkin hankalampi, jos vastauksen antaja on pitänyt vastausta tarjousta vastaavana ja jos tarjouksen tekijän

on täytynyt tämä käsittää. Tällöin tarjouksen tekijän on, ellei hän tahdo hyväksyä vastausta, ilman aiheetonta viivytystä ilmoitettava siitä uhalla, että muuten vastauksen sisällyksen mukainen sopimus katsotaan syntyneeksi. Oikeustoimilaissa on siis omaksuttu vastaavanlainen ratkaisu kuin liian myöhään saapuneen hyväksyvän vastauksen yhteydessä.

Vastaus tarjoukseen voi olla paitsi hyväksyvä, myös hylkäävä. Oikeustoimilaissa on omaksuttu ratkaisu, jonka mukaan hylkääminen johtaa tarjouksen raukeamiseen. Tarjouksen saajan ei kuitenkaan yleensä tarvitse ilmoittaa tarjouksen hylkäämisestä uhalla, että muuten tarjouksen mukainen sopimus katsotaan syntyneeksi. Käytännössä ne tarjouksen saajat, jotka eivät halua hyväksyä saamaansa tarjousta, jättävät usein reagoimatta saamaansa tarjoukseen.

Henkilö, joka on tehnyt tarjouksen, saattaa tulla katumapäälle ennen sopimuksen syntymistä. Tarjouksen tekijä voi ottaa tarjouksessaan kantaa myös tarjouksen peruutettavuuteen. A voi esimerkiksi sanoa B:lle suullisesti tekemänsä, vastausaikaa B:lle antavan tarjouksen yhteydessä, että A pidättää itsellään oikeuden tarjouksen peruuttamiseen siihen saakka, kunnes hyväksyvä vastaus on saapunut hänelle. Käytännössä on kuitenkin verraten tavallista, ettei peruuttamiseen kiinnitetä huomiota tarjousta tehtäessä. Oikeustoimilaissa on asetettu rajoitetun peruutettavuuden kannalle. Keskeinen säännös on OikTL 7 §, joka kuuluu seuraavasti: ”Tarjous tai vastaus, joka peruutetaan, ei ole sitova, jos peruutus saapuu sille, jolle tarjous on tehty tai vastaus annettu, ennenkuin hän on ottanut selon tarjouksesta tai vastauksesta tahi samaan aikaan, kuin tämä tapahtuu.”

Tarjouksen tekijällä on siis käytännössä mahdollisuus peruuttaa tarjouksensa ainakin selonoton tapahtumiseen saakka. Tarkastellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A lähettää B:lle tarjouskirjeen, jonka postinkantaja toimittaa perille esimerkiksi laittamalla kirjeen B:n ovesa olevaan kirjeluukkuun. Vaikka kirje on toimitettu perille, A:lla on edelleen mahdollisuus tarjouksen peruuttamiseen. Oletetaan, että A päättää peruuttaa tarjouksensa lähettämällä B:lle toisen kirjeen, josta peruutustahto käy ilmi. Tarjouksen peruuttaminen on

taphtunut tehokkaasti, jos peruutuskirje saapuu B:lle ennen selonottoa ensimmäisestä kirjeestä. Peruuttaminen on tarkastellun kaltaisessa tapauksessa käytännössä mahdollista siihen saakka, kunnes tarjouksen saaja on avannut tarjouskirjeen ja lukenut sen.

Edellä mainittu säännös ei koske pelkästään tarjousta, vaan myös vastausta. Jos esimerkiksi hyväksyvän vastauksen antanut tarjouksen saaja tulee katunpäälle, hänellä on peruuttamismahdollisuus ainakin selonoton tapahtumiseen saakka. Toisaalta on hyvä panna merkille, että sopimuksen voidaan katsoa syntyvän jo hyväksyvän vastauksen saapumisen perusteella. Tämä on ollut vallitseva käsitys ainakin vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa, ja sitä voidaan pitää perusteltuna myös nykyään. Hyväksyvän vastauksen peruuttaminen merkitsee näin ollen tietyissä tapauksissa myös sopimuksen lakkauttamista.

Oikeustoimilaissa ei suoranaisesti sanota, että tarjous ja vastaus olisivat sitovia, jos peruuttaminen tapahtuu vasta selonoton jälkeen. Kyse on tarkoituksellisesta ratkaisusta. Tuomioistuimille haluttiin antaa jonkin verran harkintavaltaa sen suhteen, saiko myös OikTL 7 §:n mukaista ajankohtaa myöhemmin tapahtunut peruuttaminen aikaan ne oikeusvaikutukset, joilla peruuttamisella pyrittiin saamaan aikaan. Tässä harkinnassa voidaan kiinnittää huomiota muun muassa mahdollisesti vallitseviin erityisiin asiainhaaroihin ja siihen, missä määrin tarjous tai vastaus, josta on otettu selko, on ehtinyt vaikuttaa vastapuolen toimintaan. Kovin helposti ei kuitenkaan tule luopua OikTL 7 §:n mukaisesta pääsäännöstä, jonka mukaan selonotto katkaisee peruuttamismahdollisuuden.

4.4 SOPIMUSTYYPPIKOHTAISESTA SÄÄNTELYSTÄ

Kirjoitetussa lainsäädännössä on koko joukko säädöksiä, jotka soveltuvat tietynlaisiin sopimusjärjestelyihin. Esimerkkeinä voidaan mainita vaikkapa kauppalaki (KL), vakuutuslainsäädäntö ja työ-sopimuslaki (TSL). Lisäksi monissa säädöksissä on yksittäisiä lukuja tai säännöksiä, jotka on suunnattu tietynlaisiin sopimustyyppeihin.

Esimerkiksi kuluttajansuojalaissa (KSL) on erityissääntelyä monista erilaisista sopimustyypeistä kuten kuluttajakaupasta ja tietyistä kuluttajapalveluista.

Sopimustyyppiikohtaista sääntelyä tarkasteltaessa on aiheellista pitää kirkkaana mielessä, millaisiin sopimusjärjestelyihin sääntely soveltuu. Tämä on monesti kerrottu verraten selvästi lainsäädännössä. Esimerkiksi TSL 1:1:ssä lähdetään siitä, että työsopimuslaki soveltuu sopimukseen, jolla työntekijä tai työntekijät yhdessä työkuntana sitoutuvat henkilökohtaisesti tekemään työtä työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan. Vaikka sääntelyssä on omat tulkinnanvaraisuutensa, useimmiten on helppo todeta, onko kyse työsopimuslain alaisuuteen kuuluvasta työtä koskevasta sopimuksesta.

Vaikka etenkin uudemmissa laeissa on voitu kuvata sääntelyn soveltumista varsin tarkasti, toisinaan jotkin käsitteet on saatettu olettaa yleisesti tunnetuksi. Esimerkiksi irtaimen omaisuuden kauppaa koskevassa kauppalaissa ei ole erityistä kaupan määritelmää, vaan määritelmä oletetaan tunnetuksi. Irtaimen kauppa on ymmärretty yleensä sopimukseksi, jolla myyjä rahavastiketta vastaan luovuttaa tai sitoutuu luovuttamaan ostajalle omistusoikeuden sopimuksessa määriteltyyn omaisuuteen. Kauppalain järjestelmässä kaupan käsite on siis laajempi kuin esimerkiksi maakaaren järjestelmässä, jossa ei pidetä kauppana sopimusta, jossa myyjä ainoastaan velvoittautuu omistusoikeuden luovuttamiseen. Tähän käsitteelliseen eroavuuteen on kiinnitetty huomiota jo edellä jaksossa 4.2.

Monet tarkastellun kaltaiset säädökset, luvut tai yksittäiset säännökset soveltuvat vain, jos toisin ei ole sovittu. Myös erilaisilla tavoilla voi olla vastaava lainsäädännön syrjäyttävä vaikutus. Esimerkiksi kauppalain säännöksiä ei KL 3 §:n mukaan sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta. Tällaista sääntelyä voidaan kuvata dispositiiviseksi eli tahdonvaltaiseksi.

Myös tahdonvaltaisella sääntelyllä voi olla suuri käytännön merkitys. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A luovuttaa omistusoikeuden hallussaan pitämäänsä pienehköön veistokseen B:lle, joka puolestaan velvoitautuu maksamaan kauppahintana 10 000 euroa kuukauden kuluessa kaupanteosta. Oletetaan, että osapuolet eivät kiinnitä millään tavalla huomiota esimerkiksi siihen, milloin ja miten esineen hallinnan luovutuksen on tarkoitus tapahtua. Ei myöskään varauduta mitenkään erilaisiin ongelmatilanteisiin kuten siihen, että B jättää kauppahinnan maksamatta tai että veistos ei täysin vastaa kaan ominaisuuksiltaan niitä tietoja, joita A oli siitä antanut B:lle ennen kaupantekoa.

Sopimuksia tehtäessä tyydytään monesti vain antamaan sellaiset ”minimitahdonilmaisut”, joiden nojalla voidaan tunnistaa tietyn sopimustyyppin käsilläolo. Sopimussuhteen sisältö täydentyy tällöin soveltuvan lainsäädännön tai lakiin kirjoittamattomien oppien perusteella. Esimerkiksi kauppalaissa on sääntelyä muun muassa kaupan kohteen luovutuksen ajasta ja paikasta, virheestä ja myyjän viivästyksestä sekä virheen ja viivästyksen seuraamuksista. Myös ostajan velvollisuuksiin ja ostajan sopimusrikkomusten seuraamuksiin on kiinnitetty huomiota. Kauppalaissa omaksuttujen ratkaisujen merkitystä lisää, että kauppalaki on tärkeä analogian lähde ajateltaessa esimerkiksi erilaisia sopimusrikkomuksia ja sopimusrikkomusten seurauksia niissä tilanteissa, joihin ei ole soveltuvaa lainsäädäntöä. Sopimusoikeuden alan lainsäädäntö ei siis ole kaiken kattavaa.

Täydentävä normisto saattaa olla luonteeltaan myös pakottavaa siten, etteivät sopimuksen osapuolet voi edes nimenomaisilla tahdonilmaisilla poiketa lainsäädännössä omaksutuista ratkaisuisista. Monesti kyse on pakottavuudesta vain toisen osapuolen eduksi. Tällaiset ratkaisut ovat varsin tavallisia esimerkiksi sellaisissa sopimuksissa, jossa toinen osapuoli on kuluttaja ja toinen elinkeinonharjoittaja. Esimerkiksi kuluttajansuojalain 5 luvussa tarkoitetun kuluttajankaupan osalta on lähtökohtana, että luvun säännöksistä kuluttajan eli ostajan vahingoksi poikkeava sopimusehto on mitätön.

Kuluttajalle edullinen sääntely perustuu käsitykseen siitä, että kuluttajia voidaan yleensä pitää heikompana osapuolena ja että pakottavaa sääntelyä tarvitaan tasapuolisuuden varmistamiseksi. Kuluttajan ja toisaalta elinkeinonharjoittajan status määräytyy toisaalta varsin muodollisesti. Kuluttajalla tarkoitetaan kuluttajansuojalaissa henkilöä, joka hankkii kulutushyödykkeen pääasiassa muuhun tarkoitukseen kuin harjoittamaansa elinkeinotoimintaa varten. Elinkeinoonharjoittajalla puolestaan tarkoitetaan luonnollista henkilöä taikka oikeushenkilöä, joka tuloa tai muuta taloudellista hyötyä saadakseen ammattimaisesti pitää kaupan, myy tai muutoin tarjoaa kulutushyödykkeitä vastiketta vastaan hankittavaksi. Näitä määritelmiä seurattaessa ei siis merkitystä ole esimerkiksi koulutuksella, asiantuntemuksella tai varallisuusasemalla.

Heikomman suoja on yleisestikin ottaen monesti varsin muodollisuonteista siten, että jokin osapuoli oletetaan heikommaksi melko pintapuolisin ja teknisluontoisten kriteerein. Esimerkiksi työntekijää tai asuinhuoneiston vuokralaista on pidetty heikompana osapuolena sellaisin seurauksin, että lainsäädännössä on pyritty tarjoamaan näille osapuolille erityistä suojaa. Hieman kehittyneempää tai ainakin osuvuudeltaan tarkempaa heikomman suojaa edustavat säännökset, joiden puitteissa annetaan suoranaisesti merkitystä erilaisille henkilöön liittyville seikoille kuten sairaudelle tai työttömyydelle. Mitä tapauskohtaisemmin erilaisille seikoille annetaan lainsäädännössä merkitystä, sitä suuremmaksi voi toisaalta kasvaa riski ennakoitavuuden katoamisesta sopijakumppanin näkökulmasta.

4.5 OIKEUSTOIMEN PÄTEMÄTTÖMYYS

Oikeusvaikutukset eivät aina synny tarkoitettulla tavalla, vaikka henkilö sinänsä antaisi tietynsisältöisen tahdonilmaisun. Vähimmäisvaatimuksena tahdonilmaisun oikeusvaikutuksille on, että tietyt yleiset pätevyysedellytykset täyttyvät. Tällaisiksi voidaan lukea oikeustoimikelpoisuus, oikea muoto, oikea tahdonmuodostus sekä

oikea sisältö, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä paitsi hyväksyttävää päämäärää, myös ilmaisumuodon yhtäpitävyyttä tahdotun kanssa. Jonkin edellytyksen puuttuessa voidaan puhua pätemättömästä oikeustoimesta. Pätemättömyydestä onkin oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan kyse silloin, kun oikeustoimi jää vaille sitovaa vaikutusta syntyemisessään, muodossaan, sisällyksessään tai siinä itsessään muutoin olevan virheen vuoksi.

Oikeustoimen tunnusmerkistöön ei sisälly esimerkiksi sopimus-oikeuden yleisissä opeissa, että oikeustoimi eli tahdonilmaisuuksien saa aikaan sisältönsä mukaiset vaikutukset. Näin ollen voidaan puhua myös pätemättömyydestä oikeustoimista. Kysymys oikeustoimen pätevyyydestä voidaan kuitenkin esittää vain, jos käsillä on tahdonilmaisuuksien. Oikeustoimen pätemättömyys tulee erottaa käsitteellisesti ineksistenssistä eli oikeustoimen puuttumisesta. Jos B esimerkiksi vääräntää A:n allekirjoituksen johonkin asiakirjaan, A ei tee oikeustointa. Varallisuus-oikeudellista tahdonilmaisua ei anna myöskään henkilö, joka lausuu oikeustoimen tekemiseen viittaavat sanat unissaan, hypnoosissa tai teatterissa näytellessään. Tällaisissa tilanteissa ei ole kyse oikeustoimen pätemättömyydestä vaan siitä, että mitään oikeustointa ei ole tehtykään.

Pätemättömyysperusteita ryhmitellään usein niin, että toisistaan erotetaan oikeustoimikelpoisuuden puute, muotovirhe, tahtovirhe ja sisältövirhe. Tarkkaavainen lukija havaitsee viimeistään tässä vaiheessa, että nyt käsillä olevassa teoksessa on jo ollut avauksia oikeustoimen pätemättömyyden suuntaan. Esimerkiksi jaksossa 4.2 on käsitelty muotovirheestä johtuvaa pätemättömyyttä. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin oikeustoimikelpoisuuden puutetta, tahtovirhettä ja pääpiirteissään myös sisältövirhettä.

Oikeustoimikelpoisuus, jota koskeva vaatimus liittyy luonnollisiin henkilöihin, tarkoittaa kykyä tehdä itse oikeustoimia tehokkain vaikutuksin. Vaikka kaikki ihmiset ovat syntymästä kuolemaan oikeuskelpoisia, kaikki eivät ole oikeustoimikelpoisia. On esimerkiksi selvä, että hyvin nuorilla lapsilla ei ole kykyä arvioida varallisuus-oikeudellisten oikeustoimien merkityksiä ja vaikutuksia. Myös

aikuisilta voi puuttua riittävä harkinta- ja arvostelukyky esimerkiksi vakavan psykiatrisen sairauden vuoksi. Vaikka henkilö sinänsä kykenisi antamaan minimivaatimukset täyttävän varallisuus oikeudellisen tahdonilmaisun, oikeustoimi saattaa olla pätemätön oikeustoimikelpoisuuden puuttumisen vuoksi.

Lainsäädännössä on selvyiden ja ennakoitavuuden vuoksi määritetty oikeustoimikelpoisuutta varsin kaavamaisesti. Oikeustoimikelvottomina pidetään nimittäin henkilöitä, jotka ovat vajaavaltaisia holhoustoimilaissa osoitettujen selkeiden kriteerien avulla. Vajaavaltaisia ovat ensinnäkin alaikäiset eli alle 18-vuotiaat henkilöt. Vajaavaltaisuus voi toiseksi perustua siihen, että 18 vuotta täyttänyt henkilö on tuomioistuimen päätöksellä julistettu vajaavaltaiseksi. Vajaavaltaisella ei ole oikeutta itse vallita omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia, jollei laissa toisin säädetä. Oikeustoimikelpoisuuden puuttuminen ei siis ole ehdotonta. Vajaavaltainen voi esimerkiksi tehdä oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Lähtökohtaisesta kyvyttömyydestä tehdä oikeustoimia tavanomaisin oikeusvaikutuksin on myös monia muita poikkeuksia. Käytännössä varsin suuri merkitys on säännöllä, jonka mukaan vajaavaltaisella on oikeus määrätä siitä, minkä hän on vajaavaltaisuuden aikana omalla työllään ansainnut. Vajaavaltaisella on vieläpä oikeus määrätä tällaisen omaisuuden tuotosta ja sen sijaan tulleesta omaisuudesta. Työsopimuksen tekemisen osalta on hyvä panna merkille, että vajaavaltaiseksi julistettu voi itse tehdä työsopimuksen ja että alaikäinenkin voi itse tehdä työsopimuksen, kunhan hän on täyttänyt 15 vuotta.

Toisinaan käy niin, että vajaavaltainen tekee oikeustoimen, johon hänellä ei ole ollut oikeutta. Tällainen oikeustoimi ei sido vajaavaltaista, jos hänen edunvalvojansa ei ole antanut siihen suostumustaan. Vajaavaltaisen tekemä oikeustoimi tulee kuitenkin häntä sitovaksi, jos vajaavaltaisen edunvalvoja tai vajaavaltainen itse täysivaltaiseksi tultuaan hyväksyy oikeustoimen. Vajaavaltaisella tulee holhoustoimilain järjestelmässä olla aina edunvalvoja, joka hoitaa vajaavaltaisen taloudellisia ja muita holhoustoimilaissa tarkoitettuja

asioita. Alaikäisen edunvalvoja ovat lähtökohtaisesti hänen huoltajansa eli yleensä hänen vanhempansa, joskin huolto voi olla uskottu vain toiselle vanhemmista. Täysi-ikäisen vajaavaltaisen edunvalvojana on henkilö, jonka tuomioistuin tai holhousviranomainen on tähän tehtävään määrännyt.

Täysi-ikäisen henkilön vajaavaltaiseksi julistaminen on varsin äärimmäinen toimi, johon ryhtymisen kynnyks on korkealla. Vajaavaltaiseksi julistamiseen tulee ryhtyä vain, jos kyseessä olevan henkilön suojan tarpeeseen ei voida vastata muilla tavoin. Joskus riittää jo se, että täysivaltaiselle määrätään edunvalvoja. Edunvalvojan määrääminen ei pääsääntöisesti estä päämiestä vallitsemasta omaisuuttaan tai tekemästä oikeustoimia. Jos täysi-ikäinen kuitenkin on kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja hänen varallisuusasemansa, toimeentulonsa tai muut tärkeät etunsa ovat tämän vuoksi vaarassa eikä edunvalvojan määrääminen yksin riitä turvaamaan hänen etujaan, tuomioistuin voi rajoittaa hänen toimintakelpoisuuttaan päättämällä, että 1) hän voi tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan ainoastaan yhdessä edunvalvojan kanssa, 2) hänellä ei ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai oikeutta vallita tiettyä omaisuuttaan taikka 3) hänet julistetaan vajaavaltaiseksi. Vajaavaltaiseksi julistaminen on viimeinen vaihtoehto, eikä siihen saa ryhtyä, jos kohtien 1) ja 2) mukaiset toimenpiteet ovat riittäviä turvaamaan kyseessä olevan henkilön edut. Toimintakelpoisuutta ei saa muutoinkaan rajoittaa enempää kuin asianomaisen henkilön edun suojaamiseksi on tarpeen.

Täysi-ikäisen henkilön ymmärryskyvyssä voi olla vakavia puutteita, vaikka häntä ei olisi julistettu vajaavaltaiseksi tai hänen toimintakelpoisuuttaan olisi rajoitettu jollain vajaavaltaiseksi julistamista vähäisemmällä tavalla. Heikentynyt ymmärryskyky voi johtaa myös itsessään oikeustoimikelpoisuuden puuttumiseen. Oikeustoimi voi siis olla pätemätön oikeustoimikelpoisuuden puuttumisen vuoksi, vaikka oikeustoimen tekijä olisi täysi-ikäinen henkilö, jonka osalta ei ole ryhdytty holhoustoimilaissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin. Jälkikäteen voi tosin olla käytännössä varsin vaikea arvioida,

oliko oikeustoimen tekijällä oikeustoimikelpoisuuden edellyttämää ymmärryskykyä.

Tahtovirheet, joita tarkastellaan seuraavaksi, muodostavat verrat heterogeenisen kokonaisuuden. Oikeuskirjallisuudessa esiintyy esimerkiksi käsitystapa, jonka mukaan tahtovirhe voi johtua paitsi puutteellisuudesta tahdon muodostuksessa, myös puutteellisuudesta tahdon ilmaisemisessa sekä kunnianvastaisuudesta ja arvottomuudesta. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin ainoastaan puutteellisuutta tahdonmuodostuksessa. Tarkastelu rajoitetaan muutamaaan oikeustoimilain 3 luvussa osoitettuun klassiseen pätemättömyysperusteeseen eli paktoon (OikTL 28 ja 29 §), petolliseen viettelyyn (OikTL 30 §) ja kiskomiseen (OikTL 31 §).

Oikeustoimilain pakkoa, petollista viettelyä ja kiskomista koskeva sääntely koskee suoranaisesti vain varallisuus oikeudellisia oikeustoimia siinä merkityksessä kuin oikeustoimilaissa ymmärretään oikeustoimet. Esimerkiksi testamenttia ei pidetä oikeustoimilain järjestelmässä säädöksen soveltumisen piiriin kuuluvana varallisuus oikeudellisena oikeustoimena. Asian käytännöllistä merkitystä vähentää, että perintökaaressa säädetään suhteellisen kattavasti erilaisista testamentteihin liittyvistä kysymyksistä. Perintökaaressa on sääntelyä myös testamentin pätemättömyydestä.

Henkilö saatetaan pakottaa oikeudenvastaisesti oikeustoimen tekemiseen käyttämällä väkivaltaista pitelemistä taikka pakottavaa hengen tai terveyden vaaraa koskevaa uhkausta. Voidaan puhua törkeästä pakosta, johon lainsäätäjä on kiinnittänyt huomiota OikTL 28 §:ssä. Säännöksessä lähdetään siitä, että oikeustoimi ei sido pakotettua. Tämä pätee siinäkin tapauksessa, että pakkoa on käyttänyt toinen kuin se, johon oikeustoimi on kohdistettu. A on esimerkiksi saanut teräaseella uhkaamalla aikaiseksi sen, että B antaa C:lle hyväksyvän vastauksen tarjoukseen, jonka B on aiemmin saanut C:ltä. Jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on kuitenkin vilpittömässä mielessä, pakon alaiseksi joutuneella on reklamaatiovelvollisuus. Mikäli esimerkkinä C toimii vilpittömässä mielessä, B:n tulee pakon lakkaamisen jälkeen ilman aiheutonta viivytystä ilmoittaa

pakottamisesta C:lle uhalla, että muuten B:n antamasta hyväksyvästä vastauksesta tulee pätevä.

Toinen saatetaan oikeudenvastaisesti pakottaa oikeustoimen tekemiseen käyttämällä myös muunlaista kuin OikTL 28 §:ssä tarkoitettua pakkoa. A esimerkiksi vaatii B:tä lahjoittamaan A:lle tietyn irtaimen esineen uhalla, että muuten A vaurioittaa B:lle kuuluvaa rakennusta tai A ilmoittaa verottajalle ja poliisille B:n ilman kuittia tekemän pienurakan. Oikeustoimen pätemättömyys on lähtökohtana tällaisenkin, lieväksi kutsutun pakon yhteydessä. Soveltuva säännös on OikTL 29 §, jossa annetaan mahdollisuus myös välittömän vilpittömän mielen suojan saamiseen. Tämän lainkohdan mukaan oikeustoimi ei sido pakotettua, jos se johon oikeustoimi on kohdistettu, on itse tätä pakkoa käyttänyt ”taikka jos hän on tietänyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että toinen on oikeustoimen tekijän sen tekemiseen pakottanut”.

Lievää pakkoa vastaava sääntelyratkaisu on omaksuttu myös petollista viettelyä koskevassa OikTL 30 §:ssä. Esimerkiksi petollisesta viettelystä käy tilanne, jossa A antaa B:lle täysin virheellisiä tietoja varallisuusasemastaan saaden näin aikaiseksi sen, että B suostuu antamaan A:n velasta takauksen C:lle, joka puolestaan antaa luottoa A:lle. Jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on saanut sen aikaan petollisella viettelyllä taikka jos hän on tietänyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että toinen on oikeustoimen tekijän sen tekemiseen petollisesti viettelty, oikeustoimi ei sido vietteltyä. Esimerkissämme on näin ollen keskeisellä sijalla, toimiiko C perustellussa vilpittömässä mielessä. Asetelma on siis yksinkertaisempi silloin, kun petollista viettelyä on harjoittanut henkilö, johon oikeustoimi on kohdistettu. Jos A esimerkiksi syyllistyy petolliseen viettelyyn tarkoituksin saada B hyväksymään A:n tekemä myyntitarjous A:lle kuuluvasta esineestä, petollisen viettelyn johdosta annettu hyväksyvä vastaus tietystikin olisi pätemätön OikTL 30 §:n nojalla.

Tahdonmuodostukseen liittyvästä ongelmasta on kyse myös OikTL 31 §:ssä tarkoitettussa kiskonnassa. Sääntelyä annettaessa on pidetty silmällä tilannetta, jossa joku käyttäen hyväkseen toisen pulaa,

ymmärtämättömyyttä, kevytmielisyyttä tai hänestä riippuvaista asemaa on ottanut tai edustanut itselleen aineellista etua, joka on ilmeisessä epäsuhteessa siihen, mitä hän on antanut tai myöntänyt. Kyse voi olla myös täysin vastikkeetta saadusta edusta. Kuvatulla tavalla syntynyt oikeustoimi ei sido henkilöä, jonka etua on loukattu. Sama pätee siinäkin tapauksessa, että kiskomiseen on syyppää toinen kuin se, johon oikeustoimi on kohdistettu, mikäli tämä tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää menettelystä.

Edellä on siis tarkasteltu oikeustoimikelpoisuuden puutteesta ja tahtovirheestä johtuvaa pätemättömyyttä. Lopuksi on aiheellista käsitellä lyhyesti sisältövirheestä johtuvaa pätemättömyyttä. Koska kyse on verraten laajasta ilmiöstä, tässä yhteydessä on tarkoituksenmukaista keskittyä vain muutamiin pääkohtiin.

Yksityisautonomian lähtökohdan mukaisesti yksityisillä on verraten pitkälle menevä valta tehdä haluamansa kaltaisia oikeustoimia, joiden oikeusvaikutukset syntyvät tarkoitetulla tavalla. Henkilöt voivat esimerkiksi velvoittautua suorittamaan rahaa, tekemään palveluita tai pidättymään tietynlaisista menettelyistä. Tahdonvapautta ei kuitenkaan kunnioiteta rajoituksetta. Olisi itse asiassa erittäin ongelmallista, jos henkilöt voisivat esimerkiksi rajoituksetta velvoittautua millaisiin suorituksiin tahansa. Tällöinhän voitaisiin velvoittautua pätevästi esimerkiksi sellaisiin menettelyihin, jotka ovat kiellettyjä rikoslain nojalla. On kuitenkin selvä, että jos A esimerkiksi lupaa B:lle pahoinpitelevänsä C:n, tällainen lupaus on sisältövirheen vuoksi pätemätön eli A:lle ei synny velvollisuutta pahoinpitelyn suorittamiseen. Oikeusjärjestyksessä suhtaudutaan lähtökohtaisen kriittisesti myös sellaisiin velvoittautumisiin, joita voidaan pitää hyvän tavan vastaisina.

Yksityisautonomiasta on koko joukko kirjoitettuun lainsäädäntöön tai tavanomaiseen oikeuteen perustuvia poikkeuksia. Käytännössä tärkeimmät sisältövapauden rajoitukset ovat seurausta pyrkimyksestä toteuttaa heikommansuojaa sopimussuhteissa. Kyse voi olla esimerkiksi sääntelystä, jonka mukaan kuluttaja, työntekijä tai muu heikommaksi katsottu henkilö ei voi etukäteen luopua jostain

oikeudesta, joka hänelle saattaa syntyä lakiperusteisesti tiettyjen edellytysten täytyessä. Tällaiselle sääntelylle ominaista on, että heikompi osapuoli voi luopua oikeudesta pätevästi sen jälkeen kun oikeus on syntynyt. Heikommansuojaa koskeva lainsäädäntö merkitsee varsin usein tarkastellun kaltaista ”etukäteispakottavuutta” ilman, että ydin-sisällöltään tietynlaiset disponoinnit olisi kokonaan kielletty heikoman osapuolen intresseissä. Vaikka heikompi osapuoli ei esimerkiksi voisi etukäteen vapauttaa vastapuolta mahdollisesta myöhemmästä sopimusrikkomuksesta johtuvasta vahingonkorvausvastuusta edes osittain, on mahdollista, että vahingon jo ilmettyä heikompi osapuoli voi pätevästi vapauttaa vastapuolen tämän korvausvelvollisuudesta, joko osittain tai kokonaankin.

Sisältövirhe saattaa olla seurausta myös yleisen edun vastaisuudesta. Markkinataloudessa on esimerkiksi tärkeää, että yritykset kilpailevat aidosti keskenään. Jos yritykset voisivat vapaasti sopia keskenään erilaisista kilpailunrajoituksista, tämä olisi omiaan vaarantamaan muiden intressitahojen kuten yritysten asiakkaiden intressejä. Näin ollen tarvitaan tahdonvapauden rajoituksia. Yritykset eivät esimerkiksi voikaan yleensä luvata pätevästi toisilleen, että ne eivät myisi tuotteita asiakkailleen tietyn hinnan alittavaa vastiketta vastaan.

4.6 SOPIMUSTASAPAINO JA SOVITTELU

Olipa kyse esimerkiksi kauppaa- tai työsopimuksen tekemisestä, sopijakumppanit yleensä pyrkivät kannaltaan parhaaseen mahdolliseen sopimussisältöön. Vaikka osapuolten antamat tahdonilmaisut olisivat päteviä, sopimus saattaa kuitenkin olla epätasapainoinen siinä mielessä, että sopimuksen osapuolille tuottamat edut ja rasitukset eivät jakaannu tasapuolisesti. Olosuhteet ovat ehkä olleet sellaiset, että toinen osapuoli on käytännössä voinut sanella sopimuksen ehdot. Sopimuksen epätasapaino voi toisaalta olla seurausta myös sopimuksenteon jälkeen tapahtuneista seikoista kuten siitä, että jonkin tuotteen valmistuksessa käytettävän raaka-aineen hinta nousee huomattavasti.

Sopimustasapaino voi olla palautettavissa sovittelun avulla. Keskeinen säännös tässä suhteessa on OikTL 36 §, joka lisättiin oikeustoimilakiin vuonna 1982. Tällä yleiseksi sovittelusäännökseksi kutsutulla säännöksellä on läheinen yhteys kohtuusperiaatteeseen. Sovittelusta eli kohtuullistamisesta on myös koko joukko erityissäännöksiä, joilla on yleistä sovittelusäännöstä merkittävästi rajatumpi soveltamisala. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin sovittelua OikTL 36 §:n nojalla, eikä huomiota kiinnitetä esimerkiksi siihen, mitä kulluttajansuojalaissa säädetään kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisen kulutushyödykettä koskevan sopimuksen sovittelusta.

Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan OikTL 36 §:n mukaan sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Vaikka lakitekstissä erotetaan sovittelu ja huomioon ottamatta jättäminen, sovittelun alaisuuteen systemaattisessa mielessä voidaan lukea myös se, että ehto jätetään huomioon ottamatta. OikTL 36 §:n esitöiden ja oikeuskäytännön perusteella voidaan todeta, että säännöksessä puhutaan oikeustoimesta varsin laajassa merkityksessä eli että säännöksellä on toisin sanoen laaja soveltamisala.

Yleinen sovittelusäännös voidaan ymmärtää säännökseksi, jonka nojalla tuomioistuimella on valta muuttaa aineellisen normiston perusteella muuten määräytyvää oikeustilaa. Tuomioistuimelta voidaan toisaalta myös vaatia sovittelua. Jos siis OikTL 36 §:ssä asetetut edellytykset täyttyvät, tuomioistuimen on käytettävä sillä olevaa muotoamisvaltaa. Sääntelyssä käytettyä ilmaisua ”voidaan” ei tule ymmärtää siten, että tuomioistuin ikään kuin voisi vapaan harkintansa mukaan päättää, ryhtyykö se sovitteluun edellytysten täyttymisestä huolimatta.

Käytännössä tärkeimmät sovittelua vaativat tilanteet ovat sopimustilanteita, ja sovittelulla pyritään sopimustasapainon palauttamiseen. OikTL 36 § antaa tuomioistuimella varsin laajan vallan puuttua sopimusjärjestelyyn. Säännöstä annettaessa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että yksittäisen ehdon sovittelun myötä saat-
taa olla aihetta tarkistaa koko sopimusjärjestelyn kohtuullisuutta.

Jos soviteltava ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovittaa muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.

Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on OikTL 36 §:n mukaan otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Sääntelyä systematisoitaessa on yleensä lähdetty siitä, että sovittelu edellyttää ensinnäkin sitä, että sopimus on epätasapainoinen. Toiseksi vaaditaan, että epätasapaino johtuu oikeudellisesti relevantista häiriötekijästä. Kyse voi olla esimerkiksi sopimuksen tekemisen jälkeen tapahtuneista yllättävistä olosuhteiden muutoksista tai siitä, että sopimusta tehtäessä toinen osapuoli oli tiedollisesti ja taloudellisesti heikommassa asemassa. Sovittelu OikTL 36 §:n nojalla saattaa olla mahdollista esimerkiksi silloin, kun käsillä on tilanne, joka on melko lähellä OikTL 31 §:n alaista kiskomista ilman, että kiskomissäännös kuitenkaan soveltuisi.

4.7 SOPIMUS VAKIOEHDON

Nykyisessä talousjärjestelmässä yritykset tyypillisesti tarjoavat hyödykkeitä laajalle asiakaskunnalle. Yritykset eivät yleensä halua lähestyä kutakin yksittäistä sopimuksentekotilannetta ”puhtaalta pöydältä”, vaan ne turvautuvat mieluummin vakioehtoihin eli ehtoihin, jotka on laadittu käytettäväksi useissa yksittäisissä eri sopijakumppaneitten kanssa tehtävissä sopimuksissa. Yritys saattaa laatia itse käyttämänsä vaihtoehdot, mutta usein käytössä on myös muita vaihtoehtoja. Jonkin alan elinkeinonharjoittajat ovat esimerkiksi voineet yhdessä laatia vakioehdot, ja onpa mahdollista sekin, että asiakkaat tai näiden edustajat taikka viranomaiset ovat ottaneet osaa suunnitteluun. Jos yksittäinen yritys ei pidä tällaisia vakioehtoja kaikin puolin itselleen sopivina, se voi yleensä työstää niitä niin, että vakioehdot enemmän vastaavat kyseessä olevan yrityksen omia näkemyksiä tai tarpeita.

Käytännössä valtaosa sopimuksista tehdään vakioehdoin, mikä ei sinänsä sulje pois myös ”yksilöllisten” ehtojen olemassaoloa. Vakio-sopimus voidaan käsittää sopimukseksi, joka joiltain osin solmitaan vakioehtoja hyväksi käyttämällä. Jos vakioehtoja ei käytetä, kyse on täysin yksilöllisestä sopimuksesta. Koska vakioehdoilla voi olla suurempi tai pienempi merkitys sopimuskokonaisuuden kannalta, vakio-sopimusten ja yksilöllisten sopimusten välillä ei ole selvää rajaa.

Vakioehtoja käytettäessä on keskeisellä sijalla kysymys siitä, mil-laisten edellytysten vallitessa vakioehdot tulevat yksittäisen sopimuk-sen osaksi. Oikeuskirjallisuudessa puhutaan vakiintuneesti vakio-ehtojen yksittäiseen sopimukseen liittämisestä. Osa käytännössä yleisistä tilanteista ratkeaa ongelmitta. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa yrittäjä A on laatinut yleisiksi sopimusehdoiksi ni-metyn erillisen asiakirjan, joka sisältää ne ehdot, jotka A:n mielestä sopivat kaikkien eri asiakkaiden kanssa tehtäviin yksilöllisiin sopi-muksiin. A päättää antaa B:lle tarjouksen tietyn palvelun suoritta-misesta tarkoituksin, että myös vakioehdot tulevat osaksi sopimusta. A lähettää B:lle kirjeen, jossa on kaksi asiakirjaa eli yleiset sopimus-ehdot ja B:lle suunnattu tarjousasiakirja, jonka mukaan myös yleiset sopimusehdot kuuluvat tarjoukseen. Vaikka A on käyttänyt vakio-ehtoja, kyse on toisaalta oikeustoimilain 1 luvun mukaisesta tarjouk-sesta, jonka sisältöä vakioehdot osaltaan määrittävät. Jos B antaa A:lle oikea-aikaisesti puhtaan hyväksyvän vastauksen, voidaan pitää selvänä, että osapuolten välille on syntynyt sopimus, jonka osaksi myös A:n käyttämät yleiset sopimusehdot ovat tulleet.

On kuitenkin myös paljon hankalampia tilanteita. Esimerkkinne A on esimerkiksi voinut kertoa yleisten sopimusehtojen sisältyvän tarjoukseen ilman, että hän olisi toimittanut sopimusehtoja B:lle tai järjestänyt B:lle muuten mahdollisuutta tutustua vakioehtoihin. Oikeuskirjallisuudessa lähdetään usein siitä, että vakioehdot eivät tule sopimuksen osaksi pelkästään viittauksen perusteella. Jollain tavalla vaaditaan myös sitä, että vastapuolella on ollut mahdollisuus tutus-tua vakioehtoihin ennen sopimuksentekoa. Tätä on pidetty kuiten-kin vain lähtökohtana, josta on mahdollisuus poiketa kauppatavan,

osapuolten aiemman sopimuskäytännön ja sopimuksen päättäntätapaan liittyvien käytännön seikkojen vuoksi.

Vakioehdot sisältävät monesti niin paljon informaatiota, että niihin perehtyminen on melko työlästä ja aikaa vievää. Etenkin kuluttajat perehtyvät monesti varsin huonosti vakioehtoihin. Vaikka vakioehdot sinänsä tulevat liityntävaatimuksen täytyttyä sopimuksen osaksi, vastapuolta suojaa oikeuteemme sisältyvä oppi yllättävistä ja ankarista ehdoista. Tämän opin mukaan oikeusvaikutukset eivät aina synnykään vakioehdon mukaisesti. Ankaraksi saattaa osoittautua esimerkiksi ehto, jossa asiakas luopuu tahdonvaltaiseen lainsäädäntöön perustuvista oikeuksista vastapuoleen nähden. Jotta ankara ehto jäisi sopimuksen ulkopuolelle yllättäviä ja ankaria ehtoja koskevan opin perusteella, vaaditaan myös ehdon yllättävyyttä. Vakioehtoja käyttävä taho voi poistaa ehdolta yllättävyyden huomauttamalla asiasta eli esimerkiksi kertomalla erikseen suullisesti, että vakioehdot sisältävään asiakirjaan sisältyy tietty, ankarana pidettävä vakioehto.

Vakioehtojen asianmukaisuutta seurataan myös julkisen vallan toimesta. Esimerkiksi kuluttajansuojalain 3 luvussa lähdetään siitä, että elinkeinonharjoittaja ei saa käyttää kulutushyödykkeitä tarjotessaan sopimusehtoa, jota kulutushyödykkeen hinta ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen on pidettävä kuluttajien kannalta kohtuuttomana. Tämä kiello koskee sinänsä myös yksilöllisiä ehtoja, mutta tulevaisuuteen suuntautuvalla 3 luvun sääntelyllä on yleensä käytännössä merkitystä vain vakioehtojen yhteydessä. Olennaista on, että elinkeinonharjoittajaa voidaan tarvittaessa kieltää jatkamasta kielletyn sopimusehdon käyttämistä taikka uudistamasta sellaisen tai siihen rinnastettavan sopimusehdon käyttämistä. Kiellon määrää markkinaoikeus, joskin myös kuluttaja-asiamies voi tietyin edellytyksin asettaa kiellon. Kuluttajansuojalain järjestelmässä kuluttaja-asiamies on taho, joka myös valvoo sopimusehtojen käyttöä kuluttajansuojan kannalta. Oikeuskäytännössä on tulkittu kuluttajansuojalain 3 luvussa olevaa sääntelyä verraten laajasti siten, että kiellon kohteeksi ovat voineet joutua myös sellaiset elinkeinonharjoittajan

noudattamat käytännöt, joissa ei tarkkaan ottaen ole ollut kyse sopimusehdon käyttämisestä.

5 VAHINGONKORVAUS

5.1 LÄHTÖKOHTIA

Vahinko on sanana normaaliin puhekieleen kuuluva termi, jota voidaan käyttää eri merkityksissä. Erikseen tulee kuitenkin kysyä, mikä on vahingon käsite yksityisoikeudessa ja erityisesti vahingonkorvausoikeudeksi kutsutulla käytännössä tärkeällä oikeudenalalla. Tähänkään ei voida esittää täysin yksiselitteistä vastausta. Liikkeelle voidaan kuitenkin lähteä oikeuskirjallisuudessa esiintyneestä määritelmästä, jonka mukaan ”vahinko on ulkoisen seikan aiheuttama odottamaton muutos, jota on pidettävä vahingonkärsijän kannalta epäedullisena”.

Kun joku henkilö kohtaa vahingon, lähtökohtana on, ettei tämä suuntaan tai toiseen muuta hänen oikeusasemaansa suhteessa muihin henkilöihin. On kuitenkin mahdollista, että jollekin toiselle syntyy velvollisuus korvata aiheutunut vahinko. Tämä voi perustua erityisiin vahingonkorvausta koskeviin oppeihin. Käsillä voi silti olla myös esimerkiksi tilanne, jossa vahingonkärsijälle syntyy oikeus saada korvaus jonkin vapaaehtoisen tai lakisääteisen vakuutuksen tai jonkin muun vahingonkorvauksesta erillisen korvausjärjestelmän perusteella. Vahingonkärsijällä saattaa olla oikeus vaatia useammaltakin taholta korvausta hänelle aiheutuneesta vahingosta, joskin vastuukysymykset on tyypillisesti järjestetty niin, ettei korvausten määrä ylitä aiheutunutta vahinkoa.

Korvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää aina perustetta, vastuuperustetta. Oikeudessamme tunnetaan useita eri vastuuperusteita, joita tarkastellaan lähemmin jäljempänä. Kyse voi olla esimerkiksi tuottamusvastuusta, kontrollivastuusta tai ankarasta vastuusta.

Vahingonkorvausta koskevaa sääntelyä on runsaasti, mutta se on melko hajanaista. Tunnetuin aihepiiriä koskeva laki on epäilemättä vuonna 1974 annettu vahingonkorvauslaki (VahL), jonka soveltumisala on määritetty sen ensimmäisessä pykälässä eli VahL 1:1:ssä. Lainkohdan mukaan ”Vahingon korvaamiseen on sovellettava tämän lain säännöksiä. Tämä laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta.”

Kuten säännöksestä käy ilmi, sopimukseen perustuva korvausvastuu on jätetty vahingonkorvauslain soveltumisalan ulkopuolelle. Rajanveto sopimuksensisäisen ja sopimuksenulkoisen vahingonkorvauksen välillä ei aina ole helppoa, mutta peruslähtökohdat ovat kuitenkin selvät. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa A ja B tekevät sopimuksen, jossa B lupautuu suorittamaan tietyn palveluksen A:n hyväksi määrätyssä ajassa ja jossa A puolestaan lupaa maksaa B:lle rahavastikkeen sen jälkeen, kun B on suorittanut palveluksen. Jos B ei suoritakaan palvelusta lupaamassaan määräajassa, tästä saattaa koitua vahinkoa A:lle. Kun lähdetään pohtimaan B:n mahdollista vahingonkorvausvelvollisuutta, tulee huomiota kiinnittää sopimusperusteista vastuuta koskevaan normistoon. Vahingonkorvausta sopimussuhteissa käsitellään jäljempänä erityisesti 5.4 jaksossa.

Sopimuksenulkoiseen vahingonkorvaukseen on otettu kantaa lukuisissa säädöksissä, joilla VahL 1:1:n mukaisesti on etusija suhteessa vahingonkorvauslaissa säädettyyn. Erityissääntelyä on esimerkiksi laissa ympäristövahinkojen korvaamisesta eli ympäristövahinkolaissa, ydinvastuulaissa ja merilaissa. On hyvä panna merkille, että erityissäädöksen tai jossain säädöksessä olevien vahingonkorvausta koskevien yksittäisten pykälien olemassaolo ei automaattisesti tee vahingonkorvauslaissa olevasta sääntelystä täysin merkityksetöntä. On nimittäin mahdollista, että erityissääntelyssä on otettu kantaa ainoastaan joihinkin vahingonkorvauksen kannalta relevantteihin kysymyksiin siten, että jotkin toiset kysymykset erityissääntelyn puuttuessa itse asiassa ratkeavat vahingonkorvauslaissa osoitetun mukaisesti.

5.2 VAHINGONKORVAUSLAIN JÄRJESTELMÄ PÄÄPIIRTEISSÄÄN

Joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on VahL 2:1.1:n mukaan velvollinen korvaamaan sen, jolle siitä, mitä vahingonkorvauslaissa säädetään, muuta johdu. Säännöksessä on omaksuttu tuottamusvastuu, joka laajassa mielessä kattaa myös tahallisuuden. Tuottamusvastuuta voidaan pitää oikeutemme yleisenä vastuuperusteena, joten vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää yleensä vähintään huolimattomuutta. Korvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää näin ollen käytännössä jonkinlaista moitittavuutta käyttäytymisessä siinä mielessä, että henkilön olisi tullut toimia toisin tai pidättäytyä korvausvastuun synnyttävästä toiminnasta. Kuvaavaa onkin, että ennen vahingonkorvauslain säätämistä keskeiset sopimuksenulkoista vahingonkorvausta koskevat säännökset sijaitsivat rikoslain 9 luvussa.

Pelkästään lakitekstin perusteella ei voida päätellä, millaista käyttäytymistä tulee pitää tuottamuksellisena. Tuottamuksen arvioinnissa on oikeuskirjallisuudessa erotettu kaksi eri tapaa, jotka molemmat voivat johtaa päätelmään, jonka mukaan henkilö on toiminut vähintään huolimattomasti. Normiperusteisessa arvioinnissa kiinnitetään huomiota siihen, millaisia käyttäytymisvelvollisuuksia juontaa esimerkiksi lainsäädännöstä, jollain alalla vallitsevasta käytännöstä tai vaikkapa yrityksen sisäisistä määräyksistä. Jos henkilö on jättänyt noudattamatta normiin perustuvaa velvollisuutta, menettely on helposti tuottamuksellista etenkin, jos laiminlyöntiin liittyy myös relevantti vahinkoriski. Riskiperusteisessa arvioinnissa painottuu kyseessä olevan toiminnan arviointi siltä kannalta, minkä luontoisesta toiminnasta on kyse myös sillä tavoitellut hyödyt huomioon ottaen suhteessa siihen, mikä on toimintaan liittyvän vahinkoriskin todennäköisyys ja mahdollisen vahingon suuruus. Huomiota kiinnitetään myös mahdollisuuksiin välttää vahinko ja siihen, millaisin kustannuksin vahinko voitaisiin välttää.

Normiperusteista arviointia voidaan pitää ensisijaisena, ja tuottamus voidaan yleensä todeta varsin helposti sen nojalla käytännössä yleisissä tilanteissa. Esimerkiksi tätä kirjoitettaessa voimassa olevan tieliikennelain 10.1 §:n mukaan etäisyys edellä kulkevaan ajoneuvoon on sovitettava sellaiseksi, ettei päälleajon vaaraa ole, vaikka tämä ajoneuvo pysäytetään. Oletetaan, että A ajaa henkilöautollaan säädettyä paljon lähempänä edellä olevaa, B:n kuljettamaa autoa, kun B jarruttaa voimakkaasti peuran juostessa ajoradalle. Jos A törmää autollaan B:n autoon, voidaan A:n menettelyä pitää tuottamuksellisena siitä riippumatta, kuinka taitavasti A muuten toimii peräänajotilanteessa. Kun tällaista tapahtumaa arvioidaan kokonaisvaltaisesti, tulee huomioon ottaa toki myös pakollinen liikennevakuutus samoin kuin se, että käytännössä varsin yleisiä ovat myös liikennevakuutusta täydentävät erilaiset kaskovakuutukset. Liikennevahinkojen osalta on perinteisesti ollut lähtökohtana, että korvausta haetaan ensisijaisesti liikennevakuutuksesta.

Myös sellaiset henkilöt, jotka eivät ole oikeustoimikelpoisia, voivat joutua korvausvastuuseen vahingonkorvauslain nojalla. Oikeustoimikelpoisuus tulee erottaa käsitteellisesti siviilioikeudellisesta vastuunalaisuudesta, jolla viitataan henkilön velvollisuuteen korvata aiheuttamansa vahingot. Vahingonkorvauslain järjestelmässä korvausvastuu syntyy, kunhan vahingonkorvauksen yleiset edellytykset täyttyvät. Esimerkiksi alaikäisen tuottamusta konstituoii yleensä käyttäytyminen, jota ei voida pitää hyväksyttävänä kyseisen ikäiselle lapselle myös hänen kehitystasonsa huomioon ottaen. Jos alle 18-vuotias aiheuttaa vahingon, hän on kuitenkin (VahL 2:2) velvollinen korvaamaan siitä ainoastaan määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Samansuuntaisesti suhtaudutaan vahinkoon, jonka aiheuttaja on ”mielisairas, vajaamielinen tai sieluntoiminnaltaan häiriintynyt”. Tilapäistä sieluntoiminnan häiriötä, johon vahingon aiheuttaja on saattanut itsensä, ei kuitenkaan yksin ole pidettävä korvausvelvollisuutta vähentävänä perusteena.

Vahingonkorvauslain sääntelyssä lähdetään siitä, että henkilö ”aiheuttaa” toiselle vahingon. Korvausvastuun syntyminen edellyttää toisin sanoen, että syy-yhteyden vaatimus täyttyy tarkasteltaessa teon tai toiminnan sekä vahingon välistä suhdetta. Oikeuskirjallisuudessa lähestytään usein tätä vaatimusta riittävyiden ja välttämättömyyden käsitteiden avulla. Riittävyys määrittää sen, onko kyseessä oleva teko tai toiminta sellaisenaan ollut riittävä vahingon aiheutumiselle. Toisaalta voidaan kysyä, olisiko vahinko syntynyt siinäkin tapauksessa, että kyseessä olevaa käyttäytymistä ei olisikaan ollut. Jos vastaus on kieltävä, kyse on välttämättömästä syystä eli seikasta, jota ilman seurausta ei olisi syntynyt (*conditio sine qua non*).

On verraten hankala vastata sekä lyhyesti että yleispätevästi siihen, milloin henkilö ”aiheuttaa” toiselle vahingon. Liikkeelle voidaan kuitenkin lähteä oikeuskirjallisuudessa esitetystä NESS-kausaliteetista eli syy-yhteydskäsitteestä, jonka mukaan teko tai toiminta on tietyn seurauksen syy, jos (ja vain jos) se on välttämätön osa seurausta edeltävää seikastoa, joka on ollut riittävä seuraamuksen aikaansaamiseksi. Tätä samaa arviointikriteeriä saatetaan noudattaa myös vahingonkorvauslain soveltumisen ulkopuolelle jäävissä tilanteissa. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa osakeyhtiöillä A ja B on molemmilla saman järven rannalla tehdas, josta lasketaan päästöjä järveen. Laki ympäristövahinkojen korvaamisesta soveltuu muun muassa silloin, kun tietyllä alueella harjoitetusta toiminnasta johtuu vahinko, joka on ympäristössä aiheutunut esimerkiksi veden, ilman tai maaperän pilaantumisesta. Oletetaan, että esimerkissämme sekä A:n ja B:n menettely olisi yksinään riittänyt saamaan aikaan esimerkiksi sen, ettei järveä enää voi käyttää virkistystarkoituksessa. NESS-kausaliteettia seurattaessa riittävän syy-yhteyden voidaan katsoa vallitsevan molempien yritysten osalta, eli yritykset eivät vapaudu vastuustaan sillä perusteella, että vahinko olisi aiheutunut, vaikka yritys ei itse olisi laskenut päästöjään järveen.

Syy-yhteydsvaatimuksen täyttymiseen ei aina riitä, että tiettyä käyttäytymistä voidaan pitää vahingon syynä. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että kyse on vahingosta, jonka aiheutuminen on ollut

ennalta-arvaamatonta vahingon aiheuttajan kannalta. Ilman vahingon ennakoitavuuden edellytystä voisi helposti syntyä kohtuuttomia ja epätarkoituksenmukaisia korvausvelvollisuuksia. Oikeuskirjallisuudessa on lisäksi kiinnitetty huomiota siihen, että käyttäytymisellä loukatun normin suojatarkoituksesta voi seurata lisävaatimuksia syy-yhteydelle.

Vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää myös korvauskelpoisen vahingon syntymistä. Vaikka vahingonkorvausvelvollisuuden olemassaolosta ei sinänsä olisi epäilystä, monesti voi olla hankala määrittää suoritettavan korvauksen suuruutta. Lähtökohtana voidaan pitää differenssiopin mukaisesti, että vahinko on toteutuneen ja hypoteettisen tapahtumainkulun erotus. Hypoteettisella tapahtumainkululla viitataan tällöin kuvitelmaan siitä, mitä olisi tapahtunut, jos vahinkoon johtanutta syytä ei olisi ollut.

Vahingonkorvauslain järjestelmässä vahinkoa arvioidaan aina rahamääräisesti. Jos A esimerkiksi vahingoittaa B:lle kuuluvaa esinettä, A:lle ei synny velvollisuutta korjata esinettä. Vahingonkorvauslain nojalla syntyvät suoritusvelvollisuudet ovat rahavelvoitteita.

Vahingonkorvauslain 5 luvussa on säädetty erikseen korvattavasta vahingosta erityyppisten vahinkojen yhteydessä. Henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen 1) tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista, 2) ansionmenetyksestä, 3) kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta sekä 4) pysyvästä haitasta. Ansionmenetyksestä määrätään korvaus ottamalla lähtökohdaksi arvio ansiotulosta, jonka vahinkoa kärsinyt olisi ilman vahinkotapahtumaa saanut. Tästä vähennetään ansiotulo, jonka vahinkoa kärsinyt vahinkotapahtumasta huolimatta on saanut tai olisi voinut saada taikka jonka hänen arvioidaan vastaisuudessa saavan ottaen huomioon hänen työkykynsä, koulutuksensa, aikaisempi toimintansa, mahdollisuutensa uudelleen kouluttautumiseen, ikänsä, asumisolosuhteensa ja näihin verrattavat muut seikat. Jos henkilövahingon johdosta pysyvästi työkykynsä menettänyt ei ollut vahingon tapahtuessa täyttänyt 18 vuotta, ansiotulo, jonka hän olisi ilman vahinkotapahtumaa saanut, arvioidaan ottamalla

huomioon hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa sekä koulutus- ja ammattisuunnitelmansa. Kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta suoritettava korvaus riippuu erityisesti henkilövahingon laadusta ja vaikeusasteesta, sen edellyttämän hoidon laadusta ja kestoajasta sekä haitan kestoajasta. Pysyvästä haitasta määrätään korvaus ottamalla huomioon henkilövahingon laatu ja vaikeusaste sekä vahinkoa kärsineen ikä, ja korvausta korottavana tekijänä voidaan ottaa huomioon myös henkilövahingosta vahinkoa kärsineelle aiheutunut elämänlaadun erityinen heikentyminen.

Myös muulla kuin henkilövahingon kohteeksi suoranaisesti joutuneella henkilöllä voi olla oikeus korvaukseen. Henkilövahingon kärsineen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla henkilövahingon kärsineelle erityisen läheisellä henkilöllä on VahL 5:2d:n mukaan erityisestä syystä oikeus kohtuulliseen korvaukseen tarpeellisista kuluista ja ansionmenetyksestä, jotka heille aiheutuvat henkilövahingon kärsineen hoitamisesta. Sama koskee muiden vahingosta johtuvien toimenpiteiden korvaamista, jos ne ovat omiaan edistämään henkilövahingon kärsineen tervehtymistä tai kuntoutumista. Korvausta maksetaan enintään siihen saakka, kun henkilövahingon kärsineen terveydentila vahinkotapahtuman jälkeen on vakiintunut.

Vahingonkorvauslain 5 luku sisältää myös muita säännöksiä, joiden nojalla muu kuin henkilövahingon kärsinyt voi olla oikeutettu korvaukseen. Sillä, joka on huolehtinut surmansa saaneen hautaamisesta, on oikeus kohtuulliseen korvaukseen hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista. Surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on lisäksi oikeus kohtuulliseen korvaukseen heille aiheutuneista hautaamiseen liittyvistä kustannuksista. Käytännössä varsin suuri merkitys on sillä, että jos elatusvelvollinen tai muutoin toisen elatuksesta huolehtinut henkilö on saanut surmansa, elatukseen tai elatusapuun oikeutetulla taikka muutoin surmansa saaneen elatuksen varassa olleella on oikeus saada korvausta elatuksen menetyksestä. Elatuksen menetyksestä suoritettava korvaus

riippuu siitä, missä määrin korvaukseen oikeutettu todennäköisesti olisi saanut elatusta surmansa saaneelta. Merkitystä on myös sillä, mitä hän kohtuuden mukaan tarvitsee elatukseensa ottaen huomioon hänen mahdollisuutensa hankkia itse elatuksensa ansiotyöllä. Myös muut olosuhteet voidaan ottaa huomioon.

Esinevahinkona on korvattava esineen korjauskustannukset ja vahingosta aiheutuneet muut kulut sekä arvonalennus taikka tuhoutuneen tai hukatun esineen arvo. Myös tulojen tai elatuksen vähentyminen on korvattava. Jos esimerkiksi ajoneuvoa ei sen vahingoittumisen vuoksi voi käyttää hyväksi elinkeinotoiminnassa, tästä koituva tulojen menetys on korvattavaa esinevahinkoa vahingonkorvauslain järjestelmässä.

Vahingonkorvauslaista ei käy suoranaisesti ilmi, kenellä on oikeus korvaukseen esinevahingon johdosta. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että oikeus korvaukseen on sillä, joka aineellisen normiston perusteella on esineen omistaja. Esineeseen voi kuitenkin kohdistua myös muita oikeuksia kuten oikeus käyttää esinettä vuokrasopimuksen perusteella. Myös muun oikeuden haltijalla saattaa olla oikeus korvaukseen. Yleispätevien sääntöjen esittämistä vaikeuttaa, että esineeseen voi kohdistua hyvin erityyppisiä oikeuksia.

Joskus voi syntyä vahinkoa, joka ei liity esine- tai henkilövahinkoon. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa elinkeinonharjoittaja A levittää tahallaan erheellistä tietoa kilpailijastaan B, mikä vähentää B:n myyntiä ja tulosta. Tällaisen menettelyn tuottamuksellisuutta pohdittaessa tulee ottaa huomioon, että laissa sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa säädetyn mukaan elinkeinotoiminnassa ei saa käyttää hyvän liiketavan vastaista tai muutoin toisen elinkeinonharjoittajan kannalta sopimatonta menettelyä. Elinkeinotoiminnassa ei esimerkiksi saa käyttää totuuden vastaista tai harhaanjohtavaa ilmaisua, joka koskee omaa tai toisen elinkeinotoimintaa ja on omiaan vaikuttamaan hyödykkeen kysyntään tai tarjontaan taikka vahingoittamaan toisen elinkeinotoimintaa. Laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnasta sisältää vahingonkorvauksen osalta viittaussäännöksen, jonka mukaan

kyseisen lain vastaisella menettelyllä aiheutetun vahingon korvaamisesta säädetään vahingonkorvauslaissa.

Esine- tai henkilövahinkoon liittymättömät, eli ns. puhtaat varallisuusvahingot, ovat erityisasemassa vahingonkorvauslain 5 luvussa. Ne tulevat korvattavaksi vain, jos vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla tai julkista valtaa käytettäessä taikka milloin muissa tapauksissa on erittäin painavia syitä. Julkista valtaa käytettäessä aiheutettuihin vahinkoihin palataan teoksen 7 luvussa.

Vahingonkorvaus voi tietyin edellytyksin käsittää hyvityksen myös kärsimyksestä. Surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. Lisäksi edellytetään, että korvaus on kohtuullinen seuraamus otettaessa huomioon surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon laatu sekä muut olosuhteet. Sääntelyssä määriteltyjen läheisten oikeus korvaukseen ei rajoitu pelkästään kärsimyskorvaukseen, vaan se kattaa myös kuolemantapauksen seurauksena heille itselleen aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat tarpeelliset sairaanhoitokustannukset ja muut tarpeelliset kulut sekä ansionmenetyksen sillä edellytyksellä, että kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta.

Kärsimyskorvausta saatetaan suorittaa myös loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Oikeus tällaiseen korvaukseen on sillä, jonka 1) vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu, 2) jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty, 3) jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu tai 4) jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla. Korvaus määrätään sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus.

Edellä käsitellyn sääntelyn seuraaminen saattaa johtaa varsin suuriin maksuvelvollisuuksiin. Vahingonkorvauslaissa on kuitenkin mekanismeja, jotka oikeuttavat sovitteluun korvausvelvollisuutta. Jos vahingonkärsijä esimerkiksi on itse myötävaikuttanut vahinkoon, täysimääräinen korvaus johtaisi helposti kohtuuttomuuteen. VahL 6:1:ssä säädetäänkin, että vahingonkorvausta voidaan kohtuuden mukaan sovittaa, jos vahingon kärsineen puolelta on myötävaikutettu vahinkoon tai jos muu vahingon aiheuttaneeseen tekoon kuulumaton seikka on myös ollut vahingon syynä. Huomioon otettava myötävaikutus voi olla esimerkiksi myötävaikuttamista vahingon synnyttävään tapahtumainkulkuun tai riittämättömiä toimenpiteitä vahingon rajoittamisessa ja sen haitallisten seuraamusten minimoinnissa.

Jos vahingon aiheuttaja on alle 18-vuotias, mielisairas, vajaamielinen tai sieluntoiminnaltaan häiriintynyt, huomioon tulee ottaa edellä jo mainittu näiden tahojen eduksi oleva erityissääntely. Vahingonkorvauslaissa on myös tietynlaisen yleiskohtuullisuuden varaan rakentuva sovittelusäännös eli VahL 2:1.2. Vahingonkorvausta voidaan tämän säännöksen mukaan sovittaa, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet. Jos vahinko on aiheutettu tahallisesti, sovittelu tämän säännöksen nojalla ei kuitenkaan tule kyseeseen, jollei erityisistä syistä harkita kohtuulliseksi alentaa korvausta.

5.3 SOPIMUKSENULKOINEN KORVAUSVASTUU ILMAN VAATIMUSTA TUOTTAMUKSESTA

Vahingonkorvauslain järjestelmässä vastuuperusteeksi on asetettu tuottamus. Korvausvelvollisuus voi vahingonkorvauslain nojalla syntyä myös henkilölle, joka ei itse ole toiminut tuottamuksellisesti. Esimerkiksi työnantaja on vahingonkorvauslain 3 luvussa olevan sääntelyn nojalla velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään (tuottamuksellaan) työssä

aiheuttaa ulkopuoliselle. Tällainen isännänvastuu siis tarkoittaa, että työnantaja on vastuussa työntekijänsä tuottamuksellisesta toiminnasta. Työntekijän vastuu on myös toissijaista siinä mielessä, että vahinkoa kärsineellä voi olla oikeus saada työntekijältä korvausta vain siitä määrästä, jota ei voida saada isännänvastuussa olevalta työnantajalta. Toinen asia on, että työnantajalla saattaa olla mahdollisuus vaatia ulkopuoliselle suorittamaansa korvausta työntekijältä. Kokonaiskuvan saaminen vahingonkorvauslaissa omaksutusta isännänvastuusta edellyttää huomion kiinnittämistä myös vahingonkorvauslain 4 lukuun, jossa säädetään muun muassa työntekijän omasta korvausvastuusta.

On kuitenkin myös tilanteita, joissa velvollisuus vahingon korvaamiseen syntyy, vaikka kukaan ei olisi käyttäytynyt tuottamuksellisesti. Tuottamuksesta riippumatonta vastuuta kutsutaan ankaraksi vastuuksi. Vahingonkorvausvelvollisuuden syntymiseen riittää, että henkilö on kärsinyt vahinkoa ja että vahinko on syy-yhteydessä sellaiseen käyttäytymiseen, jonka aiheuttamista vahingoista vahingonaiheuttaja vastaa ankaran vastuun mukaisesti.

On koko joukko erityislakeja, jotka rakentuvat ankaralle vastuulle. Esimerkiksi ympäristövahinkojen korvaamista koskevan lain 7 §:n mukaan kyseisen lain mukainen korvausvelvollisuus on, ”silloinkin kun vahinkoa ei ole aiheutettu tahallisesti tai huolimattomuudesta”, sillä, jonka harjoittamasta toiminnasta ympäristövahinko johtuu tai joka on rinnastettavissa toiminnan harjoittajaan. Korvausvelvollisuus on vieläpä silläkin, jolle ympäristövahingon aiheuttanut toiminta on luovutettu. Tällöin kuitenkin edellytetään, että luovutuksensaaja toiminnan saadessaan tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää vahingosta tai laissa tarkoitettusta häiriöstä taikka sellaisen uhasta.

Myös esimerkiksi tuotevastuulaki, ydinvastuulaki ja raideliikennevastuulaki rakentuvat ankaralle vastuulle. Kokonaisten säädösten lisäksi on myös yksittäisiä säännöksiä, joissa on omaksuttu ankara vastuu. Esimerkiksi voidaan mainita MK 13:6, jossa oleva sääntely täydentää muun muassa maakaassa olevaa oikeudettoman luovutuksen sääntelyä. Luovutukseen perustuva kiinteistön saanto on

lähtökohtaisesti pysyvä, vaikka luovuttaja ei ollutkaan kiinteistön oikea omistaja hänen tai hänen edeltäjänsä saannon virheellisyyden vuoksi, jos luovuttajalla saannon tapahtuessa oli lainhuuto kiinteistöön eikä luovutuksensaaja tällöin tiennyt eikä hänen pitänyt tietää, ettei luovuttaja ollut oikea omistaja. Oikealla omistajalla on tällöin oikeus saada aiheutuneesta vahingosta korvaus valtion varoista. Tällainen oikeus kuuluu myös luovutuksensaajalle silloin, kun perustellun vilpittömän mielen suojaamisen edellytykset sinänsä täyttyvät mutta käsillä on tilanne, jossa maakaaren mukaan vilpittömän mielen suoja ei tule kyseeseen. Kyse on esimerkiksi tilanteesta, jossa oikean omistajan toteuttama luovutus on ollut pätemätön sen vuoksi, että hänet oli siihen pakotettu OikTL 28 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Vaikka ankaraa vastuuta voidaan pitää luonteeltaan poikkeuksellisenä ilmiönä, sen olemassaolo ei ehdottomasti edellytä kirjoitettua lainsäädäntöä. Klassinen esimerkki tässä suhteessa on räjäytystyön suorittajan vastuu, jossa ankaraa vastuuta ainakin alun perin perusteltiin toiminnan poikkeuksellisen vaarallisella luonteella. Nykyään ei kuitenkaan ajatella, että ankara vastuu ehdottomasti edellyttäisi erityisvaarallisuutta. On kuitenkin hankala osoittaa yleisessä muodossa, millaisissa tilanteissa vahingonkorvauslain mukainen tuottamuvastuu syrjäytyy laissa sääntelemättömän ankaran vastuun perusteella. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1995:53 katsottiin, että valtio oli rokotuksen toimeenpanijana tuottamuksesta riippumattomassa vastuussa rokotuksen aiheuttamasta vahingosta.

Vahingonkorvauslain sääntelyllä voi olla relevanssia myös ankaran vastuun tilanteissa. Esimerkiksi ympäristövahinkolaissa säädetään, että korvaus henkilö- ja esinevahingosta määrätään vahingonkorvauslain 5 luvun säännösten mukaisesti. Tältä osin voidaan siis tukeutua vahingonkorvauslain sääntelyyn. Sellaisesta taloudellisesta vahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- ja esinevahinkoon, on ympäristövahinkolain mukaan suoritettava korvaus, jos vahinko ei ole vähäinen. Rikoksella aiheutettu vahinko on kuitenkin aina korvattava. Muista ympäristövahingoista kuten esimerkiksi melun, hajun tai tärinän aiheuttamasta ei-taloudellisesta vahingosta on

suoritettava korvausta kohtuullinen määrä, jota arvioitaessa on otettava huomioon häiriön ja vahingon kesto aika sekä vahingonkärsijän mahdollisuus välttää tai torjua vahinko.

Vahingonkorvauslain 5 luvun sääntelyyn on perusteltua kiinnittää huomiota myös lakiin perustumattoman ankan vastuun yhteydessä. Esimerkiksi voidaan mainita tapaus KKO 2016:86, jossa B:n poika A oli saanut 12-vuotiaana rokotuksen sikainfluenssaa vastaan sairastuen sittemmin narkolepsiaan ja katapleksiaan eli äkilliseen lihasjänteiden häviämiseen erityisesti äkillisten ja voimakkaiden tunnereaktioiden yhteydessä. A myös käyttäytyi arvaamattomasti ja aggressiivisesti. Kotihoidossa ollessaan A oli rikkonut esineitä, mistä oli koitunut B:lle esinevahinkoa. Korkeimmassa oikeudessa käsiteltiin kysymystä siitä, oliko valtio ankan vastuun perusteella vahingonkorvausvastuussa esinevahingoista, jotka B:lle olivat aiheutuneet henkilövahingon kärsineen A:n käyttäytymisen seurauksena. Valtio oli myöntänyt olevansa ankan vastuun perusteella korvausvelvollinen rokotteesta aiheutuneesta henkilövahingosta ollen kuitenkin sitä mieltä, ettei korvausvelvollisuus voinut ulottua kolmannelle eli A:n isälle aiheutuneiden esinevahinkojen korvaamiseen.

Käsillä oli siis tapaus, jossa henkilövahingon kärsinyt taho oli sairauteensa tai vammaansa liittyneestä syystä aiheuttanut esinevahinkoa sivulliselle. Tällaista esinevahinkoa voitiin korkeimman oikeuden mukaan lähtökohtaisesti pitää sellaisena kolmannelle aiheutuneena vahinkona, joka on niin etäisessä syy-yhteydessä henkilövahingon aiheuttaneeseen menettelyyn, että henkilövahingon aiheuttajan korvausvastuu ei ulotu siihen saakka. Huomioon tuli kuitenkin ottaa myös, että vahingonkorvauslain 5 luvussa oli poikkeuksia pääsääntöön, jonka mukaan henkilövahingon seurauksena kolmannelle henkilölle aiheutunutta vahinkoa ei korvata. Korkein oikeus päätyi VahL 5:2d:ää, yleisemmin vahingonkorvauslakia ja lainvalmistelutöitä tarkasteltuaan siihen, että B:lle aiheutuneet esinevahingot voitiin rinnastaa VahL 5:2d:ssä tarkoitettuihin henkilövahingon kärsineen hoitamisesta aiheutuneisiin kuluihin, vaikka esinevahingon muodossa aiheutuneet kustannukset olivatkin epätyypillinen hoitoon liittyvä

kuluerä. Lopputuloksena oli, että valtio oli velvollinen korvaamaan B:lle aiheutuneet esinevahingot.

5.4 VAHINGONKORVAUS SOPIMUSSUHTEISSA

Sopimusperusteisesta vahingonkorvauksesta ei ole annettu vahingonkorvauslain kaltaista säädöstä, joka soveltuisi yleisesti erityissääntelyn puuttuessa. Erityissääntelyä on sen sijaan runsaasti, ja myös lakiin kirjoittamattomilla opeilla on suuri merkitys.

Sopimusperusteinen vahingonkorvaus nousee yleensä esille sopimusrikkomuksen yhteydessä. Kyse voi olla esimerkiksi viivästyksestä eli siitä, että suoritusta ei ole tehty siinä ajassa, jossa se olisi pitänyt tehdä. Se, missä ajassa suoritus pitäisi tehdä, riippuu sopimussuhteen sisällöstä, joka puolestaan määräytyy samoin kuin yleensäkin eli eritoten sovitun, täydentävän lainsäädännön tai osapuolia sitovan tavan taikka käytännön perusteella. Sopimusrikkomuksen toisena päätyyppinä viivästyksen ohella voidaan pitää virhettä, jolla on lukuisia alalajeja. Jos rajataan tarkastelu yksinkertaisuuden vuoksi kauppaan, ajateltaneen virheestä puhuttaessa usein etupäässä tilanteita, joissa suoritus ei ole sopimuksen mukainen laadun tai määrän osalta. Tällaisen laatuvirheen ohella voidaan kuitenkin puhua myös oikeudellisesta virheestä ja vallintavirheestä sekä joissain tilanteissa myös taloudellisesta virheestä. Oikeudellisesta virheestä on kyse esimerkiksi silloin, kun myyty esine ei kuulukaan myyjälle vaan myyjä luovuttaa oikeudettomasti toiselle kuuluvaa. Vallintavirheestä puolestaan puhutaan silloin, kun ostaja ei voi lainsäädännön tai jonkin viranomaisen määräyksen vuoksi käyttää kohdetta siten kuin hän tehdyn sopimuksen nojalla voisi edellyttää. Taloudellinen virhe on käsillä esimerkiksi silloin, kun asunto-osakkeiden myyjä on antanut ostajalle asunto-osakeyhtiön taloudellisesta tilasta tietoja, jotka eivät pidäkään paikkaansa.

Sopimusrikkomuksella voi olla lukuisia erilaisia seurauksia, joita kutakin tulee tarkastella erikseen pohdittaessa, mitä kaikkea

sopimusrikkomuksesta voi yksittäistapauksessa seurata. Vahingonkorvaus on yksi sopimusoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kulmakivistä, mutta ei siis kuitenkaan ainoa mahdollinen seuraus. Tilanteesta riippuen muita mahdollisia lakisääteisiä seurauksia voivat olla muun muassa hinnanalennus tai sopimuksen purkaminen taikka irtisanominen. Kutakin sopimustyyppiin sinänsä sopivaa seuraamusta on tarkasteltava erikseen jo sen vuoksi, että seuraamuksilla yleensä on toisistaan poikkeavat edellytykset. Käytännössä tärkeitä ovat myös erilaiset sovitut seuraamukset kuten sopimussakko siltä varalta, että suoritus viivästyy tai on virheellinen.

Vaikka sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu muistuttaa monessa suhteessa sopimuksenulkoista korvausvastuuta, voidaan erottaa myös monia tärkeitä eroja. Käytännössä tärkein lieenee, ettei puhtaiden varallisuusvahinkojen korvaamiseen suhtauduta samoin kuin vahingonkorvauslain 5 luvussa, jonka perusteella puhtaat varallisuusvahingot korvataan vain poikkeusluontoisesti. Tätä voidaan pitää ymmärrettävänä siihen nähden, että sopimussuhteissa ilmenevät vahingot ovat usein sellaisia, etteivät ne liity henkilö- tai esinevahinkoon. Jos suoritusvelvollinen esimerkiksi viivästyy suorituksessaan, toisen osapuolen kärsimä haitta voi koostua vaikkapa selvittelykustannuksista ja tulojen menetyksestä.

Kun lainsäädännössä on käsitelty jotain tiettyä sopimustyyppiä, sääntelyssä on usein otettu kantaa myös vahingonkorvaukseen. Yksi kattavimmista säännöksistä tässä suhteessa on irtaimen kauppaa koskeva kauppalaki. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin, kuinka kauppalaissa säädetään myyjän korvausvastuusta virheen ja viivästyksen yhteydessä. Tämän jälkeen käsitellään jonkin verran yleisluontoisemmin oikeutemme sisältöä kauppalain soveltumisen ulkopuolelle jäävissä tilanteissa.

Jos tavaraa ei luovuteta tai se luovutetaan liian myöhään eikä tämä johdu ostajasta tai ostajan puolella olevasta seikasta, ostaja voi esittää erilaisia vaatimuksia myyjään nähden. Siitä riippumatta, haluaako ostaja pysyä sopimuksessa vai purkaa kaupan, hän voi vaatia vahingonkorvausta. Pääasiallisena vastuuperusteena toimii tällöin ns.

kontrollivastuu. Ostajalla on KL 27.1 §:n mukaan oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii myyjän viivästykseen vuoksi, jollei myyjä osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa.

Kontrollivastuun nojalla ei kuitenkaan korvata sellaista vahinkoa, joka on luokiteltu kauppalaan järjestelmässä välilliseksi vahingoksi. Välillisenä vahinkona pidetään:

- 1) vahinkoa, joka johtuu tuotannon tai liikevaihdon vähentymisestä tai keskeytymisestä;
- 2) muuta vahinkoa, joka johtuu siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitettulla tavalla;
- 3) voittoa, joka on jäänyt saamatta sen vuoksi, että sopimus sivullisen kanssa on rauennut tai jäänyt täyttämättä oikein;
- 4) vahinkoa, joka johtuu muun omaisuuden kuin myydyin tavaran vahingoittumisesta; sekä
- 5) muuta saman kaltaista, vaikeasti ennakoitavaa vahinkoa.

Ostajalla on aina oikeus korvaukseen, jos viivästys tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella. Näin ollen voidaan todeta, että vastuu välillisistä vahingoista on tuottamusperusteista.

Myyjän vastuu välittömistä vahingoista rakentuu kontrollivastuun varaan myös virhetapauksissa. Ostajalla on oikeus korvaukseen myös välillisistä vahingoista ensinnäkin silloin, kun virhe tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella. Sama pätee silloinkin, kun kaupan kohde kaupantekohetkellä poikkei siitä, mihin myyjä oli erityisesti sitoutunut. Oikeudellisesta virheestä on kuitenkin erityissääntelyä. Ostajalla on kauppalaan järjestelmässä aina oikeus korvaukseen vahingosta, joka johtuu kaupantekohetkellä olemassa olleesta oikeudellisesta virheestä, jos hän ei tiennyt eikä hänen olisi pitänytkaan tietää virheestä.

Ennen kauppalaan säätämistä oli tapana katsoa, että ekskulpaatiovastuu oli keskeinen vastuuperuste sopimusperusteisessa

vahingonkorvauksessa. Ekskulpaatiovastuulla tarkoitetaan käännettyyn todistustaakkaan perustuvaa tuottamusvastuuta. Jos esimerkiksi vahingonkorvauslain soveltumisen piiriin kuuluvaa asiaa joudutaan käsittelemään tuomioistuimessa, on yleensä vahingonkäräjän asiana näyttää toteen, että vastaaja on käyttäytynyt tuottamuksellisesti. Vaikka myös ekskulpaatiovastuu on perimmältään tuottamusvastuuta, vahingonkäräsi hyötyy olennaisesti siitä, että hänen ei tarvitse näyttää huolimattomuutta tai tahallisuutta.

Nykyään voidaan esittää erilaisia käsityksiä siitä, tuleeko kirjoitettun lainsäädännön ulkopuolisissa tilanteissa lähteä ekskulpaatio- tai kontrollivastuusta. Ongelmaa ei siis ole silloin, kun lainsäädännössä on selkeästi asetettu jommankumman vastuuperusteen kannalle. Ekskulpaatiovastuuta voitaneen pitää yleisenä lähtökohtana ainakin silloin, kun kyse on henkilöön tai esineeseen kohdistuvasta palvelusuorituksesta. Niissä tilanteissa, jotka muistuttavat enemmän kauppalaisa silmällä pidettyjä tilanteita, voi sen sijaan olla paremmat perusteet asettua kontrollivastuun kannalle.

Kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun ohella tunnetaan muitakin vastuuperusteita. Hyväksi esimerkiksi käy kuluttajansuojalain 8 luku, jossa säädetään eräistä kuluttajapalvelussopimuksista. Luovun säännökset koskevat vastikkeellisia palveluksia, joita elinkeinonharjoittaja (toimeksisaaja) suorittaa kuluttajalle (tilaaja) ja joiden sisältönä on irtaimeen esineeseen, rakennukseen, muuhun rakennelmaan tai kiinteään omaisuuteen kohdistuva työ tai muu suoritus. Tietyistä urakkasopimuksista säädetään kuitenkin kuluttajansuojalain 9 luvussa.

Vahingonkorvaus viivästystapauksissa noudattelee kauppalain järjestelmää. Tilaajalla on (KSL 8:10) oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii toimeksisaajan viivästyksen vuoksi, jollei toimeksisaaja osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon sopimusta tehtäessä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa. Tilaajalle aiheutuvan välillisen vahingon toimeksisaaja on kuitenkin

velvollinen korvaamaan vain, jos viivästys tai vahinko johtuu huolimattomuudesta hänen puolellaan. Välillisenä vahinkona pidetään tällöin:

- 1) tulon menetystä, joka tilaajalle aiheutuu sopimusrikkomuksen tai siitä johtuvien toimenpiteiden vuoksi;
- 2) vahinkoa, joka johtuu muuhun sopimukseen perustuvasta velvoitteesta; ja
- 3) kohde-esineen käyttöhyödyn olennaista menetystä, josta ei aiheudu suoranaista taloudellista vahinkoa, sekä muuta siihen rinnastettavaa haittaa, joka on olennainen.

Kontrollivastuuta ei kuitenkaan noudateta virheen (KSL 8:20) yhteydessä. Tilaajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii palveluksessa olevan virheen vuoksi. Korvausvelvollisuus pääsääntöisesti käsittää virheestä tilaajalle aiheutuneen henkilö- ja esinevahingon. Välillisen vahingon toimeksisaaja on kuitenkin velvollinen korvaamaan vain, jos virhe tai vahinko johtuu huolimattomuudesta hänen puolellaan.

Elinkeinonharjoittaja on siis virhetapauksessa vastuussa välittömästä vahingosta ilman, että lainsäädännössä olisi asetettu vahingonkorvausvastuulle erityisedellytyksiä tai osoitettu joitain vapautumisperusteita. Oikeuskirjallisuudessa on puhuttu tämän tällaisen sääntelyn yhteydessä poikkeuksettomasta vastuusta, joka on ymmärretty ikään kuin ankaran vastuun erityisen ankaraksi muodoksi. Kuluttajansuojalain 8 luvussa omaksuttua ratkaisua ja sen merkitystä osapuolten kannalta arvioitaessa tulee ottaa huomioon materiaalin aiheuttamaa tuotevahinkoa koskeva erityissääntely. Jos palveluksen suorittamisessa käytetyn materiaalin virheestä aiheutuu vahinkoa muulle omaisuudelle kuin palveluksen kohteelle, toimeksisaajan korvausvelvollisuuteen sovelletaan vahingonkorvausta virhetapauksessa koskevaa sääntelyä vain, mikäli vahinko kohdistuu omaisuuteen, jolla on välitön käyttöyhteys palveluksen kohteeseen. Lisäksi kuluttajansuojalain 8 luvun säännöksiä ei lainkaan sovelleta

palveluksen suorittamisessa käytetyn materiaalin ominaisuuksista aiheutuneen henkilövahingon korvaamiseen.

Jos kuluttajansuojalain 8 luvussa tarkoitettu palvelus viivästyy tai siinä on virhe, vahinkoa saattaa helposti syntyä paitsi tilaajalle, myös jollekin tämän läheiselle. Lainsäädännössä on omaksuttu ratkaisu, jonka mukaan samanlainen oikeus korvaukseen kuin tilaajalla on hänen perheenjäsenellään, joka kärsii viivästyksen tai virheen vuoksi vahinkoa.

5.5 VAHINGONKORVAUSVELAN VANHENTUMINEN

Velkasuhteet lakkaavat yleensä sillä perusteella, että velallinen tekee veloitteen mukaisen suorituksen. Oikeudessamme tunnetaan kuitenkin myös lukuisia muita lakkaamistapoja, joista osa poikkeaa olennaisesti suorituksen tekemisestä. Velka voi lakata esimerkiksi vanhentumisen eli viime kädessä ajan kulumisen vuoksi. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin vahingonkorvausvelan vanhentumista vanhentumislain järjestelmässä. Vanhentumislaki on yleissäädös ja tärkein velan vanhentumista koskeva säädös, joskin vanhentumisesta on verraten paljon myös soveltumisalaltaan suppeampaa erityissääntelyä.

Velkasuhteen olemassaolo päättyy vanhentumislaissa osoitetun vanhentumisajan kuluttua, jos vanhentumista ei tuon ajan kuluessa ole katkaistu. Laissa on kerrottu erilaisten veloitetyyppien osalta, mistä hetkestä vanhentumisaika alkaa ja kuinka pitkää aikaa edellytetään velan vanhentumiseksi. Yleinen vanhentumisaika on kolme vuotta. Velka vanhentuu kolmen vuoden kuluttua vanhentumisajan kulumisen käynnistävästä seikasta sillä edellytyksellä, että vanhentumista ei ole sitä ennen katkaistu. Velan vanhentumisesta alkaa yleensä kulua uusi, entisen pituinen vanhentumisaika. Velan vanhentumisen katkeaa melko helposti, sillä tässä suhteessa riittää esimerkiksi jo se, että velkoja vaatii velalliselta suoritusta tai muutoin muistuttaa

velallista velasta. Tällaisiin menettelytapoihin turvautuvan velkojan tulee kuitenkin huolehtia velan asianmukaisesta yksilöinnistä.

Vahingonkorvauksen vanhentumisaika alkaa kulua sopimusrikkomukseen perustuvassa korvauksessa siitä, kun ostaja on havainnut virheen tai puutteen kaupan kohteessa tai kun muu velkojana oleva sopijapuoli on havainnut virheellisuuden sopimuksen täyttämässä taikka hänen olisi pitänyt se havaita. Tämän sääntelyn asiallista merkitystä vähentää, että velkojan oikeus saattaa lakata myös reklamaatiovelvollisuuden laiminlyönnin perusteella. Esimerkiksi kauppalaian alaisessa irtaimen kaupassa noudatetaan sääntöä, jonka mukaan ostaja ei saa vedota tavarán virheeseen, ellei hän ilmoita virheestä myyjälle kohtuullisessa ajassa siitä, kun hän on havainnut virheen tai hänen olisi pitänyt se havaita. Koska tämä kohtuullinen aika on käytännössä aina vähemmän kuin kolme vuotta, reklamaation laiminlyövä ostaja menettää oikeutensa jo kauppalaian nojalla ennen kuin myyjän velvoite voisi lakata vanhentumislain nojalla. Kauppalaian järjestelmässä myös reklamaation tekemättä jättävä ostaja saa toisaalta vedota virheeseen, jos myyjä on menetellyt törkeän huolimattomasti tai kunnianvastaisesti ja arvottomasti.

Muuhun kuin sopimussuhteeseen perustuvassa vahingonkorvauksessa vanhentumisaika alkaa kulua, kun vahingonkärsijä on saanut tietää tai hänen olisi pitänyt tietää vahingosta ja siitä vastuussa olevasta. Kuten vanhentumislain esitöissäkin on huomautettu, vahingon ilmenemisajankohta voi vaihdella suuresti vahinkotyyppistä riippuen. Esimerkiksi esinevahingossa vahinko, joka on siis ratkaiseva vanhentumisen kannalta, on monesti havaittavissa heti vahinkotapahtuman jälkeen. Toisaalta erilaiset terveydelle aiheutuneet vahingot voivat olla luonteeltaan sellaisia, että vahinkotapahtuman ja vahingon ilmenemisen välillä voi olla useita vuosia. Lainvalmisteluiden perusteella vanhentumisajan alkamisen kannalta ratkaisevana voidaan pitää hetkeä, jona vahinko on tullut niin merkitseväksi, että korvausvaatimusten esittämistä voidaan yleisesti arvioiden pitää perusteltuna.

Samasta vahinkotapahtumasta saattaa aiheutua useita vahinkoja, jotka tulevat havaittavaksi eri aikoina. Kullakin seurauksella on tällöin oma vanhentumisaikansa. Koska vanhentumisajat voivat näin ollen alkaa eri ajankohdista, on mahdollista, että oikeus vahingonkorvaukseen on vanhentunut joidenkin vahinkojen osalta, ei kuitenkaan kaikkien.

Edellä mainittuja sääntöjä seurattaessa vahingonkärsijällä voisi olla oikeus korvaukseen silloinkin, kun vahinkotapahtumasta on kulunut hyvin pitkä aika ennen vahingon havaittavaksi tulemistä. Vanhentumislain järjestelmässä tunnetaan kuitenkin myös ns. toissijainen vanhentumisaika. Vahingonkorvauksen vanhentuminen tulee vanhentumisen uhalla katkaista ennen kuin kymmenen vuotta on kulunut sopimusperusteisessa vastuussa sopimusrikkomuksesta tai sopimuksenulkoisessa vastuussa vahinkoon johtaneesta tapahtumasta. Tätä määräaika ei kuitenkaan noudateta silloin, kun kyse on henkilö- tai ympäristövahingosta.

Rikoksesta johtuvaa velkaa ei katsota vanhentumislain järjestelmässä vanhentuneeksi niin kauan kun rikosasiassa voidaan noste syyte tai kun rikosasian käsittely on vireillä tuomioistuimessa. Tämä tulee ottaa huomioon myös vahingonkorvauksen vanhentumista arvioitaessa. Lainvalmistelutöistä käy ilmi, että vahingon kärsijälle on haluttu antaa mahdollisuus vaatia korvausta rikosasian käsittelyn yhteydessä. Voidaan myös katsoa, että vahingon kärsijä voi perustellusti jäädä odottamaan tapahtumien selvittämistä viranomaisten toimesta. Vanhentumisaajan pidennystä saatetaan myös pitää oikeutettuna vahingonaiheuttajan osoittaman erityisen moitittavuuden vuoksi.

6 YKSITYISOIKEUDELLISET RIIDAT TUOMIOISTUIMESSA

6.1 YLEISTÄ

Yksityisoikeudelliset asiat ratkaistaan pääsääntöisesti yleisissä tuomioistuimissa eli käräjäoikeuksissa, hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa. Näissä tuomioistuimissa käsiteltävät asiat voidaan jakaa kolmeen ryhmään eli rikos-, riita- ja hakemus-asioihin. Nyt käsillä olevassa luvussa käsitellään otsikon mukaisesti oikeudenkäyntiä riita-asiassa eli siviiliprosessia. Rikosprosessi jää näin ollen tarkastelun ulkopuolelle samoin kuin erilaiset hakemus-asiat, joista voidaan mainita esimerkkinä hakemus, jolla velallinen tai velkoja hakee velallisen konkurssiin asettamista.

Riita-asiat voidaan jakaa indispositiivisiin ja dispositiivisiin. Dispositiivisella eli tahdonvaltaisella jutulla tarkoitetaan asiaa, jossa sovinto on sallittu. Tällaisia ovat useimmat siviiliprosessin puitteissa käsiteltävistä riita-asioista. Juttu voi olla tahdonvaltainen siitä huolimatta, että riidan osapuolten tahdonvapautta on aineellisen normiston nojalla rajoitettu jollain tavalla. Esimerkiksi kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan väliset riidat ovat yleensä dispositiivisia riita-asioita tuomioistuimessa. Indispositiivisia riitoja, joissa sovinto ei ole sallittu, ovat esimerkiksi isyyttä koskevat riidat.

Riita-asia käsitellään ensi kädessä käräjäoikeudessa, josta asia saattaa edetä valituksen myötä hovioikeuteen ja myös korkeimpaan oikeuteen, jos korkein oikeus myöntää valitusluvan. Siviiliprosessi lähtee liikkeelle kantajan nostamasta kanteesta, joka tarkoittaa tuomioistuimelle osoitettua pyyntöä saada tietynsisältöinen tuomio. Kanteessa on kaksi perusosaa eli kannevaatimus ja kanneperuste. Pelkkä vaatimus ei siis riitä, vaan asian tutkiminen vaatii myös tietoa siitä, mihin seikkoihin kantajan esittämä vaatimus perustuu. Kantaja esittää käytännössä tapahtumainkuvauksen, josta kantajan käsityksen

mukaan voidaan oikeudellisen arvioinnin perusteella tehdä päätelmä, jonka mukaan kantajan esittämä vaatimus on oikeutettu.

Kanteita voidaan ryhmitellä sen perusteella, millaisesta vaatimuksesta on kyse. Suorituskanteelle ominaista on, että kantaja vaatii, että vastaaja velvoitetaan jonkinlaiseen suoritukseen. Kantaja voi toisaalta pyytää tuomioistuinta vahvistaman tietyn aineellisoikeuden oikeustilan olemassaolon kuten sen, että kantajalla ei ole vastaajaa kohtaan tiettyä suoritusvelvollisuutta. Tällaisessa tilanteessa voidaan puhua vahvistuskanteesta. Kolmas siviiliprosessissa tunnettu kanneyyppi on muotoamiskanne, jolla puolestaan tähdätään suoraan tuomiolla tapahtuvaan oikeustilan muuttamiseen.

Riita-asia pannaan käytännössä vireille toimittamalla käräjäoikeuteen kirjallinen haastehakemus. Asian valmistelu alkaa, kun haastehakemus, jonka voi lähettää myös esimerkiksi sähköpostina, saapuu käräjäoikeuden kansliaan. Haastehakemus johtaa tavallisessa tapauksessa siihen, että tuomioistuin antaa vastaajalle haasteen, jossa vastaajaa kehoitetaan vastaamaan kanteeseen. Jos asia ei tule ratkaistuksi yksipuolisella tuomiolla esimerkiksi vastaajan passiivisuuden vuoksi, valmistelua yleensä jatketaan suullisesti tai kirjallisesti. Valmistelua seuraa pääkäsittely, jossa voidaan erottaa kolme vaihetta eli alkukeskustelu, todistelu ja loppukeskustelu. Käräjäoikeus antaa ratkaisunsa riita-asiaassa heti pääkäsittelyn jälkeen tai myöhemmin kansliassa. Pääasian ratkaisussa eli tuomiossa otetaan lähtökohtaisesti huomioon vain se oikeudenkäyntiaineisto, joka on esitetty pääkäsittelyssä. Mikäli asia ratkaistaan jo valmistelussa, tuomiossa saadaan ottaa huomioon kaikki, mitä haastehakemuksessa, kirjallisessa vastauksessa ja lausumassa sekä muutoin on esitetty.

6.2 HAASTEHAKEMUS JA VASTAAJAN VASTAUS

Kanne pitää yksilöidä jo haastehakemuksessa sellaisella tarkkuudella, että haastehakemus kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi. Haastehakemuksessa pitää ilmoittaa muun muassa kantajan yksilöity

vaatimus, seikat joihin vaatimus perustuu sekä mahdollisuuksien mukaan myös ne todisteet, jotka kantaja aikoo kanteensa tueksi esittää samoin kuin se, mitä kantaja kullakin todisteella aikoo näyttää toteen. Jos asia koskee tietyn määräistä saamista, hallinnan tai rikkoutuneen olosuhteen palauttamista taikka häätöä, haastehakemukselle asetetut vaatimukset ovat jonkin verran vähäisemmät. Kantaja voi kuitenkin tyytyä tavallista suppeampaan haastehakemukseen vain, jos hän ilmoittaa, ettei asia hänen käsityksensä mukaan ole riittävä.

Haastehakemus johtaa tavallisesti siihen, että tuomioistuin antaa vastaajalle haasteen, jossa kehoitetaan vastaamaan kanteeseen. Vastaajaa pyydetään muun muassa ilmoittamaan, myöntääkö hän kanteen vain vastustaako hän sitä. On siis sinänsä mahdollista, että vastaaja suhtautuu täysin hyväksyvästi kantajan esittämään vaatimukseen. Jos kyse on tahdonvaltaisesta riita-asiasta, myöntäminen johtaa yleensä kanteen hyväksymiseen. Käytännössä sellaisetkin vastaajat, jotka eivät sinänsä vastusta kannetta, harvemmin nimenomaisesti ilmoittavat myöntävänsä kanteen. Vastaaja voi nimittäin jättäytyä myös passiiviseksi, jolloin vastaaja ei lainkaan ilmoita tuomioistuimelle suhtautumistaan kanteeseen.

Jos vastaaja vastustaa kannetta, vastaajan tulee esittää perusteet vastustamiselleen. Vastaaja voi esimerkiksi esittää jonkin prosessiväitteen kuten väitteen siitä, että kyseessä oleva asia ei kuulu haasteen antaneen käräjäoikeuden toimivaltaan. Toisaalta vastaaja voi vedota erilaisiin asiaväitteisiin. Vastaaja voi ensinnäkin väittää, ettei jokin kantajan kanteensa tueksi esittämä tosiseikka pidä paikkaansa. Toisaalta vastaaja saattaa väittää, ettei niistä seikoista, jotka kantajan mielestä muodostavat kanneperusteen, seuraa, että kanne pitäisi hyväksyä. Tällainen oikeusväite merkitsee käytännössä väitettä siitä, että kantaja on erehtynyt oikeutemme sisällöstä. Kolmanneksi on mahdollista, että vastaaja vetoaa vastatosisekkaan eli johonkin uuteen seikkaan, jonka huomioon ottamisesta seuraa, ettei kannetta tule hyväksyä. Käytännössä on tietysti mahdollista, että vastaaja

esittää samanaikaisesti useita erilaisia väitteitä kanteen vastustamisen tueksi.

6.3 TODISTELUSTA

Kun tuomioistuin käsittelee riita-asiaa, se joutuu arvioimaan jälkikäteen, mitä asiassa on todellisuudessa tapahtunut. Tämä voi olla joskus hyvinkin vaikeaa. Hankaluuksia voi koitua esimerkiksi pohdittaessa, onko tietyn esineen vahingoittuminen johtunut vastaajan tuottamusta konstituoivasta käyttäytymisestä vai jostain seikasta, josta vastaaja ei ole vastuussa. Käytännössä varsin suuri merkitys voi olla sillä, kummalle osapuolista kuuluu todistustaakka jostain seikasta. Todistustaakan jakautuminen määrää, kumman osapuolen vahingoksi koituu, että jokin tosiseikka jää epäselväksi. Tuomioistuinprosessissa joudutaan varsin usein toteamaan, että riittävää näyttöä ei ole sen enempää jonkin seikan tapahtumisesta kuin tapahtumatta jäämisestä.

Todistelusta säädetään erityisesti oikeudenkäymiskaaren (OK) 17 luvussa, jonka merkitys ei rajoitu ainoastaan riita-asioihin. Sääntelyssä lähdetään vapaasta todistelusta eli siitä, että asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö asian tutkivalle tuomioistuimelle. Todistelu on myös kontradiktorista siten, että asianosaisella on oikeus lausua jokaisesta tuomioistuimessa esitetystä todisteesta. Nämä ovat kuitenkin vain pääsääntöjä, joista voidaan säätää laissa myös toisin. Tuomioistuimen on esimerkiksi evättävä näyttö, joka 1) koskee asiaan vaikuttamatonta seikkaa, 2) on muuten tarpeeton, 3) voidaan korvata olennaisesti vähemmällä kustannuksella tai vaivalla saatavissa olevalla todisteella, 4) voidaan korvata olennaisesti luotettavammalla todisteella tai 5) on asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta jäänyt tavoittamattomiin, eikä asian ratkaisemista tule enää viivyttää.

Ainoastaan riita-asioita koskevassa OK 17:2:ssä lähdetään siitä, että asianosaisen tulee riita-asiassa näyttää ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa tai vastustamisensa perustuu. Tämä on kuitenkin vain

pääsääntö, joka pätee siinä tapauksessa, että laissa ei säädetä asiasta toisin tai asian laadusta muuta johdu. Vaikka esimerkiksi kantajan tulee yleensä näyttää kanneperusteen muodostavat seikat toteen, joskus onkin vastaajan asiana näyttää, että kantajan väittämä seikka ei pidäkään paikkaansa. Monet todistustaakan jakoa koskevat normit perustuvat etupäässä oikeuskäytännön myötä syntyneeseen tavanomaiseen oikeuteen. Todistustaakan jakautuminen riippuu muun muassa kokemusperusteisesta todennäköisyydestä ja siitä, millaisia näyttömahdollisuuksia asianosaisilla on käytettävissään.

Todistustaakan jakoon tulee kiinnittää huomiota vain siinä tapauksessa, että jokin seikka jää epäselväksi. Tuomioistuimien päättää esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Seikan asettaminen tuomion perustaksi riita-asiassa edellyttää pääsääntöisesti, että asianosainen on esittänyt siitä uskottavan näytön. Jos yksityisoikeudellisen saatavan määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla, tuomioistuin voi oikeudenkäymiskaaren erityissäännöksen nojalla arvioida saatavan määrän. Ei olisi oikeudenmukaista, jos kanne pitäisi hylätä sinänsä kiistattoman maksuvelvollisuuden yhteydessä vain sen vuoksi, että määrästä ei ole riittävän vahvaa näyttöä. Saatavan määrän arviointi voi koskea esimerkiksi vahingon määrää, mutta sääntely soveltuu yleisesti yksityisoikeudellisiin saataviin, kuitenkin vain rahamääräisten saamisoikeuksien arviointiin.

Kun tuomioistuin arvioi näytön riittävyttä, sen tulee usein kiinnittää huomiota myös oikeudenkäymiskaaren ulkopuolella olevaan sääntelyyn. Esimerkiksi ympäristövahinkolaissa on säännös, jonka mukaan ympäristövahinko korvataan kyseisen lain mukaan, jos voidaan osoittaa, että vastuun perustavan toiminnan ja vahingon välinen syy-yhteys on todennäköinen. Säännöksessä todetaan vielä, että syy-yhteyden todennäköisyyttä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun ohella toiminnan ja vahingon laatuun sekä vahingon muihin mahdollisiin syihin. Myös monissa muissa ankaran

vastuun alaisuuteen kuuluvissa tilanteissa voidaan pitää riittävänä syy-yhteyden todennäköisyyden näyttämistä. Vaikka asiasta ei olisi nimenomaista säännöstä, oikeudenkäymiskaassa oleva vaatimus uskottavasta näytöstä voi syrjäytyä vastaavalla tavalla kuin todistus- taakan jakautumista koskeva pääsääntö jo asian laadun vuoksi.

Asianosainen saattaa vedota vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi seikkaan, jota voidaan pitää yleisesti tunnettuna. OK 17:5:n mukaan tällaisesta seikasta näyttöä ei tarvitse esittää. Tahdonvaltaisissa riita-asioissa näyttöä ei tarvita myöskään siinä tapauksessa, että kyse on asianosaisen tunnustamasta seikasta tai seikasta, josta asianosaiset ovat yksimielisiä. Tällä säännöllä on varsin suuri käytännön merkitys, sillä tuomioistuimeen päätyvissä riita-asioissa on yleensä lukuisia seikkoja, joista asianosaiset ovat samaa mieltä. Yksimielisyyden on oltava selvää, ja tuomioistuimen tulee tarvittaessa selvittää nimenomaisin kyselyin, että asianosaiset ovat yksimielisiä. Tässä suhteessa ei riitä esimerkiksi se, että asianosainen vetoaa johonkin seikkaan, josta vastapuoli pelkästään vaikenee jättäen näin ollen sen myös kiistämättä.

6.4 AINEELLISEN OIKEUDEN TOTEUTUMINEN TUOMIOISTUIMESSA

Tuomioistuinten ratkaisut eivät aina vastaa sitä, mitä voidaan pitää ”oikeana” siihen nähden, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia asianosaisilla on aineellisen normiston näkökulmasta. Tämä voi olla seurausta esimerkiksi siitä, että kantaja esittää alimitoitettun vaatimuksen. Tuomioistuin ei nimittäin saa OK 24:3:n ensimmäisen momentin mukaan tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut. Toisaalta vastaaja saattaa myöntää ylimitoitettun tai jopa täysin perusteettoman vaatimuksen, mikä tahdonvaltaisissa jutuissa johtaa yleensä siihen, että tuomioistuin hyväksyy kanteen myönnettyiltä osin.

Aineellinen oikeus saattaa jäädä toteutumatta siinäkin tapauksessa, että kantajan vaatimus tai vastaajan vastustaminen olisivat

aiheellisia ja kaikin puolin perusteltuja aineellisen normiston näkökulmasta. Tämä voi etenkin tahdonvaltaisissa jutuissa johtua esimerkiksi siitä, että riidan osapuoli jättää vetoamatta johonkin kannaltaan edulliseen seikkaan. Tuomioistuim ei nimittäin OK 24:3:n toisen momentin mukaan saa tällaisessa asiassa perustaa tuomiota seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut. Voidaan puhua väittämistaakasta, joka säännöksessä osoitetulla tavalla koskee niin kantajaa kuin vastaajaa. Vaikka asia ei käy nimenomaisesti ilmi OK 24:3:n toisesta momentista, väittämistaakasta on myös erinäisiä poikkeuksia, joihin ei kuitenkaan tässä esityksessä kiinnitetä enemmälti huomiota.

Väittämistaakan kohteena ovat oikeustosisieikat, joilla tarkoitetaan vaatimuksen tai vastustamisen kannalta välittömästi relevantteja faktoja. Seikkaa on pidetty oikeustosisieikkana silloin, kun sen olemassaolo on vaaditun oikeusseurauksen välttämätön edellytys. Esimerkiksi oikeustosisieikasta voidaan mainita testamentin tekijän tietynlaiseksi väitetty tarkoitus testamentin tulkintaa koskevassa riidassa, sillä testamenttia on tulkittava testamentin tekijän tahdon mukaisesti. Oikeustosisieikat tulee erottaa todistustosisieikoista eli välillisesti relevanteista faktoista, joille on ominaista, että niillä on suorasti tai epäsuorasti merkitystä todisteena välittömästi relevantin faktan olemassaolosta. Esimerkiksi testamentin tekijän tarkoitusta pohdittaessa voidaan kiinnittää huomiota muun muassa siihen, millainen suhde testamentin tekijällä oli eri henkilöihin tai mitä testamentin tekijä oli ennen testamentin tekemistä kertonut suunnittelemansa testamentin sisällöstä.

Väittämistaakka on siis erityisesti tahdonvaltaisia riita-asioita koskeva ilmiö. Kantajalla on väittämistaakka niistä seikoista, jotka muodostavat kanneperusteen. Jos kantaja ei oikeudenkäynnissä vetoa kannaltaan oikeisiin seikkoihin, hänen oikeutensa jää toteutumatta. Tuomioistuim ei siis viran puolesta tutki sellaista tapahtumainkulkua, johon kantaja ei vetoa. Kantajan ei toisaalta tarvitse yleensä vedota niin laajasti erilaisiin oikeustosisieikkoihin, että tuomioistuim voisi maksimaalisella varmuudella katsoa, että kanne on

oikeutettu aineellisen normiston näkökulmasta. Muuten oikeudenkäynti raskautuisi huomattavasti, ja jo haastehakemuksen laatiminen olisi erittäin työlästä. Tahdonvaltaisissa riita-asioissa on järkevämpi menetellä monien seikkojen osalta siten, että jos vastaaja haluaa tuomioistuimen ottavan ne huomioon, vastaajan tulee vedota niihin. Tuomioistuin saa toisaalta (OK 24:3) perustaa tuomionsa tällaiseen vastatosiseikkaan vain, jos vastaaja on vedonnut siihen.

Vastaajan onkin monesti muistettava vedottava kannaltaan oikeisiin seikkoihin, mikäli hän haluaa välttää tuomion, joka ei ole linjassa aineellisen oikeustilan kanssa. Tarkastellaan esimerkiksi A:n ja B:n välistä sopimusta, joka koostuu A:n antamasta 10 000 euron maksulupauksesta ja B:n toteuttamasta varallisuus oikeuden luovutuksesta. Nyt on mahdollista, että A:lla ei aineellisen normiston perusteella olekaan lupauksen mukaista maksuvelvollisuutta, vaikka B sinänsä olisi toteuttanut varallisuus oikeuden luovutuksen. Maksuvelvollisuuden puuttuminen voi johtua esimerkiksi siitä, että maksulupausta rasittaa B:n harjoittamasta lievistä pakosta johtuva pätemättömyys. Jos B kuitenkin vaatii A:lta tuomioistuimessa suoritusta tehtyyn sopimukseen nojautuen, B:n ei tarvitse vedota siihen, että hän ei ole pakottanut A:ta. On sen sijaan A:n asiana vedota seikkoihin, joiden nojalla tuomioistuin voi tehdä päätelmän maksulupauksen pätemättömyydestä lievää pakkoa koskevan sääntelyn (OikTL 29 §) nojalla. Vastaavalla tavalla tulee suhtautua esimerkiksi siihen, että A:n suoritusvelvollisuus on lakannut velan vanhentumisen vuoksi. Vanhentumislaisissa säädetään vielä nimenomaisestikin siitä, että velan vanhentuminen otetaan tuomioistuimessa tutkittavaksi vain asianomaisen väitteen perusteella.

Oikeustosiseikat ovat viime kädessä konkreettisia tosiseikkoja, siis konkreettisia reaalielämän seikkoja. Oikeustosiseikkojen juridinen luonnehdinta ei kuulu väittämistäkaan piiriin. Näin esimerkiksi lievään pakkoon vetoaminen merkitsee oikeastaan vetoamista niihin konkreettisiin seikkoihin, jotka konstituivat lievää pakkoa eli joiden perusteella voidaan todeta, että henkilö on oikeudenvastaisesti pakotettu oikeustoimeen OikTL 29 §:ssä tarkoitettulla tavalla. Edellä

mainitussa esimerkissä tuomioistuim voi hylätä B:n kanteen pätemättömyyden nojalla, vaikka A ei olisi osannut käyttää pätemättömyyteen viittaavia juridisia termejä kuten ”pätemättömyys” tai ”pakko”. Vastaava koskee myös vanhentumista, eli kannetta vastustavan vastaajan kannalta riittää vetoaminen niihin konkreettisiin seikkoihin, joiden nojalla tuomioistuin voi hylätä kanteen velan vanhentumisen vuoksi. Asianosaisen ei myöskään tarvitse selittää tuomioistuimelle, mitä jotkin seikat merkitsevät aineellisen normiston kannalta, sillä tuomioistuin tuntee lain ja soveltaa sitä jo viran puolesta.

On myös monia muita mahdollisia syitä sille, että tuomioistuimen ratkaisu ei vastaa sitä, mikä on riidan osapuolten oikeusasema aineellisen normiston näkökulmasta. Käytännössä tärkeimmät syyt liittyvät todisteluun, jonka perusteita on jo käsitelty edellisessä jaksossa. Näin on esimerkiksi mahdollista, että vastaaja tunnustaa jonkin sellaisen kantajan esittämän seikan, joka ei pidäkään paikkaansa. Tästä voi luonnollisesti seurata, että kanne hyväksytään, vaikka kantajalla ei itse asiassa olisikaan väittämänsä oikeutta. Paikkansa pitämättömien seikkojen tunnustamista tavallisempaa on tietysti, että vastaaja kiistää kantajan esittämän seikan todenperäisyyden.

Tuomioistuimen ratkaisun ja asianosaisten aineellisen normiston perusteella määräytyvien oikeuksien sekä velvollisuuksien välillä saattaa näyttöön liittyvien ongelmien vuoksi olla ristiriitaa, vaikka asianosaiset olisivat muuten toimineet kannaltaan parhaalla mahdollisella tavalla oikeudenkäynnin aikana. Palataan edellä tarkasteltuun esimerkkitilanteeseen ja oletetaan, että A:lla aineellisen normiston perusteella on velvollisuus maksaa B:lle 10 000 euroa lupauksensa perusteella. A saattaa tästä huolimatta vastustaa kannetta kiistäen sen tapahtumainkuvauksen, johon B perustaa vaatimuksensa. Jos B ei pysty esittämään riittävää näyttöä sovitusta, tuomioistuin ei voi velvoittaa A:ta suoritukseen sopimuksen perusteella. Myös todistustaakan jakoa koskevat opit saattavat johtaa siihen, että aineellinen oikeus jää toteutumatta yksittäistapauksessa.

7 YKSITYISOIKEUS JA JULKISOIKEUDELLISET OIKEUSHENKILÖT

Oikeushenkilöt on jaettu perinteisesti jäsenistä tai osakkaista koostuviin yhteisöihin ja säätiöihin, joilla on tällöin tarkoitettu määrätarkoitukseen sijoitettua omaisuusmassaa. Tätä jakoa on sovellettu, paitsi yksityisoikeudellisiin, myös julkisoikeudellisiin oikeushenkilöihin. Nykyään on kuitenkin tavallisempi katsoa, että julkisoikeudelliset oikeushenkilöt voidaan jakaa kahteen pääluokkaan eli julkisyhteisöihin ja itsenäisiin julkisoikeudellisiin laitoksiin. Esimerkiksi Suomen Pankki tai Kansaneläkelaitos, joita aiemmin pidettiin julkisoikeudellisina säätiöinä, jäsenytyvät julkisoikeudelliseksi laitoksiksi. Julkisyhteisöjä ovat esimerkiksi valtio, kunnat ja kuntayhtymät, evankelisluterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkko. Toisinaan julkisyhteisöstä on saatettu puhua laajassa merkityksessä siten, että ilmaisua käytettäessä on tarkoitettu liki kaikenlaisia julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä.

Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt ovat tyypillisesti organisoituneita varsin tarkkaan säädetyllä ja järjestetyllä tavalla. Esimerkiksi valtiolla ja kunnilla on lukuisia viranomaisia, jotka toimivat oikeushenkilön toimieliminä ja edustajina. Viranomaisen asema voi olla esimerkiksi jollain virastolla tai myös yksittäisellä virkamiehellä. Vaikka monesti puhutaan myös viranomaisten oikeuksista ja velvollisuuksista, viranomaisia ei ole yleensä pidetty oikeussubjekteina samaan tapaan kuin esimerkiksi valtiota ja kuntaa. Toisaalta on kyllä mahdollista puoltaa kantaa, jonka mukaan esimerkiksi virastot olisivat oikeushenkilöitä ainakin jossain, tavanomaista heikommassa mielessä.

Myös julkisoikeudellisilla oikeushenkilöillä voi olla yksityisoikeudellista luontoa olevia oikeuksia ja velvollisuuksia. Esimerkiksi valtio on hyvin merkittävä maanomistaja, jolla on myös muunlaista

omaisuutta. Valtio muun muassa omistaa joko suoraan tai välillisesti kymmenien miljardien arvosta pörssiosakkeita. Käytännössä kaikilla julkisoikeudellisilla oikeushenkilöillä on merkittävä määrä omaisuutta. Omistajan oikeusasemaa yleensä koskevat säännöt ja periaatteet ulottavat lähtökohtaisesti vaikutuksensa myös julkisoikeudellisiin oikeushenkilöihin, eivät siis kuitenkaan poikkeuksetta.

Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt voivat olla toimijoita, paitsi julkisoikeudellisen sääntelyn alaisuuteen kuuluvissa asioissa ja tehtävissä, myös yksityisoikeuden alalla. Ne voivat määrätä yksityisoikeudellisin instrumentein omaisuudestaan ja ryhtyä myös muunlaisiin oikeustoimijärjestelyihin ollen esimerkiksi työnantajan tai palvelun ostajan asemassa. Jos kuitenkin verrataan julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä luonnollisiin henkilöihin ja myös yksityisoikeudellisiin oikeushenkilöihin, voidaan havaita merkittäviä eroja. Esimerkiksi valtio ja kunta viranomaisineen eivät muutu täysin yksityisoikeudellisiksi toimijoiksi silloinkaan, kun ne ovat luonteeltaan yksityisoikeudellisen oikeussuhteen osapuolena. Viranomaisten tulee ottaa toiminnassaan huomioon koko joukko julkisoikeuden alaan kuuluvia sääntöjä ja periaatteita silloinkin, kun toimitaan yksityisoikeudellisen sääntelyn piirissä. Esimerkiksi voidaan ajatella viranomaisen menettelyä ja toimivaltaa koskevaa julkisoikeudellista sääntelyä.

Vaikka julkisoikeudellinen oikeushenkilö sinänsä voisi esimerkiksi luovuttaa sille kuuluvaa omaisuutta toiselle luonnolliset henkilöt ja yksityisoikeudelliset oikeushenkilöt mukaan lukien, tämän on tapahduttava lainsäädännön sallimissa rajoissa. Jos esimerkiksi halutaan luovuttaa valtiolle kuuluvaa kiinteistövarallisuutta, tulee huomiota kiinnittää lakiin oikeudesta luovuttaa valtion kiinteistövarallisuutta, joka koskee muun muassa valtion virastoja ja laitoksia ja valtion liikelaitoksia. Laki ei kuitenkaan koske eduskuntaa, sen toimielimiä tai sen virastoja ja laitoksia eikä myöskään Suomen Pankkia eikä Kansaneläkelaitosta. Valtion kiinteistövarallisuudella tarkoitetaan kyseisessä laissa ensinnäkin valtion omistamia kiinteistöjä, muita rekisteriyksikköjä ja maa- ja vesialueita sekä osuutta niihin.

Valtion kiinteistövarallisuus ei kuitenkaan tyhjenny tällaiseen maaomaisuuteen, vaan siihen luetaan myös valtion maalla sekä toisen maalla sijaitsevat valtion omistamat rakennukset ja näiden osuudet sekä valtion omistamat asunto-osakeyhtiöiden osakkeet ja osakkeet sellaisissa yhtiöissä, joiden pääasiallisena tarkoituksena on kiinteän omaisuuden omistaminen ja hallinta. Myös valtiolle kuuluvat erityiset oikeudet luetaan valtion kiinteistövarallisuuteen. Erityisellä oikeudella tarkoitetaan säädöksessä käyttö-, rasite-, irrottamis- ja näihin verrattavaa oikeutta.

Valtion kiinteistövarallisuutta saadaan luovuttaa, jos luovuttamista on pidettävä taloudellisesti tarkoituksenmukaisena tai luovuttamiseen on erityinen syy, eikä ole olemassa perusteltua syytä pitää sitä valtion omistuksessa. Valtion kiinteistövarallisuuden luovuttamisesta annetun lain nojalla ei kuitenkaan saa luovuttaa kiinteistövarallisuutta, jonka 1) käypä hinta on suurempi kuin 30 miljoonaa euroa tai 2) merkitys luonnonsuojelun tai kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelun taikka kiinteiden muinaisjäännösten rauhoittamisen kannalta on erittäin huomattava. Ulkomaille olevaa valtion kiinteistövarallisuutta saadaan kuitenkin luovuttaa omaisuuden arvosta riippumatta. Rantavyöhykkeellä sijaitsevaa kiinteää omaisuutta koskevan erityissääntelyn mukaan tällaista omaisuutta saadaan luovuttaa yksityistä loma-asutuskäyttöä tai lomarakentamista varten vain painavasta syystä. Luovuttamisella tarkoitetaan laissa valtion kiinteistövarallisuuden luovuttamisesta paitsi myyntiä, myös vaihtoa ja muuta luovuttamista. Säädöksessä ei sen nimestä huolimatta itse asiasta säädetä pelkästään luovuttamisesta, vaan sääntelyä on myös muun muassa valtion maaomaisuuden vuokraamisesta. Tässä suhteessa on lähtökohtana, että maaomaisuutta saadaan vuokrata, jos vuokraaminen on taloudellisesti kannattavaa tai muuten omaisuuden käytön kannalta tarkoituksenmukaista.

Valtion kiinteistövarallisuuden luovuttamisesta päättää pääsääntöisesti valtioneuvosto. Jos kiinteistövarallisuuden käypä arvo on enintään kymmenen miljoonaa euroa, ministeriö päättää hallinnonalallaan olevan kiinteistövarallisuuden luovuttamisesta.

Valtioneuvosto voi myös siirtää ministeriön päätösvaltaa ministeriön alaiselle virastolle tai laitokselle, mutta tämä ei koske oikeutta luovuttaa kiinteistövarallisuutta käypää alemmasta hinnasta tai vastikkeesta. Jos kiinteistövarallisuus on tasavallan presidentin kanslian (jota tarkasteltava säädös myös koskee) tai valtion liikelaitoksen hallinnassa, nämä päättävät kiinteistövarallisuuden luovuttamisesta, mikäli varallisuuden käypä arvo on enintään kymmenen miljoonaa euroa.

Julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden sopimustoimintaa kuvattaessa erityismaininnan ansaitsevat hallintolaissa tarkoitetut hallintosopimukset. Hallintosopimuksella tarkoitetaan hallintolaissa (3 §) viranomaisen toimivaltaan kuuluvaa sopimusta julkisen hallintotehtävän hoitamisesta tai sopimusta, joka liittyy julkisen vallan käyttöön. Aina ei ole helppo sanoa, onko tarkastelun kohteena oleva sopimus hallintolaissa tarkoitettu hallintosopimus. Kysymystä pohdittaessa on luonnollisesti aihetta lähteä liikkeelle lainvalmistelutöistä, joissa onkin selventäviä mainintoja. Voidaan esimerkiksi todeta, että muun muassa kuntien ja palvelun tuottajien väliset ostopalvelusopimukset sosiaali-, terveys- ja kouluhallinnon aloilla on kerrottu esimerkeiksi julkisen hallintotehtävän hoitamista koskevista hallintosopimuksista. Hallintosopimusta tehtäessä tulee hallintolain mukaan noudattaa hyvän hallinnon perusteita ja turvata riittävällä tavalla niiden henkilöiden oikeudet sopimuksen valmistelussa sekä mahdollisuudet vaikuttaa sopimuksen sisältöön, joita sovittava asia koskee.

Hallintosopimusta koskeva riita käsitellään hallintolaissa ja hallintoprosessilaissa olevan erityissääntelyn nojalla hallintoriita-asiana hallinto-oikeudessa. Jotta asianosainen osaisi ottaa tämän sääntelyn huomioon ja viedä asiansa oikeaan tuomioistuimeen, hänen on pystyttävä tunnistamaan, milloin kyseessä on juuri hallintosopimus. Tämä ei ole aina helppoa, eikä ylimpien tuomioistuinten käytäntökään välttämättä muodosta johdonmukaista kokonaisuutta. Vaikka käsillä toisaalta olisi hallintolaissa tarkoitettu hallintosopimus, kaikki siihen liittyvät riidat eivät kuulu hallinto-oikeuteen. Korkein oikeus on lähtenyt (KKO 2008:36 ja KKO 2019:1) hallintosopimuksia koskevaa sääntelyä tulkittaessaan sitä, että hallintosopimuksia koskevilla

riidoilla on tarkoitettu etupäässä sopimuksen tulkinnasta ja sisällöstä johtuvia erimielisyyksiä. Esimerkiksi luonteeltaan yksityisoikeudellisten vahingonkorvauskysymysten on perinteisesti katsottu kuuluvan yleisten tuomioistuinten toimivaltaan, eikä tästä ollut tarkoitus poiketa silloin, kun säädettiin hallintosopimuksia koskevien riitojen käsittelystä hallinto-oikeudessa. Korkein oikeus onkin katsonut, että esimerkiksi hallintosopimuksen oikeudettomaan (tai sellaiseksi väitettyyn) päättämiseen perustuvan vahingonkorvauskanteen tutkiminen kuuluu yleisen tuomioistuimen toimivaltaan.

Hallintoriitamenettely edellyttää siis hallintosopimusta. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2013:19 otettiin kantaa siihen, oliko kaupungin ja yhtiön välinen ostopalvelusopimus, joka koski tähystystutkimusten suorittamista kaupungin terveyskeskuksessa, hallintolaissa tarkoitettu hallintosopimus. Korkeimman oikeuden mukaan vastaus oli kieltävä, sillä sopimus ei sisältönsä perusteella liittynyt julkisen vallan käyttöön. Sopimuksen kohteena ei myöskään ollut julkisen hallintotehtävän hoitaminen, vaan kysymyksessä oli palvelun hankinta, jonka kaupunki oli tehnyt osana sille kuuluvaa terveydenhuollon järjestämistä. Korkeimman oikeuden ratkaisu saattoi tulla joillekin yllätyksenäkin, myös lainvalmistelutöissä ostopalvelusopimuksista esitetty huomioon ottaen. Oikeuskäytännön perusteella voidaan joka tapauksessa pitää selvänä, että julkisen hallintotehtävän hoitamista tarkoittavat hallintosopimukset tulee erottaa tilanteista, joissa esimerkiksi kunta täyttää omaa julkista hallintotehtäväänsä hankkimalla sitä varten palveluja ulkopuoliselta taholta samalla kun vastuu palvelujen järjestämisestä ja sisällöstä jää kunnalle.

Nykyään yksi tärkeimmistä säädöksistä, johon julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden tai sen puolesta toimivien tahojen tulee kiinnittää huomiota sopimuksia tehdessään, on laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (HankintaL). Tämä laki koskee tilanteita, joissa valtion ja kuntien viranomaiset tai muut laissa tarkoitetut hankintayksiköt hankkivat esimerkiksi tavaroita tai palveluita. Kyse voi olla myös käyttöoikeussopimuksesta kuten käyttöoikeusurakasta, jossa toimittajataholle ei suoriteta esimerkiksi sillan rakentamisesta

vastiketta tavanomaiseen tapaan vaan jossa vastike järjestetään vaikkapa niin, että toimittajataholle maksetaan korvausta sillan käytöstä. Käyttöoikeusurakan tunnusmerkistöön kuuluu, että toiminnallinen riski, ainakin jossain laajuudessa, kuuluu toimittajataholle. Sama koskee myös palveluja koskevaa käyttöoikeussopimusta, joka on toinen hankintalaissa määritetty käyttöoikeussopimusten muoto.

Hankintalaissa tarkoitettujen hankintayksiköiden tulee kilpailuttaa hankintansa ja käyttöoikeussopimuksensa hankintalaissa osoitetuin tavoin. Sääntelyllä on vahva kytkentä EU-oikeuteen, ja hankintalailla on pantu täytäntöön lukuisia direktiivejä. Hankintalain 2 §:n ensimmäisen momentin mukaan lain tavoitteena on ”tehostaa julkisten varojen käyttöä, edistää laadukkaiden, innovatiivisten ja kestävien hankintojen tekemistä sekä turvata yritysten ja muiden yhteisöjen tasapuoliset mahdollisuudet tarjota tavaroita, palveluja ja rakennusurakoita julkisten hankintojen tarjouskilpailuissa.”

Hankintalain sääntely on toteutettu siten, että julkiset hankinnat on ryhmitelty kahteen pääluokkaan. Erityisen EU-kynnysarvon ylittävistä tavara- ja palveluhankinnoista, rakennusurakoista ja suunnittelukilpailuista säädetään hankintalain II osassa; kansallisia hankintoja, sosiaali- ja terveystalv palveluja sekä muita erityisiä palveluhankintoja sekä käyttöoikeussopimuksia koskevista menettelyistä säädetään III osassa. EU-kynnysarvojen tietäminen edellyttää Euroopan komission seuraamista, sillä komissio tarkistaa osin myös hankintayksiköstä riippuvat kynnysarvot asetuksella kahden vuoden välein ja julkaisee tarkistetut kynnysarvot Euroopan unionin virallisessa lehdessä. Seuraavassa rajoitutaan yksinkertaisuuden vuoksi käsittelemään ainoastaan hankintalain II osassa tarkoitettuja hankintoja. Huomiota kiinnitetään II osan lisäksi myös hankintalain IV osaan, joka sisältää yhteiset säännökset hankintapäätöksestä, hankintasopimuksesta, valvonnasta ja oikeussuojakeinoista sekä erinäiset säännökset.

Vähintään EU-kynnysarvon (tällä hetkellä esimerkiksi tavara-hankinnoissa 139 000 euroa valtion keskushallintoviranomaisten osalta) suuruisissa hankinnoissa tulee noudattaa jotain hankintalain 5 luvussa osoitettua menettelyä. Avoimessa menettelyssä

hankintayksikkö julkaisee hankintailmoituksen ja asettaa saataville tarjouspyynnön, joiden perusteella kaikki halukkaat toimittajat voivat tehdä tarjouksen. Hankintayksikkö voi näin halutessaan myös erikseen lähettää tarjouspyynnön soveliaiksi katsomilleen toimittajille. Tämä tulee kuitenkin kyseeseen vasta hankintailmoituksen julkaisemisen ja tarjouspyynnön saataville asettamisen jälkeen. Avoin menettelyn lisäksi hankintalain II osassa tunnetaan myös monia muita menettelyitä kuten rajoitettu menettely, jossa hankintayksikkö julkaisee ilmoituksen hankinnasta, johon kaikki halukkaat toimittajat voivat pyytää saada osallistua. Nyt kuitenkin vain hankintayksikön valitsemat ehdokkaat voivat tehdä tarjouksen. Hankintayksikkö voi määrätyin edellytyksin tehdä jopa suorahankinnan, jossa hankintayksikkö neuvottelee valitsemiensa toimittajien kanssa hankintasopimuksen ehdoista julkaisematta etukäteen hankintailmoitusta. Suorahankinnalle on luonnollisesti asetettu varsin vaativat edellytykset. Perusteeksi käy esimerkiksi, että sopimuksen tekeminen on ehdottoman välttämätöntä eivätkä muut menettelyt tule kyseeseen hankintayksiköstä riippumattomasta, ennalta arvaamattomasta syystä aiheutuneen äärimmäisen kiireen vuoksi.

Kun hankintayksikkö saa useita tarjouksia, sen tulee tarkistaa niin tarjousten kuin tarjoajien kelvollisuus sekä päättää, mikä tarjouksista hyväksytään, jos mikään. Hankintamenettely voidaan sinänsä myös keskeyttää todellisesta ja perustellusta syystä. Hankintayksikön pitää tehdä ehdokkaiden ja tarjoajien asemaan vaikuttavista ratkaisuksista sekä tarjousmenettelyn ratkaisusta kirjallinen päätös, joka on perusteltava. Hankintapäätös on myös annettava tiedoksi kirjallisesti niille, joita asia koskee.

Tarjouksen tekijöillä on tyypillisesti jo etukäteen tarkka tieto siitä, millaisia kriteerejä hankintayksikkö seuraa asettaessaan tarjouksia etusijajärjestykseen. Hankintalaissa lähdetään siitä, että hankintayksikön on valittava kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous. Kyseessä on tarjous, joka on hankintayksikön kannalta hinnaltaan halvin, kustannuksiltaan edullisin tai hinta-laatusuhteeltaan paras. Hankintayksikön tulee ilmoittaa jo hankintailmoituksessa varsin

seikkaperäisesti, millaisin perustein se tulee valitsemaan voittavan tarjouksen. Yksinkertaisin mutta yleensä myös perusteluja vaativa ratkaisu on käyttää kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteena ainoastaan halvinta hintaa.

Hankintapäätöksen tekemisen jälkeen hankintayksikön on tehtävä hankintasopimus. HankintaL 128 §:n mukaan hankintasopimus syntyy erillisen kirjallisen sopimuksen tekemisellä. Se, kuinka tämä säännös tulee sopeuttaa sopimusoikeuden yleisiin oppeihin, ei ole täysin selvää. Yhden käsitystavan mukaan säännös merkitsee varsinaista muutosäännöstä, jonka vuoksi ainakaan hankintayksikkö ei kykenisi velvoittautumaan maksuvelvolliseksi tai antamaan muuta hankinnan kannalta relevanttia tahdonilmaisua vapaamuotoisesti. Sääntelyn tarkoituksena lieenee kuitenkin ollut torjua käsitys, jonka mukaan tarjouskilpailun voittaja voisi tulkita hankintapäätöksen tiedoksiannon oikeustoimilain 1 luvussa tarkoitetuksi hyväksyväksi vastaukseksi. Hankintasopimus voi itse asiassa syntyä muutenkin kuin kirjallisella hankintasopimuksella. Vaikka HankintaL 128 §:n sanamuodon perusteella asian voisi ajatella olevan toisinkin, kyse ei itse asiassa ole varsinaisesta muutosäännöksestä.

Edellä esitetystä on käynyt ilmi, että myös julkisoikeudelliset oikeushenkilöt ovat oikeuskelpoisia ja että ne voivat tehdä yksityisoikeudellisia oikeustoimia. Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt ovat myös siviilioikeudellisesti vastuunalaisia, ja ne voivat joutua vahingonkorvausvelvollisiksi yksityisoikeuden alaan luettavan sääntelyn ja tavanomaisen oikeuden perusteella. Samoin kuin yleensä, toisistaan voidaan erottaa sopimuksensisäinen ja sopimuksenulkoisen vahingonkorvaus. Seuraavassa rajoitutaan sopimuksenulkoiseen vahingonkorvaukseen siten, että päähuomio on vahingonkorvauslaissa olevassa sääntelyssä.

Julkisoikeudellisen oikeushenkilön sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuu voi perustua joko vahingonkorvauslakiin tai soveltuvaan erityissääntelyyn kuten lakiin syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta. Vahingonkorvauslain 3 luvussa säädetään

erikseen työnantajan ja julkisyhteisön korvausvastuusta. Sääntelyssä todetaan ensin, että työnantaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään eli käytännössä tuottamuksellaan työssä aiheuttaa. Myöhemmin kerrotaan, että työnantajasta säädetty koskee vastaavasti ”valtiota, kuntaa ja muuta julkista yhteisöä tai laitosta, kun vahinko on aiheutunut sellaisen julkisyhteisön työntekijän taikka yhteisöön virka- tai siihen verrattavassa palvelussuhteessa olevan henkilön virheestä tai laiminlyönnistä toiminnassa, jota ei ole pidettävä julkisen vallan käyttämisenä”.

Siteerattu sääntely koskee siis toimintaa, jota ei ole pidettävä julkisen vallan käyttämisenä. Tällaisen toiminnan tunnistaminen edellyttää käsitystä siitä, mikä toisaalta tulee katsoa julkisen vallan käyttämiseksi vahingonkorvauslain kontekstissa. Kaikki viranomaisen toiminta ei ole julkisen vallan käyttämistä. Esimerkiksi ratkaisun KKO 2009:24 perusteluissa todettiin, että julkisen vallan käytöllä tarkoitetaan yleensä sellaisten päätösten tekemistä, joilla asetetaan oikeudellisia sääntöjä ja sovelletaan niitä yksittäistapauksessa. Korkein oikeus mainitsi esimerkkinä hallintomenettelyyn liittyvät sellaiset toimet, joilla julkisyhteisö välittömästi puuttuu yksilön etuihin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Vahingonkorvausoikeudellisessa kirjallisuudessa puolestaan on esiintynyt lopputulemiltaan varsin samansuuntainen käsitystapa, jonka mukaan huomiota tulee kiinnittää erityisesti siihen, onko vahinko aiheutunut toiminnasta, johon vahingon aiheuttaneella julkisyhteisöllä on ollut oikeus yksityisen vapautta ja muita perusoikeuksia rajoittavan sääntelyn nojalla.

Monesti on helppo todeta, että vahingon aiheuttanut toiminta ei ole ollut julkisen vallan käyttämistä. Esimerkiksi poliisi- tai pelastustoimen yhteydessä voi syntyä vahinkoja, joiden kytkentä julkiseen valtaan on niin ohut, ettei vahinko ole aiheutunut julkisen vallan käyttämisestä. Ajatellaan vaikkapa tilannetta, jossa työvuoroaan lopetteleva poliisi- tai paloauton kuljettaja vahingossa peruuttaa telineessä paikallaan olevan polkupyörän päälle pysäköidessään virka-autoa poliisi- tai pelastuslaitoksen pihalle. Julkisen vallan käytöstä ei myöskään ole välttämättä kyse silloinkaan, kun julkisyhteisö täyttää

sille kuuluvaa velvollisuutta. Esimerkiksi tapauksissa KKO 1998:146 ja KKO 1998:147 oli arvioitavana tuolloin voimassa olleen yleisistä teistä annetun lain mukainen velvollisuus pitää tie liikennettä tyydyttävässä kunnossa, mikä merkitsi myös tien liukkauden torjumista. Korkeimman oikeuden mukaan tien kunnossapidossa ei ollut kysymys julkisen vallan käyttämisestä.

Toisinaan on verraten vaikea sanoa, onko kyse julkisen vallan käyttämisestä vahingonkorvauslaissa tarkoitettussa mielessä. Tätä rajanvetoa on jouduttu pohtimaan varsin usein oikeuskäytännössä. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2009:24 katsottiin, ettei pääkonsulaatin toimistosihiteeri, joka oli välittänyt virheellisen neuvon Suomeen myönnettyjen työlupien merkityksestä Espanjassa työskentelyn kannalta, ollut käyttänyt julkista valtaa. Toisaalta myös neuvontapalvelun antaminen saattaa merkitä julkisen vallan käyttöä, ainakin tietyin edellytyksin. Esimerkiksi käy tapaus KKO 1989:50, jossa valtion työvoimaneuvoja oli antanut paluumuuttoa Suomeen suunnittelevalle Kanadan kansalaiselle virheellisiä tietoja paluumuuttajalle tärkeiden ja häneen pakottavana sovellettavien säännösten ja määräysten sisällöstä. Tietojen antaminen oli ollut olennainen osa työvoimaneuvojan virkatehtävistä. Korkein oikeus katsoi tietojen laatu ja tarkoitus huomioon ottaen, että työvoimaneuvoja oli tiedot antaessaan käyttänyt julkista valtaa.

Se, että vahinko on seurausta julkisen vallan käyttämisestä, ei suinkaan tarkoita sitä, ettei julkisyhteisö voisi joutua korvausvastuuseen vahingonkorvauslain nojalla. Julkisyhteisö on VahL 3:2:n ensimmäisen momentin mukaan velvollinen korvaamaan julkista valtaa käyttettäessä virheen tai laiminlyönnin johdosta aiheutuneen vahingon. Sama korvausvelvollisuus on muulla yhteisöllä, joka lain, asetuksen tai lakiin sisältyvän valtuutuksen perusteella hoitaa julkista tehtävää. Vahingonkorvausvastuu syntyy VahL 3:2:n toisen momentin mukaan kuitenkin vain ”milloin toimen tai tehtävän suorittamiselle sen laatu ja tarkoitus huomioon ottaen kohtuudella asetettavia vaatimuksia ei ole noudatettu”. Tällä ns. standardisäännöksellä lienee ainakin alun perin pyritty rajoittamaan korvausvastuuta, mutta todellisuudessa

säännöstä ei liene ymmärretty niin, että tuottamukselliseksi katsottu toiminta (virhe tai laiminlyönti) ei synnyttäisikään korvausvastuuta tai että tuottamusarviointi olisi jotenkin tavanomaista lievempää silloin, kun kyse on julkisen vallan käytöstä. Tällaiseen tulkintaan on ainakin suhtauduttu kriittisesti. Asiallisesta näkökulmasta vaikuttaa melko selvältä, ettei julkisen vallan käytön yhteydessä tulisi noudattaa erityisiä vastuulievennyksiä. Voidaankin kysyä, tulisiko standardisäännös itse asiassa poistaa vahingonkorvauslaista. Kriittistä suhtautumista säännökseen voidaan rakentaa myös sen varaan, että perustuslain 118 §:n nojalla jokaisella, joka on kärsinyt oikeudenloukkauksen tai vahinkoa virkamiehen tai muun julkista tehtävää hoitavan henkilön lainvastaisen toimenpiteen tai laiminlyönnin vuoksi, on oikeus vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen sekä vahingonkorvausta julkisyhteisöltä taikka virkamieheltä tai muulta julkista tehtävää hoitavalta – tosin vain sen mukaan kuin lailla säädetään.

Vaikka oikeuskäytännössä on myös lopputulokseltaan toisenlaisia ratkaisuja, yleisesti ottaen oikeuskäytännössä on ymmärretty julkisen vallan käyttö, siinä merkityksessä kuin siihen viitataan vahingonkorvauslaissa, verraten laajasti. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2011:37 oli ulosmitattu auto, jota oli ensin säilytetty ulkona noin neljä kuukautta ja sitten paikallaan katetussa kylmävarastossa noin puolitoista vuotta. Aikaa ehti kulua, koska auto kuului sivulliselle ja ulosmittaus myöhemmin kumottiin tämän sivullisen nostaman täytäntöönpanoriitakanteen johdosta. Korkein oikeus lähti siitä, että ulosmitatun omaisuuden ottaminen ulosottoviranomaisen haltuun sen toimesta säilytettäväksi oli julkisen vallan käyttöä, ja haltuunotetulle omaisuudelle aiheutuneet vahingot on korvattava valtion toimesta siltä osin kuin ne olivat johtuneet ulosottoviranomaisen virheestä tai laiminlyönnistä. Ulosottoviranomaiset eivät olleet autoa säilyttäessään noudattaneet julkisen vallan käyttämiselle kohtuudelle asetettavia vaatimuksia tapauksessa, jossa auton renkaat ja akku oli jouduttu uusimaan sekä jarrut korjaamaan säilytyksen jälkeen.

Sillä, että vahinko on aiheutettu julkista valtaa käytettäessä, on suuri merkitys silloin, kun aiheutunut vahinko on luonteeltaan ns.

puhdas varallisuusvahinko. VahL 5:1:n mukaan tällainen vahinko tulee korvattavaksi vain, jos vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädettyllä teolla tai julkista valtaa käytettäessä taikka milloin muissa tapauksissa on erittäin painavia syitä. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2009:24 oli syntynyt henkilö- ja esinevahinkoon liittymätöntä vahinkoa. Vaikka virheellisen neuvon välittänyt toimistosihtööri oli menetellyt huolimattomasti, vahingonkärsijän vaatimus puhtaan varallisuusvahingon korvaamisesta hylättiin. Kyse ei ollut julkisen vallan käyttämisestä, ja korkein oikeus katsoi myös vahingonkärsineen yhtiön oman menettelyn huomioon ottaen, ettei asiassa ollut myöskään erittäin painavia syitä suorittaa korvausta puhtaasta varallisuusvahingosta.

Julkisyhteisön vahingonkorvausvelvollisuus perustuu usein ratkaisuun, johon on mahdollista hakea muutosta. Pelkästään se, että muutoksenhaussa ei pysytä alkuperäisessä ratkaisussa, ei tarkoita sitä, että viranomainen olisi syyllistynyt virheeseen tai laiminlyöntiin. Esimerkiksi lainsäädännön tulkinnanvaraisuudesta voi johtua helpostikin, että eri viranomaiset päätyvät erilaisiin lopputulemiin ilman, että kenenkään voitaisiin katsoa toimineen huolimattomasti. Jos valtion tai kunnan viranomaisen virheellisen ratkaisun johdosta vahinkoa kärsinyt on pätevältä syyttä jättänyt hakemasta muutosta siihen, ei hänellä VahL 3:4:n mukaan ole oikeutta saada valtiolta tai kunnalta korvausta vahingosta, jolta hän olisi voinut välttyä hakemalla muutosta. Päteväksi syyksi olla hakematta muutosta voi käydä esimerkiksi se, että vahingonkärsijä on luottanut päätöksentekijän erheelliseen ilmoitukseen siitä, ettei päätökseen voida hakea muutosta. VahL 3:4:n soveltuessa voi toisinaan olla hankala arvioida, missä määrin vahingolta olisi voinut välttyä muutoksenhaulla.

Vahingonkorvausta käsittelevä tuomioistuin saattaa joutua varsin hankaliinkin pohdintoihin arvioidessaan, onko joku kärsinyt viranomaisen virheellisen ratkaisun johdosta vahinkoa vahingonkorvaukseen oikeuttavalla tavalla. VahL 3:5:n mukaan kannetta valtioneuvoston, ministeriön, valtioneuvoston kanslian, tuomioistuimen tai tuomarin päätöksestä aiheutuneen vahingon korvaamisesta ei saa

nostaa, ellei päätöstä ole muutettu tai kumottu taikka ellei virheen tehnyttä ole todettu syylliseksi virkarikokseen tai velvoitettu korvaamaan vahinkoa. Säännöksessä tarkoitettu kanne jätetään tutkimatta, minkä vuoksi vältetään asetelma, jossa käräjäoikeus ensimmäisen asteen yleisenä tuomioistuimenä joutuisi ikään kuin tyhjältä pöydältä arvioimaan päätöksen virheellisyyttä. Todettakoon vielä, että VahL 3:5 on edelleen alkuperäisessä muodossaan eli peräisin vuodelta 1974, eikä se kaikilta osin ole linjassa nykyisen hallintolainkäytön kanssa. Tämä koskee lähinnä pykälän toista virkettä, jonka mukaan päätöksestä aiheutuneen vahingon korvaamisesta ei saa nostaa kanetta siltä osin kuin päätös on jätetty pysyväksi silloin, kun hallintoviranomaisen päätökseen on haettu muutosta valtioneuvostolta, korkeimmalta hallinto-oikeudelta tai virkaylioikeudelta. Nykyään ei esimerkiksi enää edes tunneta virkaylioikeutta, eikä valtioneuvosto toimi muutoksenhakuelimenä.

8 LOPUKSI

Yksityisoikeuteen luetaan ne oikeusnormit, jotka sääntelevät yksityisten henkilöiden välisiä oikeudellisia suhteita. Nämä oikeusnormit ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa, ja monilla normeilla sekä niihin liittyvillä käsitteellisillä ratkaisuilla on kauas historiaan ulottuvat juuret. Esimerkiksi lukuisilla sopimukseen, omistukseen ja vahingonkorvaukseen liittyvillä opeilla on esikuvansa jo roomalaisessa oikeudessa, josta otettiin mallia muun muassa vanhemmassa ruotsalaisessa oikeudessa eli aikaan, jolloin nykyinen Suomi oli vain yksi osa Ruotsin valtakuntaa. Muutamat Ruotsin vallan ajalta peräisin olevat säännökset ovat edelleen voimassa olevaa oikeutta Suomessa.

Samoin kuin oikeus yleensäkin, yksityisoikeus on muuttunut ja kehittynyt yhteiskunnallisten muutosten myötä. Yhteiskunnan ja erityisesti talousjärjestelmän yleisellä kehitysasteella on suuri merkitys sen kannalta, millaisia tavoitteita yksityisoikeudellisella sääntelyllä voidaan pyrkiä toteuttamaan. Esimerkiksi ensimmäisen teollisen vallankumouksen aikoihin saattoi olla nykyistä painavammat perusteet haakea yksinkertaisia sääntelyratkaisuja, jotka edistivät markkinoiden ja yritystoiminnan kehittymistä. Jos ryhdytään vertaamaan esimerkiksi Euroopan eri maissa nykyään tunnettuja sopimusoikeuden järjestelmiä niiden 1700- ja 1800-luvun vastineisiin, voidaan havaita lukuisia eroja, joskin myös samankaltaisuuksia. Esimerkiksi nykyään yleisesti hyväksytyt ajatukset heikomman osapuolen suojaamisesta ja sen mukaiset lainsäädäntötoimet ovat suhteellisen tuoretta oikeudellista kerrostumaa. Talousjärjestelmien kehittyminen ja erityisesti talouskasvu ovat luoneet edellytykset yhteiskunnille, joissa myös yksityisoikeudelle voidaan helposti asettaa aiempaa moninaisempia tavoitteita. Voimakasta kehitystä on tapahtunut samaan aikaan myös perus- ja ihmisoikeuksien saralla, mikä on tärkeää yksityisoikeudenkin

kannalta, sillä yksityisoikeuden järjestelmiä on viime vuosina pyritty enenevästi rakentamaan perus- ja ihmisoikeuksien varaan.

Lainsäädännön määrä niin yksityisoikeuden alalla kuin yleisesti-kin on lisääntynyt merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana, ja nykyään tulee ottaa huomioon niin kansallinen kuin EU-tason sääntely. Oikeudenalan yleisten oppien tuntemisen merkitys korostuu tällaisissa oloissa. Juristeja, jotka yksityiskohtia myöten hallitsevat jokaisen yksityisoikeuteen sisältyvän oikeudenalan, on vähän, jos lainkaan. Jopa yksittäisen oikeudenalan perinpohjainen tunteminen on työlästä. Kun juristi kuitenkin hallitsee hyvin oikeudenalan yleiset opit, hän kykenee nopeasti tunnistamaan olennaisen myös yksityiskohdiltaan itselleen uudessa ilmiössä. Oikeustieteen opetuksessa onkin viime aikoina ryhdytty korostamaan ”suuria suuntaviivoja” ja ongelmanratkaisukyvyyn sekä uusien asioiden omaksumisen kyvyn kehittämistä. Esimerkiksi omistus, sopimus ja vahingonkorvaus ovat toisaalta niin keskeisiä asioita, että niitä tarkastellaan myös yksityiskohtien tasolla oikeustieteellistä opetusta antavissa yksiköissä. Tämä merkitsee konkreettisesti muun muassa maakaareissa, oikeustoimilaissa ja vahingonkorvauslaissa olevien keskeisten säännösten pykäläkohtaista tarkastelua.

Vastuu yleisten oppien ylläpitämisestä ja kehittämisestä kuuluu oikeustieteelle, jonka harjoittajien tulee seurata lainsäädännön ja muiden oikeuslähteiden ohella myös yleistä kehitystä yhteiskunnan eri sektoreilla. Yksityisoikeus ei ole vieläkaan saavuttanut lopullista kehityspistettään, vaan se tulee muuttumaan ja kehittymään myös jatkossa. Tällä hetkellä keskustelua käydään esimerkiksi kestävyyydestä eri muodoissaan ja siitä, kuinka yksityisoikeudessa voidaan reagoida esimerkiksi luonnonvarojen ehtymiseen tai ilmastonmuutokseen. Vähintään yhtä ”kuumana” aiheena voidaan pitää niitä teknologisia edistysaskeleita, jotka kiihtyvässä määrin ovat alkaneet muovata elinolosuhteitamme. Internet, tekoäly ja lohkoketjuteknologia ja niihin liittyvät oikeudelliset kysymykset kiinnostavat myös yksityisoikeuden tutkijoita.

Lainsäädäntöön, joka yhä useammin perustuu kansainväliseen yhteistyöhön, on viimeisten vuosien aikana ilmestynyt säädöksiä, joissa käsitellään aiheita, joita ei muutama vuosikymmen sitten käytännössä edes tunnettu. Jotkut näistä aiheista ovat sellaisia, ettei ole helppo sanoa, puhutaanko yksityis- vai julkisoikeudesta. Selvää on kuitenkin joka tapauksessa, että uudenlainen sääntely voidaan aina jollain tavalla sopeuttaa olemassa oleviin, esimerkiksi yksityisoikeuden tai jonkin sen osa-alueen yleisiin oppeihin. Hyvää yleisten oppien tuntemista edellytetään käytännössä myös tutkijoilta, jotka ottavat tarkasteltavakseen uudenlaisia oikeudellisia ilmiöitä ja joilta voidaan edellyttää ilmiön systematisointia osaksi oikeusjärjestelmää. Joskus voi tietysti olla tarve tehdä oikeusjärjestelmään myös suurempia muutoksia.

HELSINGIN YLIOPISTO
OIKEUSTIETEELLINEN TIEDEKUNTA

Tässä teoksessa käsitellään yksityisoikeuden perusteita. Lukijalle annetaan perustiedot erityisesti omistuksesta, sopimuksesta ja vahingonkorvauksesta. Huomiota kiinnitetään myös yksityisoikeudellisiin riitoihin tuomioistuimessa sekä yksityisoikeuteen julkisoikeudellisten oikeushenkilöiden näkökulmasta.

OTT **Janne Kaisto** on varallisuus oikeuden professori Lapin yliopistossa.

Oikeuden perusteet -kirjasarja on tarkoitettu kaikille, joita oikeus ja oikeudelliset kysymykset kiinnostavat.

ISBN 978-951-51-5819-2

ISSN 2670-1219

Unigrafia 2020